

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Promocijas darba
kopsavilkums

Summary of
Doctoral Thesis

Mārtiņš Birģelis

**TRANSNACIONĀLIE
UZŅĒMUMI UN CILVĒKTIESĪBAS:
VALSTS PIENĀKUMI UN
REGULĒJUMA NEPIECIEŠAMĪBA**

**TRANSNATIONAL
CORPORATIONS AND HUMAN RIGHTS:
STATE OBLIGATIONS AND
THE NEED FOR REGULATION**

Rīga 2025

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

JURIDISKĀ FAKULTĀTE
STARPTAUTISKO UN EIROPAS
TIESĪBU ZINĀTŅU KATEDRA

Mārtiņš Birgelis

TRANSNACIONĀLIE UZŅĒMUMI UN
CILVĒKTIESĪBAS:
VALSTS PIENĀKUMI UN
REGULĒJUMA NEPIECIEŠAMĪBA

PROMOCIJAS DARBA KOPSAVILKUMS

Zinātnes doktora grāda (*Ph. D.*) iegūšanai
tiesību zinātnes nozarē
starptautisko tiesību apakšnozarē

Rīga 2025

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedrā laika posmā no 2018. gada līdz 2025. gadam.

Promocijas darbs tapis, pateicoties Eiropas Savienības atbalstam.

Atsauce uz projektu: Latvijas Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna 5.2. reformu un investīciju virziena “Augstskolu pārvaldības modeļa maiņas nodrošināšana” 5.2.1.r. reformas “Augstākās izglītības un zinātnes izcilības un pārvaldības reforma” 5.2.1.1.i. investīcijas “Pētniecības, attīstības un konsolidācijas granti” otrās kārtas “Konsolidācijas un pārvaldības izmaiņu ieviešanas granti” projekts Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/I/CFLA/007 “Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija”

Finansē
Eiropas Savienība
NextGenerationEU

2027
Nacionālais
attīstības plāns

Darbs sastāv no ievada, piecām nodaļām, secinājumiem un izmantoto avotu saraksta.

Darba forma: disertācija tiesību zinātnes nozarē, starptautisko tiesību apakšnozarē.

Darba zinātniskais vadītājs: asoc. prof. *Dr. iur. Artūrs Kučs*.

Darba recenzenti:

- 1) prof., *Dr. iur. Anita Rodiņa*, Latvijas Universitāte, Latvija;
- 2) prof., *Dr. iur. Jānis Grasis*, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija;
- 3) prof., *Dr. iur. Lyra Jakulevičienē* Mikolas Romeris Universitāte, Lietuva.

Promocijas darba aizstāvēšana notiks 2025. gada 19. septembrī Latvijas Universitātes Tiesību zinātnes promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Raiņa bulvārī 19.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkā Rīgā, Kalpaka bulvārī 4.

LU Tiesību zinātnes
promocijas padomes
priekšsēdētājs _____

(paraksta vieta)

/ profesors *Dr. iur. Jānis Kārklīšs* /

Promocijas

padomes sekretāre _____

(paraksta vieta)

/ *Agnese Šteinberga* /

© Mārtiņš Birģelis, 2025

© Latvijas Universitāte, 2025

ISBN 978-9934-36-412-9

ISBN 978-9934-36-413-6 (PDF)

ANOTĀCIJA

Globalizācijas rezultātā ir izveidojusies plaša starp ietekmīgu transnacionālo uzņēmumu darbību un sabiedrības spēju pārvaldīt ar šīm darbībām saistīto negatīvo ietekmi uz cilvēktiesību īstenošanu. Šie pārvaldības robi nodrošina labvēlīgu vidi cilvēktiesību pārkāpumiem, nenodrošinot adekvātas sankcijas vai atlīdzinājumu cietušajiem.

Promocijas darba mērķis ir atklāt un izpētīt valsts pienākumus uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, ievērojot gan jau esošos, gan potenciālos izaicinājumus cilvēktiesību aizsardzībai pret transnacionālo uzņēmumu veiktajiem pārkāpumiem un nosakot efektīvāko veidu šo izaicinājumu pārvarēšanā. Lai sasniegtu promocijas darba mērķi, autors ir analizējis, kādā veidā transnacionālie uzņēmumi ietekmē cilvēktiesības, identificējis raksturīgākos šķēršļus korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumu upuru aizskarto tiesību aizsardzībai, izpētījis transnacionālo uzņēmumu regulējumu starptautiskajās tiesībās un to trūkumus, tostarp analizējot uzņēmumu tiešos pienākumus cilvēktiesību sistēmā, kā arī atklājis valsts pienākumus uzņēmējdarbības un cilvēktiesību kontekstā.

Promocijas darbā autors citstarp secina, ka, valstij pilnvērtīgi izpildot savus pienākumus *ievērot, aizsargāt, īstenot* cilvēktiesības uzņēmējdarbības kontekstā, iespējams sašaurināt pārvaldības nepilnības, kas ļauj transnacionālajiem uzņēmumiem izvairīties no atbildības par to veiktajiem pārkāpumiem un novērst šķēršļus korporatīvo pārkāpumu upuru piekļuvei efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem. Valsts pienākuma *aizsargāt* cilvēktiesības eksteritoriālā dimensija pieļauj un pieprasa valstij noteikt regulējumu, kas paredz transnacionālajiem uzņēmumiem pienākumu veikt pienācīgas rūpības pārbaudi visās darbībās neatkarīgi no to izpildes vietas.

Promocijas darba tēma sniedz pienesumu teorijai un praksei, izgaismojot visnotaļ sarežģīto dinamiku starp transnacionālajiem uzņēmumiem, cilvēktiesībām un normatīvo regulējumu. Promocijas darba secinājumi var veicināt dziļāku izpratni par sistēmiskām problēmām, kas kavē cilvēktiesību aizsardzību pret uzņēmējdarbībā veiktiem cilvēktiesību pārkāpumiem, un par to, kā šos šķēršļus novērst. Tie ļauj arī kritiski izvērtēt jau piedāvātos risinājumus pārvaldības nepilnību mazināšanai, tos pilnveidot un rast jaunus.

SATURA RĀDĪTĀJS

ANOTĀCIJA	3
IEVADS	5
Pētāmās problēmas raksturojums un tās aktualitātes pamatojums, izvēlētā temata nozīmība teorijā un praksē	5
Promocijas darba mērķis un uzdevumi	12
Promocijas darba struktūra	14
Promocijas darba izstrādē izmantotās pētīšanas metodes un to pielietojums, bibliogrāfijas raksturojums	16
I. UZŅĒMUMU IETEKME UZ CILVĒKTIESĪBĀM	21
II. ŠĶĒRŠĻI KORPORATĪVO PĀRKPĀPUMU UPURU PIEKĻUVEI EFEKTĪVIEM TIESĪBU AIZSARDZĪBAS LĪDZEKĻIEM	23
III. CENTIENI REGULĒT TRANSNACIONĀLO UZŅĒMUMU DARBĪBU CILVĒKTIESĪBU JOMĀ	27
IV. TRANSNACIONĀLO UZŅĒMUMU PIENĀKUMI STARPTAUTISKO CILVĒKTIESĪBU SISTĒMĀ	29
V. VALSTS PIENĀKUMI UZŅĒMĒJDARBĪBAS UN CILVĒKTIESĪBU KONTEKSTĀ	31
SECINĀJUMI	33
KOPSAVILKUMĀ IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS	43
PATEICĪBA	49

IEVADS

“[V]ēsture māca, ka tirgi rada vislielākos riskus gan sabiedrībai, gan pašiem uzņēmumiem, ja to apjoms un vara ievērojami pārsniedz tādu institucionālo pamatu, kas ļauj tiem netraucēti darboties un nodrošina to politisko ilgtspējību. Šis ir tāds laiks, jo pieaugošās apsūdzības par korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumiem ir kā kanārijiptuņš ogļu raktuvēs, kas signalizē, ka ne viss ir kārtībā.”¹

Džons Ragijs (*John Ruggie*), ANO ģenerālsekretāra īpašais pārstāvis cilvēktiesību un transnacionālo un citu uzņēmumu jautājumos

Pētāmās problēmas raksturojums un tās aktualitātes pamatojums, izvēlētā temata nozīmība teorijā un praksē

Sarežģītā strukturālās transformācijas un pieaugošās savstarpējās atkarības procesa attīstībā, kas pazīstams kā globalizācija,² galveno vietu ieņem transnacionālie uzņēmumi,³ kuru ietekme uz cilvēktiesībām ir nokļuvusi pašreizējo starptautisko tiesību debašu uzmanības centrā.⁴ Transnacionālajiem uzņēmumiem piešķirtās privilēģijas ir ļāvušas tiem iemantot grūti aptveramu ekonomisko un politisko ietekmi.⁵ Atsevišķi transnacionālie uzņēmumi ir ekonomiski turīgāki nekā liela daļa valstu,⁶ citiem vārdiem sakot, vairāk nekā

¹ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008, para. 2.

² Globalization and its Impact on the Full Enjoyment of All Human Rights. UN General Assembly (turpmāk – UNGA), UN Doc. A/RES/60/152, 16 December 2005, para. 10; McCorquodale R., Fairbrother R. Globalisation and Human Rights. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 3, 1999, pp. 735–766; Sjolander C. T. The Rhetoric of Globalization: What's in a Wor(l)d? *International Journal*, Vol. 51, No. 4, 1996, pp. 603–616.

³ Jetto-Gillies G. The Role of Transnational Corporations in the Globalisation Process. In: *The Handbook of Globalisation*. 3rd ed. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2019, pp. 155–164.

⁴ Elaboration of an International Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and other Business Enterprises with respect to Human Rights. UN Human Rights Council (turpmāk – UNHRC), UN Doc. A/HRC/26/9, 14 July 2014.; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2023. gada 14. februāra spriedums lietā 21884/18, *Halet v. Luxembourg*, 192. §.

⁵ Gill S., Cutler A. C. (eds.). *New Constitutionalism and World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014; Muchlinski P. *Multinational Enterprises and the Law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2007; Green D. *Transnational Corporations as Drivers and Targets of Change: How Change Happens*. Oxford: [s. n.], 2016.

⁶ Anderson S., Cavanagh J. Top 200: The Rise of Global Corporate Power. Institute for Policy Studies, 4 December 2000. Pieejams: www.ips-dc.org/reports/top200.htm [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

puse no pasaules lielākajām ekonomikas vienībām ir tieši šie milzu uzņēmumi, nevis suverēnas valstis,⁷ turklāt šo uzņēmumu tiešā pakļautībā ir milzīgs skaits individu. Piemēram, ASV transnacionālais mazumtirdzniecības uzņēmums *Walmart* nodarbina vairāk nekā 2,1 miljonu darbinieku jeb vairāk cilvēku nekā ir Latvijas iedzīvotāju.⁸ Tādēļ līdz ar transnacionālo uzņēmumu ietekmi ir augusi arī to loma cilvēktiesību realizēšanā.⁹

Joprojām pastāv diskusija par to, vai transnacionālie uzņēmumi cilvēktiesību jomā kopumā nodara vairāk labu vai ļaunu,¹⁰ taču ir skaidrs, ka šo uzņēmumu milzu ietekme palielina to potenciālu gan pozitīvi, gan negatīvi ietekmēt cilvēktiesību īstenošanu.¹¹ Proti, daudzos gadījumos uzņēmumu tirdzniecības un investīciju aktivitātes var veicināt kapitāla, tehnoloģiju, cilvēkresursu un dabas resursu efektīvu izmantošanu, tādējādi pozitīvi ietekmējot sabiedrības labklājību un cilvēktiesību, it sevišķi sociālo un ekonomisko tiesību, īstenošanu.¹² Piemēram, šie uzņēmumi rada darba vietas, tādējādi veicinot tiesības uz darbu, kā arī saviem darbiniekiem var brīvprātīgi nodrošināt noteiktus ekonomiskos un sociālos labumus, teiksim, nepieciešamos medikamentus HIV pozitīviem

⁷ 69 of the Richest 100 Entities on the Planet Are Corporations, not Governments, Figures Show. Global Justice Now, 17 October 2018. Pieejams: <https://www.globaljustice.org.uk/news/69-richest-100-entities-planet-are-corporations-not-governments-figures-show/> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

⁸ How many people work at Walmart? Walmart. Pieejams: <https://corporate.walmart.com/askwalmart/how-many-people-work-at-walmart> [aplūkots 2025. gada 17. februārī]; salīdzināt to ar Latvijas iedzīvotāju skaitu: sk. Oficiālās statistikas portāls. Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/247-iedzivotaju-skaits-un-ta-izmainas> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

⁹ Baumann-Pauly D., Nolan J. (eds.). *Business and Human Rights: From Principles to Practice*. London, New York: Routledge, 2016, p. 1.

¹⁰ Sk. informētu un uz datiem balstītu diskusiju starp vairākiem autoriem par transnacionālo uzņēmumu pozitīvo un negatīvo ietekmi uz cilvēktiesību īstenošanu: Meyer W. H. *Human Rights and MNCs: Theory versus Quantitative Analysis*. *Human Rights Quarterly*, Vol. 18, No. 2, 1996, pp. 368–397 (apgalvots, ka transnacionālo uzņēmumu kopējā ietekme ir pozitīva); Smith J., Bolyard M., Ippolito A. *Human Rights and the Global Economy: A Response to Meyer*. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 1, 1999, pp. 207–219; Meyer, W. H. *Confirming, Infirmiting and “Falsifying” Theories of Human Rights: Reflections on Smith, Bolyard and Ippolito Through the Lens of Lakatos*. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 1, 1999, pp. 220–228.

¹¹ Weissbrodt D., Kruger M. *Human Rights Responsibilities of Businesses as Non-State Actors*. In: Alston Ph. (ed.). *Non-State Actors and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2005, pp. 315–350, here p. 317; Jägers N. *The Legal Status of the Multinational Corporation under International Law*. In: Addo M. (ed.). *Human Rights Standards and the Responsibility of Transnational Corporations*. The Hague: Kluwer Law International, 1999, pp. 259–270, here p. 260 f.

¹² *Globalisation and its Impact on the Full Enjoyment of All Human Rights*. UNGA, UN Doc. A/RES/65/216, 6 April 2011, para. 10; sk. arī piemērus, kur uzņēmumi aktīvi aizstāv starptautiskās tiesības, tostarp cilvēktiesības, un ar savu rīcību panāk šo tiesību efektīvu izmantošanu: Butler J. *The Corporate Keepers of International Law*. *American Journal of International Law*, Vol. 114, No. 2, 2020, pp. 189–220.

darbiniekiem jaunattīstības valstīs vai izglītību jaunākiem darbiniekiem. To inovācijas var radīt jaunus produktus, piemēram, zāles un tehnoloģijas, kas atvieglo tiesību uz veselību un tiesību uz izglītību īstenošanu. Taču tie vienlaikus spēj radīt būtisku kaitējumu videi¹³ un cilvēktiesību ievērošanai.¹⁴

Viens no skaļākajiem piemēriem par transnacionālo uzņēmumu radīto postu un mēģinājumiem izvairīties no jebkādas atbildības attiecībā uz cilvēktiesību pārkāpumiem ir Bhopālas (*Bhopal*) traģēdija Indijā, kur ķīmisko vielu uzņēmuma *Union Carbide* nolaidības dēļ no pesticīdu rūpnīcas noplūda 35 tonnas toksisku gāzu, laupot dzīvību vairāk nekā 7000 iedzīvotāju un daudz vairāk cilvēku ievainojot.¹⁵ Cits liela mēroga vides un sociālā kaitējuma piemērs ir Nigēras delta Nigērijā - Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Vides programmas (*UN Environment Programme*) ziņojumā ir apstiprināts, ka šī delta ir piesārņota tā, ka pēc naftas uzņēmuma *Shell* vairāk nekā 50 gadus ilgušām naftas operācijām neatbilst jebkādiem vides standartiem.¹⁶ Ziņojums apstiprina vietējo iedzīvotāju apgalvojumus, ka tiek pārkāptas viņu tiesības uz ūdeni, pārtiku, veselību, labvēlīgu vidi un tiesības saglabāt savu tradicionālo dzīvesveidu.

Vēl viena izteikta problēma ir darba apstākļi transnacionālo uzņēmumu piegādes ķēdēs, ko raksturo bēdīgi slavenā *Rana Plaza* katastrofa Bangladešā, kur, sagrūstot rūpnīcai, gāja bojā vairāk nekā 1100 strādnieku, galvenokārt sievietes, kuras izgatavoja populāru zīmolu apģērbus Rietumvalstu patērētājiem.¹⁷

¹³ Climate Change and Poverty Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights. UNHRC, A/HRC/41/39, 17 July 2019, paras. 33-36.

¹⁴ The Relationship between the Enjoyment of Human Rights, in Particular, International Labour and Trade Union Rights, and the Working Methods and Activities of Transnational Corporations. UN Secretary-General. ECOSOC, E/CN.4/Sub.2/1995/11, 1995; Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. Corporations and Human Rights: a Survey of the Scope and Patterns of Alleged Corporate-Related Human Rights Abuse. UN Special Representative of the Secretary-General, A/HRC/8/5/Add.2, 23 May 2008; Stephens B. The Amoral of Profit: Transnational Corporations and Human Rights. *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 20:45, No. 1, 2002, pp. 45-90; Bravo K. E., Martin J., Ho T. V. (eds.). *When Business Harms Human Rights: Affected Communities that Are Dying to Be Heard*. [S. l.]: Anthem Press, 2020.

¹⁵ Amnesty International. *Clouds of Injustice: Bhopal Disaster 20 Years On*. London: Amnesty International Publications, 2004.

¹⁶ Environmental Assessment of Ogoniland: Site Factsheets, Executive Summary and Full Report. United Nations Environment Programme, 1 August 2011. Pieejams: <https://www.unep.org/resources/assessment/environmental-assessment-ogoniland-site-factsheets-executive-summary-and-full> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

¹⁷ Amnesty International. *The State of the World's Human Rights*. Amnesty International, 2014/2015, p. 73. Pieejams: <https://www.amnesty.org/en/pol10-0001-2015-en-2/> [aplūkots 2025. gada 17. februārī]; ILO. *The Rana Plaza Accident and its aftermath*. International Labour Organization (turpmāk - ILO). Pieejams: https://www.ilo.org/global/topics/geip/WCMS_614394/lang-en/index.htm#:~:text=Since%20the%20Rana%20Plaza%20disaster,and%2027%20lost%20their%20lives [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

Visbeidzot atsevišķos gadījumos, kā norādījis ANO ģenerālsekretārs, “uzņēmumi izmanto, uztur un pat ir uzsākuši bruņotus konfliktus, lai izlaupītu destabilizētās valstis un kļūtu bagātāki, radot postošas sekas civiliedzīvotājiem”¹⁸.

Minētie piemēri ir vien niecīga daļa no korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumu gadījumiem, kas regulāri tiek dokumentēti *Business and Human Rights Resource Center*¹⁹ tīmekļa vietnē. Taču šie piemēri ir izpelnījušies starptautiskās sabiedrības uzmanību ne tikai neapprakstāmo ciešanu dēļ, kuras tie ir radījuši pārkāpumu upuriem, bet arī ar kļedzoša transnacionālo uzņēmumu atbildības trūkuma dēļ, jo šie uzņēmumi lielākoties paliek nesodīti.²⁰

Viens no šāda korporatīvās atbildības trūkuma iemesliem ir transnacionālo uzņēmumu sarežģītā korporatīvā struktūra, kas ļauj tiem viegli nodalīt atbildību. Proti, ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, izsakoties par uzņēmējdarbībā pieļautajiem cilvēktiesību pārkāpumiem, ir atzinusi: “Ņemot vērā to, kā korporatīvās grupas ir organizētas, uzņēmumi parasti izvairās no atbildības, slēpjoties aiz tā sauktā korporatīvā plīvura, jo mātesuzņēmums cenšas izvairīties no atbildības par meitasuzņēmuma darbībām pat tad, ja tas būtu varējis ietekmēt tā rīcību.”²¹ Šādi uzņēmumi arī salīdzinoši viegli var “pārlēkt no vienas jurisdikcijas uz otru”²², tādējādi izvairoties no darbības ierobežojumiem. Professore un jomas eksperte Beta Stīvensa (*Beth Stephens*) norāda, ka transnacionālie uzņēmumi “jau sen ir pārauguši tās juridiskās struktūras, kuras tos

¹⁸ Report of the Secretary-General to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict. UN Security Council, S/2002/1300, 26 November 2002, para. 58.

¹⁹ *Business and Human Rights Resource Center* ir neatkarīga, starptautiska bezpeļņas organizācija, kas sadarbojas ar *Amnesty International* un vadošajām akadēmiskajām iestādēm. Tās tiešsaistes bibliotēka dokumentē vairāk nekā 4500 uzņēmumu darbību visā pasaulē, lielā mērā pateicoties šīs organizācijas reģionālajam pētnieku tīklam. Organizācijas mērķis ir veicināt lielāku izpratni un jēgpilnu diskusiju par svarīgiem jautājumiem, kas saistīti ar uzņēmējdarbību un cilvēktiesībām. Šīs organizācijas tīmekļa vietnē izvietotā informācija nereti izmantota ANO dokumentos, kā arī prestižos akadēmiskajos žurnālos. Sk.: *Business and Human Rights Resource Center* tīmekļa vietni <https://www.business-humanrights.org/en/>

²⁰ Deva S. *Regulating Corporate Human Rights Violations: Humanizing Business*. London, New York: Routledge, 2012; Sepinwall A. J. *Guilty by Proxy: Expanding the Boundaries of Responsibility in the Face of Corporate Crime*. *Hastings Law Journal*, Vol. 63, No. 2, 2012, pp. 411–454; De Jonge A. *Transnational Corporations and International Law: Bringing TNCs out of the Accountability Vacuum*. *Critical Perspectives on International Business*, Vol. 7, No. 1, 2011, pp. 66–89.

²¹ General Comment No. 24 (2017) on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the Context of Business Activities. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/GC/24, 10 August 2017, para. 42.

²² Report on the First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights, with the Mandate of Elaborating an International Legally Binding Instrument. UNHRC, A/HRC/31/50, 5 February 2016, para. 50.

regulē, sasniedzot tādu transnacionalitātes un ekonomiskās varas līmeni, kas pārsniedz iekšzemes tiesību aktu spēju uzspiest cilvēktiesību pamatnormas”²³.

Bijušais ANO ģenerālsekretāra īpašais pārstāvis cilvēktiesību un transnacionālo un citu uzņēmumu jautājumos Džons Ragijs (*John Ruggie*) ir precīzi identificējis pārvaldības robus (*governance gaps*) kā uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas pamatproblēmu.²⁴ Proti, globalizācijas rezultātā ir izveidojusies plaša starp transnacionālo uzņēmumu darbību un ietekmi un sabiedrības spēju pārvaldīt ar šīm darbībām saistītās negatīvās sekas. Regulējums, kas veicina globālā tirgus paplašināšanos, pēdējos gados ir kļuvis stingrāks un ieviešamāks, savukārt regulējums, kas vērsts uz to, lai veicinātu vienlīdz pamatotus sociālos mērķus, piemēram, nabadzības mazināšanu, darba standartus, cilvēktiesības vai vides kvalitāti, atpaliek un dažos gadījumos faktiski ir kļuvis pat vājāks.²⁵ Savā ziņā uzņēmējdarbība ir tikusi globalizēta, bet tiesiskums – vēl ne. Šie pārvaldības robi nodrošina labvēlīgu vidi uzņēmumu nelikumīgām darbībām, nenodrošinot adekvātas sankcijas vai atbildzinājumu cietušajiem. Tas, kā sašaurināt un eventuāli novērst šīs nepilnības, ir uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas pamatuzdevums.

Dž. Ragijs arī secinājis, ka paši smagākie cilvēktiesību pārkāpumi ir vērojami “vājas pārvaldības zonās” jeb valstīs ar zemu tiesiskuma līmeni un konfliktu zonās.²⁶ Lai gan Dž. Ragijs sekmīgi ir identificējis galveno problēmjautājumu un teritorijas, kurās šī problēma ir sevišķi aktuāla, to pašu šobrīd nevar teikt par viņa piedāvāto problēmas risinājumu ANO Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipu (*UN Guiding Principles on Business and Human Rights* – turpmāk arī *UNGP*) veidā. Darbā citstarp tiek aplūkota *UNGP* izstrādes vēsture un saturs, taču jāpiebilst, ka tas ir juridiski nesaistošs instruments, kas potenciāli sekmē turpmāko diskusiju, tomēr pats par sevi neatrisina ar transnacionālo uzņēmumu darbību saistītos izaicinājumus cilvēktiesību jomā. To vēlāk savā pēdējā ziņojumā ANO Cilvēktiesību padomei atzina arī pats Dž. Ragijs, norādot, ka *UNGP* radītais tiesiskais ietvars ir tikai “sākuma beigas” (*end of the beginning*).²⁷

²³ Stephens B. The Amoralty of Profit: Transnational Corporations and Human Rights. Berkeley Journal of International Law, Vol. 20:45, No. 1, 2002, pp. 45–90, here p. 54.

²⁴ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008, para. 3; sk. arī: Simons P., Maclin A. The Governance Gap: Extractive Industries, Human Rights, and the Home State Advantage. London, New York: Routledge, 2014.

²⁵ Ruggie J. The Theory and Practice of Learning Networks: CSR and the Global Compact. Journal of Corporate Citizenship, No. 5, 2002, pp. 27–35, here p. 30.

²⁶ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008, paras. 47–49.

²⁷ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework. UNHRC, A/HRC/17/31, 21 March 2011, para. 13.

Kopš brīža, kad ANO Cilvēktiesību padome vienbalsīgi atbalstīja *UNGP* pieņemšanu,²⁸ ir pagājuši vairāk nekā 10 gadi, taču šajā laikā iepriekš minētās pārvaldības nepilnības nepavisam nav mazinājušās. Gluži pretēji – ANO Darba grupa cilvēktiesību un transnacionālo uzņēmumu un citu biznesa veidojumu jautājumos (*Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprise*)²⁹ tās 2022. gada ziņojumā secinājusi, ka “pārvaldības robi, kas pieļauj ar uzņēmējdarbību saistītus cilvēktiesību pārkāpumus dažādās nozarēs un reģionos un kas radīja nepieciešamību izstrādāt *UNGP*, ne tikai saglabājas, bet pēdējo 10 gadu laikā kļuvuši neatliekamāki”³⁰, tādējādi “negatīvo seku novēršana un atļidzināšana ir steidzama prioritāte”³¹. Šie secinājumi vēlreiz apstiprina šīs problēmas aktualitāti.

Tiek uzskatīts, ka jebkurš jēgpilns progress uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā ir atkarīgs no tā, kā tiek šķetinātas regulējuma trūkuma problēmas.³² Tādēļ to iespējamiem risinājumiem ir būtiska nozīme ne tikai tiesību doktrīnā, bet arī praksē, kur tos citstarp gaida nenosakāmi daudz korporatīvo pārkāpumu upuru.

Promocijas darba tēma sniedz pienesumu teorijai, izgaismojot visnotaļ sarežģīto dinamiku starp transnacionālajiem uzņēmumiem, cilvēktiesībām un normatīvo regulējumu, kā arī analizējot līdz šim nepietiekami pētītos valsts pienākumus uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, to realizēšanas izaicinājumus un šo izaicinājumu pārvarēšanas iespējas. Lai gan autors promocijas darbā analizē un plaši izmanto šobrīd aktuālos pētījumus par promocijas darba tēmu, tie lielākoties ir saistīti ar kādu visai šauru promocijas darba tēmas aspektu un nav vērsti uz sistēmisku un visaptverošu valsts pienākumu analīzi uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā.

Pēc autora rīcībā esošās informācijas šis promocijas darbs ir pirmais šāda veida zinātniskais pētījums, kas analizē valsts pienākumus uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, visaptveroši izmantojot pilnu “ievērot, aizsargāt, īstenot” (*respect, protect, fulfill*) valsts pienākumu ietvaru, tostarp aplūkojot valsts uzņēmumu lomu, kā arī padziļināti izvērtē šķēršļus korporatīvo pārkāpumu upuru piekļuvei efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem gan transnacionālos uzņēmumos uzņemošajās valstīs, gan to mītnes valstīs.

²⁸ 17/4 Human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, A/HRC/RES/17/4, 6 July 2011, para. 1.

²⁹ Izveidota ar ANO Cilvēktiesību padomes rezolūciju. Sk.: Resolution 17/4: Human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, UN Doc. A/HRC/17/4, 6 July 2011, para. 6.

³⁰ Tenth Anniversary of the Guiding Principles on Business and Human Rights: a Roadmap for the Next Decade of Business and Human Rights – Raising the Ambition, Increasing the Pace. Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, A/HRC/50/40/Add.3, 8 June 2022, para. 7.

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*, para. 8.

Turklāt, analizējot veidus, kā transnacionālie uzņēmumi ietekmē cilvēktiesības, kā tie tiek regulēti un kā spēj izvairīties no atbildības par pārkāpumiem, tiek veicināta dziļāka izpratne par sistēmiskām problēmām, kas kavē cilvēktiesību aizsardzību pret uzņēmējdarbības rezultātā veiktiem cilvēktiesību pārkāpumiem, un par to, kā šos šķēršļus novērst. Promocijas darba tēma ļauj arī kritiski izvērtēt jau piedāvātos risinājumus pārvaldības nepilnību mazināšanai, šos risinājumus pilnveidot un rast jaunus. Visbeidzot promocijas darbs ir izmantojams akadēmiskiem nolūkiem, izglītojot ne tikai topošos un esošos tiesību zinātņu studentus, bet arī biznesa vadības studentus, kuri pārskatāmā nākotnē darbosies uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas attīstībā.

Promocijas darbā gūtajām teorētiskajām atziņām ir arī potenciāls radīt taustāmus pozitīvus rezultātus praksē. Identificējot un ierosinot risinājumus, kuri palīdzētu novērst tiesiskā regulējuma nepilnības, kas ļauj transnacionālajiem uzņēmumiem izvairīties no atbildības, tiek veicināta tādu stratēģiju izstrāde, kuras ir vērstas uz cilvēktiesību aizsardzību un uzņēmumu atbildības stiprināšanu cilvēktiesību jomā. Promocijas darbā gūtās atziņas būs noderīgas politikas veidotājiem, interešu aizstāvības grupām un pat biznesa sektoram, palīdzot izveidot efektīvākus mehānismus cilvēktiesību pārkāpumu novēršanai un atbildzināšanai. Autors cer, ka promocijas darbs veicinās tiesiskā regulējuma izmaiņas, cilvēktiesību standartiem atbilstošu uzņēmējdarbību un sabiedrības informēšanas kampaņas, kuru mērķis ir stiprināt sociāli atbildīgu uzņēmējdarbību un cieņu pret korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumu upuriem.

Šis promocijas darbs ir pirmais šāda līmeņa darbs uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā Latvijā,³³ attiecīgi to var izmantot kā sākumpunktu plašākām debatēm un pētījumiem arī Latvijas sabiedrībā par uzņēmējdarbības lomu cilvēktiesību īstenošanā. Lai gan autors promocijas darba izstrādes laikā iespēju robežās ir mērķtiecīgi rīkojies, lai popularizētu šo tiesību jomu,³⁴

³³ Kā izņēmumu var minēt atsevišķus rakstus: Ziemele I. Privātpersonu un juridisko personu veiktie cilvēktiesību pārkāpumi. *Jurista Vārds*, 03.02.2015., Nr. 05 (857), 12.-21. lpp.; Freimane N., Inkuša K. Komerccdarbība un cilvēktiesību ievērošana: savstarpējo attiecību jautājumi. *Jurista Vārds*, 25.08.2009., Nr. 34 (577), 11.-19. lpp.

³⁴ Papildus lekciju lasīšanai un ziņojumiem konferencēs par attiecīgo tēmu, pētnieku tikla organizēšanai un dialoga veidošanai ar atbildīgajām valsts institūcijām konkrētajā jomā autors publicējis arī zinātniskus rakstus – sk.: Birģelis M. Šķēršļi piekļuvei tiesai Eiropas Savienībā lietās par transnacionālo uzņēmumu pieļautajiem cilvēktiesību pārkāpumiem. *Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 343.-349. lpp.; Birģelis M. Transnacionālo uzņēmumu ietekme uz cilvēktiesībām un centieni to regulēt. *Jurista Vārds*, 31.03.2020., Nr. 13 (1123), 28.-31. lpp.; Birģelis M. Konvencijas par uzņēmējdarbību un cilvēktiesībām nepieciešamība. Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. *Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 97.-103. lpp.; Birģelis M. Towards Treaty on Business and Human Rights: Key Areas of Agreement. *Electronic Scientific Journal of Law Socrates*, Vol. 23, No. 2, 2022, pp. 156-164. Pieejams: <https://doi.org/10.25143/socr.23.2022.2.156-164> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

Latvijā līdz šim nav notikušas nozīmīgas publiskas diskusijas par šo tēmu un līdz 2023. gada vidum latviešu valodā³⁵ pat nebija pieejami *UNGP*, kas ir konkrētās jomas pamatdokuments. Tomēr ir pamats uzskatīt, ka šā promocijas darba tēma arī Latvijas kontekstā pakāpeniski gūs pienācīgu uzmanību, tostarp tāpēc, ka Latvijas Republikas tiesībsargs 2023. gada aprīlī ir vērsies pie Ministru prezidenta ar aicinājumu nekavējoties izstrādāt un apstiprināt uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālo rīcības plānu, iesaistot plašāku sabiedrību šā plāna izstrādē, veicināt izpratni par *UNGP* ietvertajām vērtībām un principiem, kā arī uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas pētniecību akadēmiskā līmenī.³⁶

Promocijas darba mērķis un uzdevumi

Lai risinātu iepriekš aprakstīto uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas pamatproblēmu, proti, novērstu pastāvošos pārvaldības trūkumus un veicinātu uzņēmumu atbildību par cilvēktiesību pārkāpumiem, tiesību zinātnieki ir piedāvājuši dažādus iespējamus risinājumus. Piemēram, Deniss Arnolds (*Denis Arnold*),³⁷ Stīvens Ratners (*Steven Ratner*),³⁸ Nikolass Kariljo-Santarelli (*Nicolás Carrillo-Santarelli*),³⁹ Lopess Latorre (*Lopez Latorre*)⁴⁰ un Andress Felipe (*Andrés Felipe*)⁴¹ piedāvā noteikt uzņēmumiem tiešus pienākumus cilvēktiesību jomā, kā arī sniedz apsvērumus, kādēļ jau šobrīd būtu pamats tādus atzīt pašreizējā tiesiskā regulējuma ietvarā. Savukārt Surja Deva (*Surya Deva*)⁴² un Deivids Bilčics

³⁵ Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipi. Valsts valodas centrs. Pieejams: <https://www.vvc.gov.lv/lv/starptautiskie-tiesibu-akti/uznemejdarbibas-un-cilvektiesibu-pamatprincipi> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

³⁶ LR tiesībsarga 2023. gada 5. aprīļa vēstule (Nr. 1-5/98) Ministru prezidentam (nosūtīts zināšanai arī Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai un Ārlietu ministrijai) "Par uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālo rīcības plānu". Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2023/04/par-uznemejdarbibas-un-cilvektiesibu-nacionalo-planu.pdf> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

³⁷ Arnold D. G. Corporations and Human Rights Obligations. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 1, No. 2, 2016, pp. 255–275.

³⁸ Ratner S. Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility. *Yale Law Journal*, Vol. 111, No. 3, 2001, pp. 443–545.

³⁹ Carrillo-Santarelli N. A Defence of Direct International Human Rights Obligations of (All) Corporations. In: *The Future of Business and Human Rights: Theoretical and Practical Considerations for a UN Treaty*. Ed by J. L. Cernic and N. Carrillo-Santarelli. [S. l.]: Intersentia, 2018, pp. 33–62.

⁴⁰ Latorre L., Felipe A. In Defence of Direct Obligations for Businesses Under International Human Rights Law. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 5, No. 1, 2020, pp. 56–83.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Deva S. Business and Human Rights: Time to Move Beyond the "Present"? In: Rodriguez-Garavito C. (ed.). *Business and Human Rights: Beyond the End of the Beginning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, pp. 62–75.

(David Bilchitz)⁴³ aicina pieņemt juridiski saistošu starptautisko līgumu cilvēktiesību jomā, kas regulētu uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomu. Ludovika Kjusī Kirzi (*Ludovica Chiussi Curzi*)⁴⁴ iesaka plašāk interpretēt starptautiskajās tiesībās atzītos vispārējos principus, lai sauktu uzņēmumus pie atbildības.

Katram no šiem piedāvājumiem ir savas stiprās un vājās puses, un daži no tiem šajā darbā aplūkoti sīkāk. Galu galā jāpiekrīt, ka uzņēmumu radītajiem izaicinājumiem attiecībā uz cilvēktiesību ievērošanu nav viena vienkārša risinājuma jeb, izsakoties Dž. Ragija vārdiem, “neviens sudraba lode nevar atrisināt uzņēmējdarbības un cilvēktiesību izaicinājumu”⁴⁵. Tomēr jānorāda, ka viens potenciālais risinājums – adekvāta jau esošo valsts pienākumu īstenošana cilvēktiesību jomā – ir līdz šim teorijā un praksē nepietiekami izprasts un izmantots mehānisms uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas pilnveidei.⁴⁶

ANO Darba grupa cilvēktiesību un transnacionālo uzņēmumu un citu biznesa veidojumu jautājumos secinājusi, ka būtiskākais šķērslis pārvaldības nepilnību mazināšanai ir valstu iniciatīvas trūkums, jo tās adekvāti neīsteno tos pienākumus, kuri jau izriet no starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā.⁴⁷ Arī pilsoniskās sabiedrības organizācijas ir paudušas viedokli, ka valsts pienākumu izpilde atbilstoši *UNGP* noteiktajam “joprojām ir neizmantota iespēja”⁴⁸. Tādēļ autors ir izvēlējies izšķirošu nozīmi piešķirt tieši valsts pienākumiem uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā un izvērst šo zinātniskās darbības

⁴³ Bilchitz D. The Necessity for a Business and Human Rights Treaty. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 1, Issue 2, 2016, pp. 203-227.

⁴⁴ Chiussi Curzi L. *General Principles for Business and Human Rights in International Law*. Leiden: Brill | Nijhoff, 2020.

⁴⁵ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie – *Business and Human Rights: Mapping International Standards of Responsibility and Accountability for Corporate Acts*. UNHRC, A/HRC/4/035, 9 February 2007, para. 88.

⁴⁶ Palombo D. *Business and Human Rights: The Obligations of the European Home States*. Oxford, UK: Hart Publishing, 2019; Kyriakakis J. *Corporations, Accountability and International Criminal Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2021, p. 15; Joseph S. An Overview of the Human Rights Accountability of Multinational Enterprises. In: Kamminga M. T., Zia-Zarifi S. (eds.). *Liability of Multinational Corporations under International Law*. The Hague: Kluwer Law, 2000, pp. 75-93, here p. 78; Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie – *Business and Human Rights: Mapping International Standards of Responsibility and Accountability for Corporate Acts*. UNHRC, A/HRC/4/035, 9 February 2007, paras. 17, 86.

⁴⁷ Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UNGA, A/73/163, 16 July 2018, para. 31.

⁴⁸ International Organisation of Employers. *Business at OECD, Business Europe. Input for the Roadmap for the next decade – Building blocks for realizing UNGPs implementation toward 2030*. International Organisation of Employers. Pieejams: <https://www.ioe-emp.org/index.php?eID=dumpFile&t=f&f=156069&token=169f89f152f75158958a2ad367006e9bbf796aa8> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

virzienu, jo potenciāli jau esošā tiesiskā regulējuma ietvaros valsts vistiešāk un visefektīvāk var veicināt pārvaldības trūkumu novēršanu un korporatīvo pārķāpumu upuru aizsardzību.

Līdz ar to promocijas darba mērķis ir atklāt un izpētīt valsts pienākumus uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, ievērojot jau esošos un potenciālos izaicinājumus cilvēktiesību aizsardzībai pret transnacionālo uzņēmumu veiktajiem pārķāpumiem un nosakot efektīvāko veidu šo izaicinājumu pārvarēšanā.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai ir izvirzīti šādi uzdevumi:

1. Izpētīt un analizēt, kādā veidā transnacionālie uzņēmumi var ietekmēt cilvēktiesības, it īpaši negatīvā veidā, kas ir tās personu grupas, kuras visbiežāk skar šāda ietekme, un kā uzņēmumi iesaistās cilvēktiesību pārķāpumos.
2. Identificēt un analizēt raksturīgākos šķēršļus korporatīvo cilvēktiesību pārķāpumu upuru aizskarto tiesību aizsardzībai, tostarp apzinot tipiskākos praktiskos un juridiskos izaicinājumus vietās, kur šāda veida tiesību aizsardzība visbiežāk ir īstenota.
3. Apzināt būtiskākos starptautiskos tiesību instrumentus, kuru mērķis ir novērst transnacionālo uzņēmumu negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām, un analizēt šo instrumentu spēju efektīvi aizsargāt personu tiesības pret transnacionālo uzņēmumu negatīvo ietekmi.
4. Izpētīt transnacionālo uzņēmumu statusu starptautiskajās tiesībās un analizēt, vai starptautiskais cilvēktiesību ietvars šobrīd jau paredz tiešus juridiski saistošus pienākumus transnacionālajiem uzņēmumiem, un, ja neparedz, tad noskaidrot, vai šādu pienākumu noteikšana būtu iespējama un vēlāma.
5. Apzināt valsts pienākumus cilvēktiesību jomā un analizēt, kā šie pienākumi izpaužas uzņēmējdarbības un cilvēktiesību kontekstā.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai izvirzītie uzdevumi secīgi papildina cits citu līdz pēdējā uzdevuma īstenošanai un promocijas mērķa sasniegšanai, kas vispilnīgāk izpaužas promocijas darba piektajā nodaļā, kuras pamatā ir atziņas, kas gūtas, izpildot izvirzītos uzdevumus. Lai gan promocijas darba mērķi vistiešāk atspoguļo promocijas darba piektā nodaļā, kurā analizēti valsts pienākumi uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, autors uzskata, ka šajā nodaļā paustie secinājumi nav skatāmi atrauti no citām promocijas darba nodaļām. Šā darba piektajā nodaļā ietvertās analīzes un secinājumu kvalitāti nodrošina tieši promocijas mērķa sasniegšanai izvirzītie uzdevumi un tiem atbilstoši izvēlēta promocijas darba struktūra.

Promocijas darba struktūra

Promocijas darbs sastāv no piecām nodaļām ar apakšnodaļām, ievada, kopsavilkuma, anotācijām un literatūras saraksta. Katras nodaļas ievaddaļā izcelti tajā aplūkoti problēmjaucājumi, tai seko iztīrējums, savukārt nodaļas

beigās izteikti secinājumi, kas veido pamatu promocijas darba kopsavilkumā apkopotajiem secinājumiem un priekšlikumiem.

Promocijas darba ievadā izklāstīts pētāmās problēmas raksturojums, tās aktualitāte gan Latvijā, gan starptautiski, temata nozīmība teorijā un praksē, promocijas darba mērķis, uzdevumi un struktūra, kā arī darbā izmantotās metodes un bibliogrāfiskais raksturojums. Ievadā iekļauts arī promocijas darbā būtisko terminu “nevalstiskais dalībnieks” (*non-state actor*) un “transnacionālais uzņēmums” skaidrojums. Pēc tam seko piecas promocijas darba nodaļas ar apakšnodaļām.

Pirmajā nodaļā pētīta uzņēmumu ietekme uz cilvēktiesībām. Nodaļa sastāv no divām apakšnodaļām: pirmajā aplūkots, kā uzņēmumi ietekmē personu tiesību īstenošanu, tostarp tas, kuras personu grupas šī ietekme skar visbiežāk, savukārt otrajā apakšnodaļā iztirzāta uzņēmumu iesaiste cilvēktiesību pārkāpumos gan tiešā, gan netiešā veidā. Uzņēmumu iesaiste cilvēktiesību pārkāpumos netiešā veidā aplūkota, sīkāk nodalot aktīvās un pasīvās līdzdalības veidus.

Otrajā nodaļā autors analizē pašreizējos šķēršļus, kas neļauj korporatīvo pārkāpumu upuriem piekļūt efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem. Nodaļa iedalīta divās apakšnodaļās – pirmajā aplūkoti šķēršļi, kuri cietušajiem rodas transnacionālā uzņēmuma uzņemošajā valstī jeb valstī, kur pārkāpums noticis, savukārt otrajā apakšnodaļā raksturoti šķēršļi cietušajiem transnacionālā uzņēmuma mītnes valstī. Pirmajā apakšnodaļā padziļināti pētīti arī šķēršļi, kas izriet no ieguldījumu aizsardzības līgumu noteikumiem un korporatīvo tiesību principiem, kuri ierobežo transnacionālo uzņēmumu atbildību uz korporatīvo pārkāpumu upuru rēķina. Savukārt otrajā apakšnodaļā īpaša uzmanība pievērsta šķēršļiem divos konkrētos reģionos – Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV) un Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīs. ASV primārie šķēršļi ir juridiska rakstura, kurus īpaši veicinājuši nesenie ASV Augstākās tiesas spriedumi. Vienlaikus ES dalībvalstīs papildus praktiskiem un procesuāliem šķēršļiem cietušajiem jārēķinās ar izaicinājumiem, ko rada ES tiesu jurisdikcija un tajās piemērojamās tiesības.

Trešajā nodaļā aplūkoti visi būtiskākie instrumenti, kas vērsti uz transnacionālo uzņēmumu darbības regulēšanu cilvēktiesību jomā, kā arī analizēta šo instrumentu spēja aizsargāt personas pret uzņēmumu veiktiem cilvēktiesību pārkāpumiem.

Ceturtajā nodaļā pētīts transnacionālo uzņēmumu statuss starptautiskajās tiesībās un tas, vai tiem šobrīd pastāv tieši juridiski saistoši pienākumi starptautisko cilvēktiesību sistēmā. Analizēta arī problemātika saistībā ar transnacionālo uzņēmumu tiešajiem pienākumiem cilvēktiesību jomā.

Savukārt promocijas darba izklāsta pēdējā – piektajā – nodaļā padziļināti analizēti valsts pienākumi uzņēmējdarbības un cilvēktiesību kontekstā, izmantojot valstu pienākumu tipoloģiju *ievērot, aizsargāt, īstenot*. Nodaļa iedalīta četrās apakšnodaļās, un katram valsts pienākuma veidam paredzēta sava apakšnodaļa, kā arī viena apakšnodaļa atvēlēta, lai aplūkotu šo pienākumu

izpaušmes ārpus valsts robežām. Šajā nodaļā īpaša uzmanība pievērsta valsts pienākumiem saistībā ar valsts uzņēmumiem, kā arī tāda regulējuma nepieciešamībai, kas noteiktu pienākumu uzņēmumiem pārliecināties par to darbību atbilstību cilvēktiesību standartiem.

Promocijas darba secinājumi veidoti, pamatojoties uz gūtajām atziņām šā darba nodaļās.

Promocijas darba izstrādē izmantotās pētīšanas metodes un to pielietojums, bibliogrāfijas raksturojums

Pastāv dažādas metodes, kā izprast un analizēt cilvēktiesību jautājumus.⁴⁹ Vienlaikus nav vienas “sudraba lodes” jeb vienīgās pareizās metodes, kas būtu jāizmanto pētniecībā cilvēktiesību jomā.⁵⁰ Līdz ar to autors promocijas darba izstrādē izmanto vairākas plaši atzītas zinātniskās pētniecības metodes, tostarp tādas, kas plašāk skaidrotas Latvijas autoru darbos.

Lai izpildītu promocijas darba uzdevumus un sasniegtu promocijas darba mērķi, autors izmanto 1) vēsturisko metodi,⁵¹ aplūkojot starptautiskās sabiedrības vairākkārtējos centienus regulēt transnacionālo uzņēmumu darbību cilvēktiesību jomā, kā arī transnacionālo uzņēmumu un to korporatīvo struktūru izcelsmes pamatus; 2) interpretācijas metodes,⁵² skaidrojot tiesību normas, kas ietvertas nacionālā, reģionālā un starptautiskā līmeņa tiesiskajā regulējumā; 3) analītisko metodi,⁵³ citstarp analizējot juridiskos šķēršļus, kuri korporatīvo pārkāpumu upuriem liedz piekļuvi efektīvai viņu tiesību aizsardzībai, kā arī cilvēktiesību ietvarā pastāvošos valsts un uzņēmumu pienākumus; 4) salīdzinošo metodi,⁵⁴ salīdzinot tiesiskā regulējuma īpatnības dažādās jurisdikcijās.

Lai atainotu vēsturisko situāciju un izgaismotu pagātnes notikumu cēloņsakarības, autors ir atlasījis un analizējis ANO un citu institūciju datubāzēs

⁴⁹ Sk., piem.: Human Rights and Statistics: Getting the Record Straight. Ed. by Th. B. Jabine and R. P. Claude. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016; Methods of Human Rights Research. Ed. by F. Coomans, F. Grünfeld and M. T. Kamminga. UK: Intersentia, 2009; Research Methods in Human Rights. Ed. by L. McConnell and Rh. Smith. London: Routledge, 2018; Research Methods in Human Rights: A Handbook. Ed. by B. A. Andreassen, H.-O. Sano and S. McInerney-Lankford. UK: Edward Elgar Publishing, 2017; Statistical Methods for Human Rights. Ed. by J. Asher, D. Banks, F. J. Scheuren. New York: Springer, 2008.

⁵⁰ Coomans A. P. M., Kamminga M. T., Grünfeld F. Methods of Human Rights Research: A Primer. Human Rights Quarterly, Vol. 32, No. 1, 2010, pp. 179-186, here p. 185.

⁵¹ Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 128. lpp.

⁵² Melķis E. 8. solis – Iztulkošanas metodes. Grām.: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rakstu krājums Edgara Melķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 115.–125. lpp.

⁵³ Channels N. L. Social Science Methods in the Legal Process. New Jersey: Rowman & Allanheld, 1985, p. 16.

⁵⁴ Samuel G. An Introduction to Comparative Law Theory and Method. Oxford: Hart Publishing, 2014, pp. 13-14.

pieejamos dokumentus, kas sniedz ieskatu transnacionālo uzņēmumu regulējuma izstrādes procesā, tostarp galvenajos izaicinājumos un iespējamo risinājumu dažādībā. Papildus analizēti arī ievērojamāko ekspertu vēlāk sniegtie skaidrojumi par tiesiskā regulējuma izstrādes procesu, kurā šie eksperti paši snieguši būtisku ieguldījumu (kā atbildīgo darba grupu vadītāji, īpašie pārstāvji/ziņotāji u. c.), tādējādi ļaujot gūt plašāku ieskatu neformālajās diskusijās un tiesībpolitiskajos apsvērumos, kas ne vienmēr parādās oficiālajos dokumentos.

Secinājumi, kas izstrādāti, izmantojot vēsturisko metodi, tika izmantoti arī promocijas darbā analizēto tiesību normu satura noskaidrošanā, iztulkojot jeb interpretējot tiesību normas. Lai analizētu tiesību normu un noskaidrotu tās jēgu, pēc būtības jāvērtē tiesību normas patiesais saturs, tostarp apzinot tās tapšanas vēsturisko kontekstu un identificējot mērķi, kura sasniegšanai konkrētā tiesību norma ir paredzēta. Šim mērķim autors ir izmantojis tiesību normu interpretācijas metodes – ne tikai gramatisko (filoloģisko), bet arī vēsturisko, sistēmisko un teleoloģisko, lai pilnvērtīgi atklātu tiesību normu saturu un tādējādi spētu analizēt gan tiesību normu un to trūkuma radītos šķēršļus korporatīvo pārkāpumu upuru tiesību īstenošanā, gan valstu un uzņēmumu pienākumu apjomu. Tiesību normu interpretācijas metožu efektīvai lietošanai izmantoti dažādi tiesību avoti – normatīvo aktu izstrādes materiāli, tiesu judikatūra un tiesību doktrīna.

Mijiedarbojoties ar iepriekš minētajām pētīšanas metodēm, autors izmantojis arī analītisko metodi, lai identificētu praksē aktuālās problēmas, kas primāri ir nozīmīgas korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumu upuriem, un lai meklētu iespējamus risinājumus, tostarp precizējot valstīm pastāvošo pienākumu apjomu uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā. Problēmjaudājumu identificēšanai primāri tiek izmantota pilsoniskās sabiedrības organizāciju un starptautisko organizāciju pētījumi un ziņojumi, kā arī tiesu nolēmumi jautājumos, kas saistīti ar uzņēmējdarbības negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām un korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumu upuru tiesību aizsardzību.

Salīdzinošā metode darbā izmantota, lai labāk izprastu pētāmā jautājuma problemātiku un sniegtu efektīvākus problēmu risinājumus, aplūkojot gan to, kā šādas problēmas risinātas atsevišķās jurisdikcijās un tiesu nolēmos, gan to, kādi risinājumi rasti līdzīgiem izaicinājumiem. Piemērojot ar vēsturisko metodi gūtos secinājumus, salīdzinošā metode ļauj izvirzīt pieņēmumus par to, kāda šobrīd varētu būt reakcija, un par to, kādi varētu būt konkrētie risinājumi, piemēram, par centieniem noteikt tiešus pienākumus uzņēmumiem attiecībā uz cilvēktiesību jomu.

Kopumā promocijas darbam ir starpdisciplināra ievirze, jo mērķu sasniegšanai izmantotas atziņas gan no dažādām tiesību jomām (starptautiskajām tiesībām, investīciju tiesībām, civiltiesībām, krimināltiesībām un komerciesībām), gan biznesa ētikas, menedžmenta, ekonomikas un citām jomām. Promocijas darbs ietver precīzu, bet ne izsmēlošu informāciju. Vienlaikus, autora ieskatā, tā ir pietiekama, lai izstrādātu promocijas darba secinājumus.

Izmantotie avoti ir atlasīti atbilstoši promocijas darba mērķim un uzdevumiem. Ņemot vērā promocijas darba tēmu, pētījumā galvenokārt izmantoti avoti angļu valodā, taču atsevišķi avoti ir arī spāņu un latviešu valodā. Ārvalstu literatūras meklējumi veikti Oksfordas Universitātes Juridiskajā bibliotēkā (*Bodleian Law Library*), Humbolta Universitātes Juridiskajā bibliotēkā (*Zweighbibliothek Rechtswissenschaft*) un Valensijas Universitātes bibliotēkā, kā arī izmantojot starptautiskā starpbibliotēku abonementa sniegtās iespējas un tiešsaistē pieejamās zinātniskās datubāzes.

Promocijas darbā aplūkoti daudzi tiesību zinātnieku raksti un monogrāfijas, kas ir neaizvietoājams resurss šāda darba izstrādē. Sevišķa nozīme piešķirta profesora Ragija zinātniskajam mantojumam, ņemot vērā viņa neatsveramo lomu *UNGP* izveidē un pienesumu uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā. Likumsakarīgi aplūkoti arī citu atzītu tiesību zinātnieku – Surja Devas un Deivida Bilčica – darbi, kuri kritiski skata Dž. Ragija veikto un norāda uz potenciālajiem tiesiskās domas un regulējuma attīstības virzieniem.⁵⁵

Transnacionālo uzņēmumu būtības, darbības un regulējuma izziņai autors padziļināti pētījis un ņēmis vērā profesora Pitera Mučlinska (*Peter Muchlinski*) iepriekšējo zinātnisko darbību, it īpaši viņa autoritatīvajā monogrāfijā paustos secinājumus par šādu veidu uzņēmumiem un ar tiem saistītos tiesiskos aspektus.⁵⁶ Identificējot un analizējot izaicinājumus korporatīvo pārņēmumu upuru tiesību aizsardzībai tiesvedības procesos ar transnacionālajiem uzņēmumiem, autors cita starpā izmantojis profesores Līsbetas Ennekingas (*Liesbeth Enneking*)⁵⁷ un cilvēktiesību un uzņēmējdarbības jomas ekspertes Dženiferas Zērkas (*Jennifer Zerk*)⁵⁸ iepriekš veiktos pētījumus un novērojumus. Tālāk pētot transnacionālo uzņēmumu statusu starptautiskajās tiesībās, autors piemērojis tiesībzinātnieka Rolanda Portmana (*Roland Portmann*) identificētās piecas dažādās izpratnes jeb koncepcijas (*conceptions*) par to, kā uzlūkot starptautisku juridisko personību.⁵⁹ Savukārt analizējot transnacionālo uzņēmumu pienākumus starptautisko cilvēktiesību jomā, autors pamatojas uz tiesību

⁵⁵ Deva S., Bilchitz D. (eds.). *Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?* Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

⁵⁶ Muchlinski P. T. *Multinational Enterprises & the Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2021.

⁵⁷ Enneking L. *Foreign Direct Liability and Beyond: Exploring the Role of Tort Law in Promoting International Corporate Social Responsibility and Accountability*. The Hague: Eleven International Publishing, 2012.

⁵⁸ Zerk J. *Corporate Liability for Gross Human Rights Abuses: Towards a Fairer and More Effective System of Domestic Law Remedies*. Report prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, p. 100. Pieejams: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/DomesticLawRemedies/StudyDomesticLawRemedies.pdf> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

⁵⁹ Portmann R. *Legal Personality in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

zinātnieka Markosa Karaviasa (*Markos Karavias*) monogrāfijā par korporatīvajiem pienākumiem starptautiskajās tiesībās gūtajiem secinājumiem.⁶⁰ Visbeidzot, atklājot un analizējot valsts pienākumus uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, autors par pamatu izmanto starptautiski plaši atzīto valstu pienākumu tipoloģiju “ievērot, aizsargāt, īstenot”, kuras pamatā ir profesora Henrija Šū (*Henry Shue*) izstrādātās tiesību zinātnes atziņas.⁶¹ Kopumā pētāmās jomas atzītākie un plašāk aprobētie zinātniskie darbi ir analizēti promocijas darba attiecīgajās nodaļās, veidojot dialogu ar dažādiem autoriem un attīstot viņu atziņas, kā arī izstrādājot jaunus secinājumus.

Lai sasniegtu promocijas darba mērķi, autors ir izmantojis arī nacionālo, reģionālo un starptautisko tiesu praksi. Apzinoties, ka reģionālām cilvēktiesību aizsardzības sistēmām ir arvien lielāka nozīme cilvēktiesību veicināšanā un aizsardzībā,⁶² promocijas darbā būtiska loma piešķirta tieši cilvēktiesību institūciju praksei ne tikai ANO līmenī, bet arī reģionālo institūciju – Eiropas Cilvēktiesību tiesas (*European Court of Human Rights*), Amerikas Cilvēktiesību tiesas (*Inter-American Court on Human Rights*) un Āfrikas Cilvēktiesību un tautu tiesību tiesas (*African Court on Human and Peoples' Rights*) –, kā arī divu reģionālo komisiju – Amerikas valstu cilvēktiesību komisijas (*Inter-American Commission of Human Rights*) un Āfrikas Cilvēktiesību un tautu tiesību komisijas (*African Commission on Human and Peoples' Rights*) – līmenī. Reģionālās cilvēktiesību sistēmas kopumā sniedz “prizmu, ar kuras palīdzību novērtēt starptautisko cilvēktiesību tvērumu, institucionalizāciju, interpretāciju un īstenošanu”⁶³, tādējādi to prakse ir plaši lietots avots promocijas darba mērķa sasniegšanai.

Ievērojot promocijas darba tēmas starptautisko raksturu, īpaša nozīme piešķirta starptautisko organizāciju, tostarp ANO institūciju, tiesību instrumentiem, sniegtajiem ziņojumiem, pētījumiem, rekomendācijām, nolēmumiem un sevišķi to vispārējiem komentāriem, ņemot vērā, ka mūsdienās vispārējie komentāri vairs nav relatīvi šauras ekspertu grupas viedoklis par attiecīgo normu vai arī ar konvenciju vai paktu saistīti būtiski jautājumi, jo tajos apkopota plaša prakse un viedokļi, tādējādi padarot šos komentārus daudzpusīgākus, aptverošākus un līdz ar to arī autoritatīvākus.

Lai gūtu pēc iespējas pilnīgāku ieskatu korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumu būtībā un to apkaršanas problemātikā, analizēti arī pilsoniskās sabiedrības organizāciju novērojumi un rekomendācijas. Sākotnēji cilvēktiesību organizācijas, piemēram, *Amnesty International* un *Human Rights Watch*, koncentrēja

⁶⁰ Karavias M. *Corporate Obligations under International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

⁶¹ Shue H. *Basic Rights: Subsistence, Affluence and U.S. Foreign Policy*. 2nd ed. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996, p. 167.

⁶² Bantekas I., Oette L. *Regional Human Rights Treaty Systems*. In: *International Human Rights Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, pp. 219–272.

⁶³ Başak Ç. *Regional Protection*. In: *International Human Rights Law*. 3rd ed. Ed. by D. Moeckli et al. Oxford: Oxford University Press, 2017, pp. 411–424.

resursus, lai uzraudzītu valstu rīcību. Tomēr pēdējā laikā tiesību aizsardzības grupas ir paplašinājušas redzesloku, iekļaujot arī nevalstiskos dalībniekus, tostarp transnacionālos uzņēmumus. Attiecīgi promocijas darbā plašāk izmantoti cilvēktiesību organizāciju sniegtie ziņojumi un pētījumi, kas ir sevišķi noderīgi, analizējot veidus, kā transnacionālie uzņēmumi spēj ietekmēt cilvēktiesības un šķēršļus, kuri korporatīvo pārkāpumu upuriem liedz piekļuvi efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem.

Papildus jānorāda, ka promocijas darba izstrādē uzmanība pievērsta precīzai un konsekventai attiecīgās pētniecības jomas terminu lietošanai, lai veicinātu turpmāko jomas attīstību Latvijā. Lai gan *UNGP* teksta oficiālais tulkojums latviešu valodā kļuva publiski pieejams vien promocijas darba izstrādes nobeiguma posmā, šajā darbā lietotā terminoloģija vēlāk ir sasauņota ar galvenajiem šajā tulkojumā ietvertajiem terminiem. Vienlaikus jānorāda, ka vietām autors izvēlēties izmantot no minētā tulkojuma atšķirīgu izteiksmes veidu, lai akcentētu atsevišķas juridiskās nianšes vai atvieglotu sarežģītu procesu izpratni.

Bieži vien dažādās tiesību nozarēs viena un tā paša termina lietošana ar atšķirīgu nozīmi atsevišķās tiesību disciplīnās var mainīt diskusijas būtību.⁶⁴ Tas vēl jo vairāk attiecas uz uzņēmējdarbību un cilvēktiesībām, kas skar dažādus starptautisko un iekšzemes tiesību aspektus. Piemēram, tiesību doktrīnā un dokumentos angļu valodā lietotie termini *responsibility*,⁶⁵ *liability*⁶⁶ un *accountability*⁶⁷ nereti norāda uz dažādiem juridiskiem terminiem, kas attiecas uz kvalifikāciju un sekām tiesību pārkāpumu gadījumā, taču liela daļa valodu, tostarp latviešu valoda, neparedz šādas valodnieciskas nianšes.⁶⁸ Tādēļ latviešu valodā visi trīs iepriekš minētie termini tradicionāli tiek tulkoti kā “atbildība”, kaut gan šādā veidā tiek zaudēta iespēja uztvert dažas situācijas nianšes. Lai pēc iespējas izvairītos no šāda riska, vietās, kur tas promocijas darbā nepieciešams, iekavās norādīts termins angļu valodā un/vai sīkāk skaidrots lietotais termins latviešu valodā.

⁶⁴ Ago R. Positive Law and International Law. *American Journal of International Law*, Vol. 51, No. 4, 1957, pp. 691-733, here pp. 691-692.

⁶⁵ Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. International Law Commission, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), chp. IV.E.1; Pellet A. The Definition of Responsibility in International Law. In: Crawford J. et al. (eds.). *The Law of International Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2010, pp. 3-16. Šobrīd vadošajā *UNGP* izpratnē sk: Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008, paras 54, 55.

⁶⁶ Boyle A. E. State Responsibility and International Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law: A Necessary Distinction? *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 39, No. 1, 1990, pp. 1-26.

⁶⁷ Zadek S. The Meaning of Accountability. In: Baumann-Pauly D., Nolan J. (eds.). *Business and Human Rights: From Principles to Practice*. London, New York: Routledge, 2016, pp. 240-242.

⁶⁸ Dupuy P. M. The International Law of State Responsibility: Revolution or Evolution? *Michigan Journal of International Law*, Vol. 11, Issue 1, 1989, pp. 105-128, here p. 109.

I. UZŅĒMUMU IETEKME UZ CILVĒKTIESĪBĀM

Lai veicinātu izpratni par uzņēmumu nozīmi cilvēktiesību īstenošanā un secīgi izpildītu promocijas darba uzdevumus, promocijas darba pirmajā nodaļā aplūkots, kā uzņēmumu darbības vai bezdarbība ietekmē personu tiesību īstenošanu, kuras personu grupas skar šī ietekme, kuras cilvēktiesības uzņēmumi ietekmē un kādā veidā cilvēktiesību pārkāpumus uzņēmumi ir iesaistīti.

Transnacionālie uzņēmumi ietekmē cilvēktiesību īstenošanu vairākos līmeņos. Pirmkārt, uzņēmumiem ir tieša vara pār indivīdiem, jo īpaši darbiniekiem, un to, kā viņi var izmantot savas tiesības. Otrkārt, šie uzņēmumi var kontrolēt piekļuvi noteiktiem resursiem, kas ir būtiski cilvēktiesību īstenošanai, piemēram, piekļuvi mājokļiem, finansēm, zemei un videi kopumā. Treškārt, ņemot vērā transnacionālo uzņēmumu politisko ietekmi, tie var ietekmēt dažādu institūciju lēmumus attiecībā uz cilvēktiesību īstenošanu vai korporatīvo pārkāpumu novēršanu, izmantojot lobēšanu, savu spēju brīvi šķērsot robežas un draudus par investīciju pārtraukšanu, ja vietējās institūcijas rīkosies pretrunā to interesēm. Visbeidzot šādi uzņēmumi spēj būtiski ietekmēt arī pašas sabiedrības viedokli un virzīt to pretī uzņēmējdarbībai labvēlīgiem rezultātiem, kas ne vienmēr ir saskanīgi ar cilvēktiesību īstenošanu.

Promocijas darbā secināts, ka uzņēmumi visās nozarēs ar to darbību vai bezdarbību var tieši vai pastarpināti ietekmēt visas starptautiski atzītās cilvēktiesības. Lai gan ir atsevišķas cilvēktiesības, kas vistiešāk saistītas tieši ar valsts varas īstenošanu, neviena tiesība nav pilnībā imūna no uzņēmējdarbības ietekmes. Ņemot vērā cilvēktiesību savstarpējo saistību, nereti atsevišķas uzņēmuma darbības vienlaikus ietekmē vairāku cilvēktiesību īstenošanu. Šī ietekme izpaužas arī uzņēmuma kā darba devēja rīcībā pret saviem darbiniekiem; uzņēmumam nenodrošinot adekvātus standartus attiecībā uz to sniegtajām precēm un pakalpojumiem; uzņēmuma rīcībā, paplašinot tā tehnisko infrastruktūru un degradējot vidi; uzņēmuma rīcībā, sadarbojoties ar citām personām vai valstīm, kuras veic cilvēktiesību pārkāpumus; kā arī lobējot lēmumu pieņēmējus vai citādi radot tādus apstākļus, kas kavē cilvēktiesību īstenošanu.

Lai gan uzņēmumiem ir īpaši jāņem vērā to personu grupu tiesības, kuras uzņēmējdarbības un cilvēktiesību kontekstā ir vismazāk aizsargātas (piemēram, bērni, sievietes, cilvēktiesību aizstāvji un pamatiedzīvotāju kopienas), plašākā kontekstā nav noliedzams, ka uzņēmumi skar ikvienas personas tiesības un intereses un neviena personu grupa nav ārpus šīs ietekmes.

Promocijas darbā atzīts, ka uzņēmumi var izraisīt cilvēktiesību pārkāpumus gan tiešā, gan netiešā veidā. Tiešā veidā tie paši izraisa cilvēktiesību pārkāpumus savu darbību rezultātā. Savukārt uzņēmumi netiešā veidā izraisa cilvēktiesību pārkāpumus, kad tos veic kāda cita trešā persona, taču tie netieši sekmē šādu pārkāpumu veikšanu. Šādi netieši veiktie pārkāpumi tiek raksturoti kā aktīva

vai pasīva līdzdalība, kuru klasificēšanai nereti tiek izmantoti ne tikai juridiski kritēriji, bet arī morāli apsvērumi.

Transnacionālo uzņēmumu gadījumā sevišķi jāpievērš uzmanība iespējamiem pārkāpumiem uzņēmumu piegādes ķēdēs un vienlīdz augstu standartu ievērošanā visā uzņēmuma struktūrā. Ņemot vērā transnacionālo uzņēmumu ekonomisko un politisko ietekmi, tie spēj radīt regulatīvo vidi, kas sekmē to komerciālās intereses uz cilvēktiesību rēķina. Negatīva ietekme uz cilvēktiesību īstenošanu vērojama arī atsevišķās situācijās, kad uzņēmumu rīcība formāli atbilst normatīvo aktu prasībām, piemēram, gadījumos, kad uzņēmumi izmanto tiem piešķirtās tiesības, lai nesamērīgi ierobežotu mazāk aizsargāto grupu tiesības un intereses.

Ņemot vērā transnacionālo uzņēmumu ietekmi, tostarp to potenciālu ietekmēt pilnīgi visas starptautiski atzītās cilvēktiesības un visas personu grupas, tālāk pormocijas darbā tiek aplūkots, kādi šķēršļi korporatīvo pārkāpumu upuriem jāpārvar, lai spētu aizsargāt savas tiesības gadījumos, kad transnacionālais uzņēmums tās ir ietekmējis negatīvi.

II. ŠĶĒRŠĻI KORPORATĪVO PĀRKĀPUMU UPURU PIEKĻUVEI EFEKTĪVIEM TIESĪBU AIZSARDZĪBAS LĪDZEKĻIEM

Lai tiesībām būtu reāla praktiska nozīme, ir jābūt pieejamiem efektīviem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem pārkāpumu atlīdzināšanai. Šādu līdzekļu pieejamība ir cilvēktiesību aizsardzības neatņemama sastāvdaļa. Taču promocijas darbā secināts, ka cilvēktiesību un uzņēmējdarbības kontekstā piekļuve efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem ir stipri apgrūtināta, jo pastāv daudz praktisku un juridisku šķēršļu, kas korporatīvo pārkāpumu upuriem jāpārvar, lai spētu aizstāvēt savas tiesības.

Promocijas darbā detalizēti pētīti šķēršļi efektīvai tiesību aizsardzībai, kas pastāv gan vietās, kur notiek lielākā daļa korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumu (transnacionālo uzņēmumu uzņemošajās valstīs), gan transnacionālo uzņēmumu mītnes valstīs, kur personas nereti vērsas ar prasībām pēc tam, kad nav izdevies sasniegt taisnīgu situācijas noregulējumu vietā, kur pārkāpums noticis.

Transnacionālo uzņēmumu uzņemošajās valstīs nereti vērojamas sistemātikas ekonomiskas, sociālas un tiesiskuma problēmas. Šo problēmu mijiedarbība bieži izpaužas arī nepilnīgā tiesiskajā ietvarā un vāji funkcionējošās valsts institūcijās, kas nespēj adekvāti aizsargāt korporatīvo pārkāpumu upurus. Turklāt, ņemot vērā tiesvedību pret transnacionālajiem uzņēmumiem sarežģītību, izmaksas un politisko sensitivitāti, pārkāpumu upuriem nereti trūkst resursu un juridiskā atbalsta šādu lietu uzsākšanai. Šie šķēršļi kļūst nepārvarami, kad valsts un tās amatpersonas pašas ir ieinteresētas transnacionālo uzņēmumu nesodāmībā vai ir bijušas šo uzņēmumu līdzdalībnieces.

Papildus transnacionālo uzņēmumu uzņemošās valstīs ir ierobežotas to rīcības brīvībā arī atbilstoši noslēgtajiem ieguldījumu aizsardzības līgumiem, kas dažkārt kavē gan attiecīga tiesiskā ietvara izveidi un nepieciešamo cilvēktiesību standartu noteikšanu, gan attur tās no jebkādu citu pasākumu veikšanas, kas var radīt papildu izmaksas transnacionālajiem uzņēmumiem un līdz ar to starptautiskās tiesvedības riskus pašām valstīm. Upuriem, kas, par spīti iepriekš minētajiem šķēršļiem, spēj iegūt sev labvēlīgu tiesas nolēmumu, jārēķinās ar praktisko realitāti, kad transnacionālā uzņēmuma meitasuzņēmumam, kurš ir juridiski atbildīgs par cilvēktiesību pārkāpumiem, nav pietiekamu finanšu līdzekļu, lai korporatīvo pārkāpumu upuriem atlīdzinātu nodarīto. Šāds finanšu trūkums citstarp ir sekas tam, ka korporatīvo tiesību regulējums un bezkaislīga investoru racionalitāte mudina investēt meitasuzņēmumos tikai pašu nepieciešamāko, lai nodrošinātu to darbību, bet ne tik daudz, lai segtu visus potenciālos zaudējumus, kas var rasties riskantu darbību rezultātā. Šādu tiesisko paradoksus veicina uzņēmumu nošķirtā juridiskā personība un iespēja uzņēmumiem ierobežot atbildību veikto ieguldījumu apmērā.

Līdz ar to promocijas darbā secināts, ka korporatīvo pārkāpumu upuri sastopas ar teju nepārvaramiem šķēršļiem savu tiesību aizsardzībai, kur uzņemošās valstis pašas ne vienmēr var līdzēt. Piemēram, uzņēmuma izraisītās gāzes noplūdes traģēdijas gadījumā Bhopālā (Indija)⁶⁹ Indijas tiesām nepārprotami bija jurisdikcija pār *Union Carbide* meitasuzņēmumu Bhopālā. Tomēr šim meitasuzņēmumam Indijā nebija pietiekami daudz līdzekļu, lai nodrošinātu atbilstošu kompensāciju par pieļauto katastrofu. Savukārt tā mātesuzņēmumam Ņujorkā, ASV, potenciāli bija pietiekami daudz aktīvu, lai segtu visus zaudējumus vai vismaz lielāko daļu no tiem, taču jebkurš Indijas spriedums pret ASV bāzēto mātesuzņēmumu būtu prasījis Indijas tiesai pacelt korporatīvo plīvuru starp Indijas un ASV uzņēmumiem. Turklāt, ja ASV uzņēmums nepildītu spriedumu, Indijas tiesai sprieduma izpildē būtu jāpaļaujas uz ASV tiesu, kuras pretimnākšana Indijas varas iestādēm šādā situācijā nepavisam nav pašsaprotama.⁷⁰

Grūtības sniegt taisnīgu noregulējumu transnacionālo uzņēmumu uzņemošajā valstī jeb valstī, kur, visticamāk, arī pārkāpums ir noticis, mudina korporatīvo pārkāpumu upurus vērsties pēc taisnīguma transnacionālo uzņēmumu mītnes valstī, visbiežāk ASV vai ES dalībvalstīs. Tomēr promocijas darbā secināts, ka arī tur pastāv daudz šķēršļu, no kuriem daži pat samilst, ņemot vērā šādu lietu pārrobežu raksturu.

Visupirms korporatīvo pārkāpumu upuriem jāspēj orientēties konkrētās tiesību sistēmas niansēs un prasību veidos, kādi tajās pieļaujami. Pēc tam, apzinoties šo lietu sarežģīto raksturu, jāspēj nodrošināt pietiekamus finanšu resursus un adekvātu juridisko palīdzību, lai nepieciešamības gadījumā varētu iesaistīties tiesvedībā, kas var ilgt vairāk par 10 gadiem. Šo uzdevumu apgrūtina arī bezmaksas juridiskās palīdzības trūkums un ierobežotas iespējas celt kolektīvas prasības.

Tālāk ir būtiski pamatot savu prasību, izmantojot ekspertu atzinumus un detalizētu informāciju par transnacionālo uzņēmumu korporatīvo struktūru un lēmumu pieņemšanas procesu, kas ir svarīgi lietās, kur vienīgā reālā iespēja saukt mātesuzņēmumu pie atbildības rodas, paceļot korporatīvo plīvuru. Tomēr iespējas iegūt šādu informāciju ir ierobežotas, ņemot vērā, ka liela daļa valstu neparedz sevišķus noteikumus par puses rīcībā esošās informācijas sniegšanu. Jebkurā gadījumā valstis nelabprāt paceļ korporatīvo plīvuru šādu veidu lietās, tādējādi būtiski ierobežojot korporatīvo pārkāpumu upuru iespējas gūt sev labvēlīgu nolēmumu.

⁶⁹ Muchlinski P. T. The Bhopal Case: Controlling Ultrahazardous Industrial Activities Undertaken by Foreign Investors. *The Modern Law Review*, Vol. 50, No. 5, 1987, pp. 545–587; Wong L. Revisiting Rights and Responsibility: The Case of Bhopal. *Social Responsibility Journal*, Vol. 4, Issue 1/2, 2008, pp. 143–157, here pp. 143–144.

⁷⁰ Baxi U. Geographies of Injustice: Human Rights at the Altar of Convenience. In: Scott C. (ed.). *Torture as Tort*. Oxford: Hart, 2001, pp. 197–212, here p. 209.

Aplūkojot konkrētāk divu populārāko forumu izaicinājumus jeb šķēršļus korporatīvo pārkāpumu upuru efektīvai tiesību aizsardzībai ASV un ES dalībvalstīs, papildus iepriekš apraktītajiem praktiskajiem un procesuālajiem šķēršļiem pastāv arī juridiski šķēršļi, lai celtu prasības pret transnacionālajiem uzņēmumiem to mītnes valstī.

Promocijas darbā secināts, ka ASV, kur iesniegts visvairāk prasību pret transnacionālajiem uzņēmumiem par to pārkāpumiem, salīdzinoši nesenoajos ASV Augstākās tiesas spriedumos paustās atziņas ir ierobežojušas populāro tiesību aktu *Alien Tort Statute* (turpmāk – *ATS*) un *Torture Victim Protection Act* (turpmāk – *TVPA*) attiecināšanu uz korporatīvajiem atbildētājiem un deliktu tiesību piemērošanu ārvalstu uzņēmumiem. Lai mazinātu šķēršļus korporatīvo pārkāpumu upuru tiesību aizsardzībai un atvieglotu viņiem piekļuvi ASV tiesām, likumdevējs varētu pārskatīt *ATS* un *TVPA* tvērumu, attiecinot to arī uz uzņēmumu darbībām ārvalstīs, vai radīt jaunus tiesību aktus, kas paredzētu plašākas iespējas vērsties pret transnacionālajiem uzņēmumiem ASV. Taču līdz tam ir pamats uzskatīt, ka ASV tiesas ir kļuvušas krietni nepieejamākas korporatīvo pārkāpumu upuriem, tādēļ tie arvien biežāk dod priekšroku ES dalībvalstu tiesām.

Tomēr promocijas darbā atzīts, ka arī ES dalībvalstu lokā korporatīvo pārkāpumu upuriem ir jāpārvar tiesiskie šķēršļi, kas saistīti ar šo tiesu jurisdikciju un tajās piemērojamām tiesībām. Korporatīvo pārkāpumu upuri visbiežāk nespēs celt prasības pret transnacionālo uzņēmumu meitasuzņēmumiem par to darbībām ārvalstīs, jo ES tiesām būs jurisdikcija pār mātesuzņēmumu, kura domicils ir konkrētajā dalībvalstī, nevis pār ārvalstīs esošo meitasuzņēmumu. Turklāt gadījumos, kad pārkāpums iestāties ārvalstīs, visbiežāk tiesas piemēros tos tiesību aktus, kas ir spēkā attiecīgajā valstī, kur pārkāpums iestāties. Tomēr, ņemot vērā, ka vairākums transnacionālo uzņēmumu uzņemošo valstu trūkst adekvāta tiesiskā ietvara, pastāv risks, ka piemērojamās ārvalsts tiesības nespēs pietiekami aizsargāt korporatīvo pārkāpumu upuru tiesības.

Lai mazinātu šķēršļus piekļuvei ES tiesām attiecībā uz jurisdikciju, promocijas darbā secināts, ka ES dalībvalstīm būtu, pirmkārt, jāpiešķir tiesām iespēja paredzēt jurisdikciju civillietās, kas saistītas ar transnacionālo uzņēmumu veiktajiem cilvēktiesību pārkāpumiem, kad prasībai pret ES bāzētu mātesuzņēmumu ir pietiekami cieša saistība ar meitasuzņēmumu neatkarīgi no meitasuzņēmuma domicila. Otrkārt, ES dalībvalstīm būtu jāparedz atspēkojama prezumpcija, ka to meitasuzņēmumu domicils, kuri pilnībā vai lielākoties pieder mātesuzņēmumam, atrodas tur, kur ir mātesuzņēmuma domicils, izņemot gadījumus, kad mātesuzņēmums var pierādīt, ka šie meitasuzņēmumi pieņem attiecīgos lēmumus patstāvīgi un tiem nav ciešas saiknes ar mātesuzņēmuma statūtos noteikto atrašanās vietu. Treškārt, situācijās, kad meitasuzņēmumu domicils nav ES dalībvalstī, tomēr lietai ir pietiekami cieša saikne ar attiecīgo valsti, kā arī cietušajiem nav cita foruma, kur vērsties pēc taisnīga noregulējuma, dalībvalstīm būtu jāpiešķir jurisdikcija atbilstoši *forum necessitatis* doktrīnai.

Savukārt lai potenciāli mazinātu šķēršļus piekļuvei ES tiesām attiecībā uz strīdam piemērojamām tiesībām, būtu jāuzrauga turpmākā ES dalībvalstu prakse, piemērojot 2007. gada 11. jūlija Eiropas Parlamenta un Padomes regulas (EK) Nr. 864/2007 par tiesību aktiem, kas piemērojami ārpuslīgumiskām saistībām (turpmāk – Roma II regula) 7. pantu (izņēmumi vides kaitējumu gadījumos), un jāizvērtē iespēja šādus izņēmuma gadījumus attiecināt arī uz situācijām, kad transnacionālo uzņēmumu meitasuzņēmumi veikuši cilvēktiesību pārkāpumus valstīs ar zemāku cilvēktiesību aizsardzības līmeni. Vienlaikus līdz šo rekomendāciju vai citu risinājumu īstenošanai ir pamats uzskatīt, ka transnacionālo uzņēmumu veikto cilvēktiesību pārkāpumu upuru iespējas vērsties ES tiesās un saņemt taisnīgu lietas noregulējumu ir ievērojami ierobežotas.

Līdz ar to promocias darbā atzīts, ka korporatīvo pārkāpumu upuriem rodas būtiski šķēršļi savu tiesību efektīvai aizsardzībai gan transnacionālo uzņēmumu uzņemošajās valstīs, gan transnacionālo uzņēmumu mītnes valstīs. Šie šķēršļi padara korporatīvo pārkāpumu upuru tiesības iluzoras un nonivelē cilvēktiesību garantiju universālo raksturu. Šādā kontekstā tiek vairota transnacionālo uzņēmumu nesodāmības sajūta un vide, kurā tie bauda tikai tiesības, neuzņemoties attiecīgus pienākumus, tostarp cilvēktiesību jomā. Tādēļ ir būtiski noskaidrot, kāds (ja tas vispār pastāv) starptautiskais regulējums šobrīd attiecas uz transnacionālajiem uzņēmumiem un vai to var uzskatīt par pietiekami efektīvu, lai nodrošinātu personu tiesības. Attiecīgi tas, kādi centieni ir vērsti uz transnacionālo uzņēmumu regulēšanu cilvēktiesību jomā, un tas, kāds ir šobrīd pastāvošais tiesiskais regulējums, tiek aplūkots detalizētāk promocijas darba trešajā nodaļā.

III. CENTIENI REGULĒT TRANSNACIONĀLO UZŅĒMUMU DARBĪBU CILVĒKTIESĪBU JOMĀ

Lai gan starptautiskās tiesībās jau vēsturiski ir vismaz netiešā veidā veidojušas transnacionālo uzņēmumu darbības vidi, šo uzņēmumu ietekme uz cilvēktiesībām nav īpaši izdalīta. Proti, regulējums, kas veidoja vispārējo cilvēktiesību ietvaru, nepārkļājās ar regulējumu, kas veidoja transnacionālo uzņēmumu darbības standartus. Tas zināmā mērā saistīts ar to, ka šo uzņēmumu darbības tika saskatītas kā cilvēktiesību problēma tikai 20. gs. otrajā pusē. Promocijas darba trešajā nodaļā detalizēti analizēti esošie starptautiskie tiesību dokumenti, kas regulē transnacionālo uzņēmumu darbību cilvēktiesību jomā.

Promocijas darbā secināts, ka kopš pagājušā gadsimta 70. gadiem ir bijuši mērķtiecīgi centieni regulēt uzņēmējdarbības un cilvēktiesību lomu. ANO Transnacionālo uzņēmumu rīcības kodeksa projekts (*Draft UN Code of Conduct on Transnational Corporations*) (turpmāk - ANO Rīcības kodekss) un ANO normas par transnacionālo uzņēmumu un citu biznesa veidojumu pienākumiem attiecībā uz cilvēktiesībām (*Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights*) (turpmāk - ANO Normas) neguva pietiekami plašu valstu atbalstu un tā arī netika pieņemtas. Taču juridiski nesaistošie instrumenti, kas tiem sekoja - ANO Globālais līgums (*UN Global Compact*), OECD vadlīnijas multinacionālajiem uzņēmumiem (turpmāk - *OECD vadlīnijas*), Starptautiskās Darba organizācijas Trīspusējā deklarācija par multinacionāliem uzņēmumiem un sociālajai politikai piemērojamiem principiem (*Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy*) (turpmāk - SDO deklarācija) un Dž. Ragija izstrādātie *UNGP* -, ir guvuši plašu atbalstu un šobrīd veido atbildīgas uzņēmējdarbības starptautisko ietvaru. Lai gan tie neparedz uzņēmumiem juridiski saistošus pienākumus, tomēr vismaz mudina uzņēmumus ievērot cilvēktiesības.

Šos instrumentus pavada arī pietiekami detalizēti skaidrojumi, rokasgrāmatas un vadlīnijas, kas norāda, kā tieši uzņēmumiem būtu jāorganizē darbība, lai sasniegtu tiem noteiktos standartus cilvēktiesību jomā. Šobrīd starptautiski atzītākais instruments *UNGP* uzņēmumu pienākumu ievērot cilvēktiesības atzīst par sociālu, nevis juridisku pienākumu. Atbilstoši nacionālajiem tiesību aktiem rīcība ir vai nu likumīga, vai pretlikumīga un grūti iztēloties situāciju, kad praksē varētu piemērot tikai daļēji saistošas tiesību normas. Tādējādi pastāvošie instrumenti šobrīd nesniedz pietiekamu aizsardzību pret transnacionālo uzņēmumu pārkāpumiem. Procoijas darbā secināts, ka šādu aizsardzību nespēj sniegt arī brīvprātīgās iniciatīvas un rīcības kodeksi, kam brīvprātīgā kārtā uzņēmumi var pievienoties.

Ņemot vērā esošā regulējuma un dažādu brīvprātīgo iniciatīvu acīmredzamos trūkumus, tālāk promocijas darbā tiek aplūkots, vai šobrīd pastāvošās, juridiski saistošās normas uz uzņēmumiem var attiecināt tieši. Promocijas darba ietvaros tiek analizēts, vai starptautisko cilvēktiesību normas šobrīd var tieši attiecināt arī uz uzņēmumiem.

IV. TRANSNACIONĀLO UZŅĒMUMU PIENĀKUMI STARPTAUTISKO CILVĒKTIESĪBU SISTĒMĀ

Starptautiskās tiesības tradicionāli tiek saprastas tikai kā tādas, kas regulē attiecības starp valstīm. Tās ir burtiski “tautu tiesības”, kas radītas valstīm un to vārdā, lai regulētu attiecības starp neatkarīgām, suverēnām nacionālām valstīm. Tomēr šāda klasiskā izpratne rada konceptuālus izaicinājumus saistībā ar transnacionālo uzņēmumu atbildību, jo tā skaidri nenosaka to subjektu pienākumus, kas nav valstis. Attiecīgi promocijas darba ceturtajā nodaļā tiek padziļināti pētīta transnacionālo uzņēmumu vieta starptautisko tiesību ietvarā.

Promocijas darbā secināts, ka atbilde uz to, vai starptautiska juridiskā personība piemīt arī transnacionālajiem uzņēmumiem, ir atkarīga no tā, kāda starptautiskas juridiskās personības izpratnes koncepcija tiek izmantota. Šīs koncepcijas promocijas darbā tiek detalizēti analizētas. Vairākumā gadījumu nav teorētisku šķēršļu atzīt, ka transnacionālie uzņēmumi ir starptautisko tiesību subjektu ierobežotā apjomā vai vismaz starptautisko tiesību dalībnieki atbilstoši teorijai, kas neuzskata par lietderīgu iestrēgt subjekta-objekta dihotomiju slazdā. Tādēļ šobrīd nepastāv konceptuāli šķēršļi, lai transnacionālajiem uzņēmumiem noteiktu zināmas tiesības un pienākumus starptautisko tiesību sistēmā, ko apliecina arī praktiski piemēri, kad šādas tiesības un pienākumi jau atzīti.

Vielaiķus promocijas darbā atzīts, ka starptautisko cilvēktiesību sistēma tāda, kāda tā ir šobrīd, nesatur uzņēmumiem juridiski saistošus pienākumus. Starptautisko cilvēktiesību līgumu interpretācija, kas fundamentāli atšķirtos no to salīdzinoši skaidrās vārdiskās jēgas, potenciāli radītu konfliktu ar tiesisko noteiktību, jo ne pienākumu apjoms, ne šo pienākumu ieviešanas mehānisms nav šobrīd identificējams.

Turklāt šobrīd pastāv pietiekami daudz apsvērumu, kas tiešo pienākumu cilvēktiesību jomā attiecināšanu uz uzņēmumiem padara problemātisku. Lai gan šādu tiešo pienākumu cilvēktiesību jomā noteikšana ir veicinājusi pietiekamu tiesībzinātnieku interesi un vērā ņemamus apsvērumus, kādēļ šādiem pienākumiem vajadzētu būt, nav iespējams ignorēt no šo pienākumu noteikšanas izrietošos izaicinājumus. Promocijas darbā arī tiek analizēti izaicinājumi, kas saistīti ar atbildības sadalīšanu starp valsti un uzņēmumiem, uzņēmumu spēju panākt adekvātu līdzsvaru starp konkurējošām interesēm un tiešo pienākumu ļaunprātīgas izmantošanas riskiem. Jebkuri pienākumi, kas tiktu attiecināti uz uzņēmumiem, būtu precīzi jādefinē, noregulējot gan šo pienākumu tvērumu, gan atbildības mijiedarbību starp valsti un uzņēmumiem. Valstīm būtu jāvienojas gan par to, uz kuriem uzņēmumiem šie pienākumi būtu attiecināmi, gan par to, kāds būtu šo pienākumu saturs un kā nodrošināma šāda līguma izpilde. Tas, par ko valstis šobrīd ir vienojušas starptautiska līguma izstrādes gaitā, liecina

par vēlmi precizēt valstu pienākumus, nevis risināt izaicinājumus, kas saistīti ar tiešo pienākumu noteikšanu uzņēmumiem.⁷¹

Bridī, kad kļūst acīmredzams, ka pienākumus, kuri šobrīd atbilstoši starptautisko cilvēktiesību regulējumam tiek attiecināti uz valstīm, nevar identiski attiecināt uz uzņēmumiem, savukārt valstis nav apņēmušās meklēt risinājumus, lai nodrošinātu, ka šādu pienākumu noteikšana ir praktiski realizējama, kļūst skaidrs, ka tieši valsts loma un tās pienākumi ir izšķiroši uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatproblēmas risināšanā. Pat ja starp valstīm tiktu panākta vienošanās par starptautisku instrumentu, kas noteiktu uzņēmumu tiešos pienākumus, šā instrumenta tvērums un izpilde arvien būtu atkarīga no valstīm.

Tādējādi, ievērojot visu iepriekš minēto, promocijas darbā sniegts apstiprinājums tam, ka ir nepieciešams primāri aplūkot to, kā esošos noteikumus attiecībā uz valsts atbildību un pienākumiem var efektīvi piemērot korporatīvo upuru cilvēktiesību nodrošināšanā. Tas gan nenozīmē, ka darbs pie saistoša starptautiska instrumenta, kas regulētu transnacionālo uzņēmumu darbību, būtu jāpārtrauc. Gluži pretēji, šāds darbs ir nepieciešams, jo tā ietvaros var rast risinājumus korporatīvo pienākumu problemātikai, kā arī precizēt un nostiprināt valsts pienākumus uzņēmējdarbības kontekstā. Tikmēr promocijas darba piektajā nodaļā tiek analizēts tas, kā jau esošajā cilvēktiesību sistēmā iespējams veicināt transnacionālo uzņēmumu darbības atbilstību cilvēktiesību standartiem. Promocijas darbā tiek atklāti atbilstoši valsts pienākumi cilvēktiesību un uzņēmējdarbības jomā, jo tieši valstis šobrīd uzņemas primāro atbildību par cilvēktiesību īstenošanu.

⁷¹ Birģelis M. Towards Treaty on Business and Human Rights: Key Areas of Agreement. Electronic Scientific Journal of Law Socrates, No. 2 (23), 2022, pp. 156–164.

V. VALSTS PIENĀKUMI UZŅĒMĒJDARBĪBAS UN CIVĒKTIESĪBU KONTEKSTĀ

Uztvert tiesības nopietni nozīmē nopietni uztvert arī pienākumus. Valsts pienākumus cilvēktiesību jomā uzņēmējdarbības kontekstā var iedalīt trijās plašās grupās – pienākums *ievērot* cilvēktiesības, pienākums *aizsargāt* cilvēktiesības un pienākums *īstenot* cilvēktiesības. Vispārīgi pienākums *ievērot* cilvēktiesības pieprasa valstij pašai neiejaukties cilvēktiesību baudīšanā. Pienākums *aizsargāt* cilvēktiesības pieprasa valstij aizsargāt personu cilvēktiesības no citu trešo personu iejaukšanās. Savukārt pienākums *īstenot* cilvēktiesības pieprasa valstij veikt atbilstošus likumdošanas, administratīvos un citus pasākumus, kas vērsti uz cilvēktiesību pilnu realizāciju. Par šo pienākumu neizpildi valsti var saukt pie starptautiskas atbildības.

Promocijas darbā atzīts, ka dažādus pasākumus var skatīt dažādu pienākumu ietvaros. Attiecīgi iepriekš minētie valsts pienākumi ir savstarpēji saistīti un papildinoši. Kaut gan šo pienākumu robežas nav stingri novelkamas, tie satur pietiekami precīzas norādes, lai valsts varētu īstenot tās pienākumus atbilstoši cilvēktiesību līgumos noteiktajam.

Promocijas darbā secināts, ka pienākums *ievērot* īpašu uzmanību pievērš valsts uzņēmumu darbībām, jo tie tiek uzskatīti par daļu no valsts “mašīnērijas” vai vismaz ir cieši saistīti ar valsti. Ja šādu uzņēmumu darbību var attiecināt uz valsti, tad tai iestājas starptautiska juridiskā atbildība par starptautisko tiesību normas pārkāpumu, kad šīs darbības rezultātā ir pārkāptas personu tiesības. Pastāv dažādi kritēriji, saskaņā ar kuriem noteikt, vai uzņēmuma veikts pārkāpums ir tieši attiecināms uz valsti, tostarp pastāv salīdzinoši atšķirīga cilvēktiesību institūciju un pārējo starptautisko institūciju prakse, kas vērtē šādu uzņēmumu darbību attiecināšanu. Neraugoties uz to, pamatjautājums ir viens – vai uzņēmums bauda pietiekamu institucionālo un operacionālo neatkarību no valsts vai tomēr ir tikai instruments valsts darbību veikšanai.

Lielākā uzmanība uzņēmējdarbības un cilvēktiesību kontekstā ir pievērsta tieši valsts pienākumam *aizsargāt* cilvēktiesības. Atbilstoši šim pienākumam valstij jādara viss iespējamais, lai novērstu uzņēmumu izdarītos cilvēktiesību pārkāpumus, tos izmeklētu, par tiem sodītu un labotu šo pārkāpumu sekas. Šis pienākums neparedz, ka visos gadījumos, kad personas cilvēktiesības ir pārkāptas, valsts ir atbildīga par šo pārkāpumu. Šāda pienākuma ievērošanas pamatjautājums ir tas, vai valsts ir rīkojusies ar pienācīgu rūpību jeb veikusi visus saprātīgi sagaidāmos pasākumus, lai novērstu cilvēktiesību pārkāpumus. Kopumā šā valsts pienākuma ietvaros veicamos pasākumus var iedalīt trijās kategorijās, kur pirmā paredz uzraudzīt uzņēmumu darbību, otrā – izstrādāt un ieviest tiesisko regulējumu, savukārt trešā pieprasa nodrošināt efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus. No šīm kategorijām īpaši jāizceļ tāda tiesiskā regulējuma nepieciešamība, kurš pieprasa uzņēmumiem īstenot cilvēktiesību rūpības

pienākumu, kas ļauj izpildīt gan valsts pienākumu *aizsargāt*, gan uzņēmumu pašu pienākumu *ievērot* cilvēktiesības.

Lai izpildītu pienākumu *īstenot* cilvēktiesības, valstīm jāveic visi nepieciešamie pasākumi, maksimāli izmantojot tām pieejamos resursus, kas ļauj atvieglot un veicināt cilvēktiesību izmantošanu un atsevišķos gadījumos tieši nodrošināt preces, pakalpojumus un cilvēktiesību realizācijai būtisku informāciju. Tas attiecas arī uz dažādiem izglītojošiem pasākumiem un sadarbības veicināšanu ar uzņēmumiem.

Jānorāda, ka valsts pienākumam *ievērot*, *aizsargāt*, *īstenot* ir arī eksteritoriālā dimensija, kas kopumā paredz nepārkāpt cilvēktiesības ārvalstīs, neapgrūtināt ārvalstu iespējas nodrošināt cilvēktiesības to teritorijā, kā arī veikt pasākumus, lai veidotu starptautisku vidi, kas vērsta uz cilvēktiesību īstenošanu vispilnīgākajā formā. Valsts pienākuma *aizsargāt* eksteritoriālā dimensija pieļauj un pieprasa valstij noteikt regulējumu, kas paredz uzņēmumiem īstenot no cilvēktiesību rūpības pienākuma izrietošos pasākumus visās to darbībās neatkarīgi no atrašanās vietas.

Kopumā aplūkojot dažādos ar iepriekš minētajiem pienākumiem saistītos pasākumus, var secināt, ka teju visi promocijas darbā identificētie šķēršļi korporatīvo pārkāpumu upuru piekļuvei efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem būtu novēršami, ja valsts pilnvērtīgi īstenotu no starptautiskajām cilvēktiesību normām izrietošos pienākumus. Piemēram, izaicinājumi, kas saistīti ar ieguldījumu līgumu noteikumiem, būtu pārvarami atbilstoši valstu pienākumiem *ievērot* un *īstenot* cilvēktiesības. Savukārt pienākuma *aizsargāt* ietvaros vajadzētu novērst materiālos, procesuālos un praktiskos šķēršļus piekļuvei tiesību aizsardzības līdzekļiem, tostarp izveidojot mātesuzņēmuma vai uzņēmumu grupas atbildības režīmus, sniedzot prasītājiem juridisko palīdzību, atvieglojot piekļuvei nepieciešamajai informācijai, tai skaitā liecinieku liecībām, un pārskatot noteikumus par pierādījumu iesniegšanu. Visbeidzot tiesiskais regulējums, kas uzņēmumiem uzliek par pienākumu īstenot atbilstošu rūpības pienākumu cilvēktiesību jomā, spētu sašaurināt pārvaldības robus, kas ir uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas pamatā.

Šajā ziņā var piekrist Dž. Ragijam, ka diskusija starptautiskā kontekstā par uzņēmējdarbību un cilvēktiesībām faktiski nebūtu aktuāla, ja valstis godprātīgi pildītu visas starptautiskās saistības.⁷² Attiecīgi korporatīvo pārkāpumu upuriem jāizmanto ne tikai nacionāla līmeņa tiesību aizsardzības līdzekļi, bet arī ar pieteikumu jāvērsas attiecīgā starptautiskajā cilvēktiesību institūcijā, lai saņemtu labvēlīgu nolēmumu, kas eventuāli var rezultēties ar pamudinājumu valstīm uztvert nopietni ne tikai tiesības, bet arī pienākumus.

⁷² Interim Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UN Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UN Doc. E/CN.4/2006/97, 22 February 2006, para. 79.

SECINĀJUMI

Pētījumā autors izvirza aizstāvēšanai turpmāk minētās tēzes, kas izteiktas gan secinājumu, gan priekšlikumu formā.

1. Šobrīd autoritatīvākais tiesību avots, kas atspoguļo uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas izaicinājumus, kā arī iesaistīto personu tiesības un pienākumus, ir *UNGP*. Tas izstrādāts, lai mazinātu uzņēmumu negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām. *UNGP* lietotā terminoloģija norāda uz valstu primāro lomu cilvēktiesību nodrošināšanā un neliecina par uzņēmumu spēju pašiem tieši pārkāpt cilvēktiesības. Neraugoties uz to, uzņēmumi var izraisīt cilvēktiesību pārkāpumus gan tiešā, gan netiešā veidā, proti, tiešā veidā – savu darbību rezultātā, bet netiešā veidā – gadījumos, kad cilvēktiesību pārkāpumu veic kāda trešā persona, taču uzņēmumi netieši to ir sekmējuši. Netieši veiktos cilvēktiesību pārkāpumus raksturo kā aktīvu vai pasīvu līdzdalību, un to klasificēšanā nereti tiek izmantoti ne tikai juridiski kritēriji, bet arī morāli apsvērumi.
2. Lai gan uzņēmumiem būtu īpaši jāņem vērā to personu grupu tiesības, kuras uzņēmējdarbības un cilvēktiesību kontekstā ir vismazāk aizsargātas (piemēram, darbinieki, bērni, cilvēktiesību aizstāvji), plašākā kontekstā nav noliedzams, ka uzņēmumi skar ikvienas personas tiesības un intereses un neviena personu grupa nav ārpus šīs ietekmes. Uzņēmumu darbība var tieši vai pastarpināti ietekmēt visas starptautiski atzītās cilvēktiesības. Lai gan atsevišķas cilvēktiesības ir tiešāk saistītas ar valsts varas īstenošanu, neviena tiesība nav pilnībā imūna pret uzņēmējdarbības ietekmi. Tā izpaužas uzņēmumu rīcībā gan kā darba devējiem attiecībā pret darbiniekiem, gan nenodrošinot adekvātus standartus to sniegtajām precēm un pakalpojumiem, gan paplašinot tehnisko infrastruktūru un degradējot vidi, gan sadarbojoties ar citām personām vai valstīm, kuras veic cilvēktiesību pārkāpumus, gan lobējot lēmumu pieņēmējus vai citādi radot apstākļus, kas kavē cilvēktiesību īstenošanu.
3. Gadījumos, kad uzņēmumi ir saistīti ar personu cilvēktiesību pārkāpumiem, būtu jāpastāv efektīviem tiesību aizsardzības mehānismiem. Lai tiesībām būtu reāla praktiskā nozīme, jābūt pieejamiem efektīviem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem pārkāpumu atlīdzināšanai. Taču cilvēktiesību un uzņēmējdarbības kontekstā piekļuve efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem ir stipri apgrūtināta, jo pastāv daudz praktisku un juridisku šķēršļu, kas korporatīvo pārkāpumu upuriem jāpārvar, lai spētu aizstāvēt savas tiesības. Tie ir saistīti ar grūtībām, lai prasītāji varētu nodrošināt juridisko pārstāvību un nepieciešamo finansējumu, ar korporatīvo struktūru sarežģītību, problēmām ar tiesu jurisdikciju, procesuāliem ierobežojumiem un strīdam piemērojamām tiesībām, informācijas pieejamību un transnacionālo uzņēmumu plašo ietekmi. Daudzus no šiem šķēršļiem rada vai pastiprina izteiktā

nevienlīdzība starp uzņēmumiem un to veikto pārkāpumu upuriem, ko citstarp raksturo atšķirīgi finanšu resursi, piekļuve informācijai un speciālās zināšanas. Šādi šķēršļi pastāv gan vietās, kur notiek lielākā daļa korporatīvo cilvēktiesību pārkāpumu (transnacionālos uzņēmumus uzņemošajās valstīs), gan transnacionālo uzņēmumu mītnes valstīs, kur personas nereti vērsas tiesā ar prasībām pēc tam, kad nav izdevies sasniegt taisnīgu situācijas noregulējumu vietā, kur pārkāpums noticis.

4. Transnacionālos uzņēmumus uzņemošajās valstīs nereti ir vērojamas sistemātiskas ekonomiskās, sociālās un tiesiskuma problēmas. Šo problēmu mijiedarbība bieži vien izpaužas arī nepilnīgā tiesiskajā ietvarā un vāji funkcionējošās valsts institūcijās, kas nespēj adekvāti aizsargāt korporatīvo pārkāpumu upurus. Turklāt, ņemot vērā sarežģīto tiesvedības procesu pret transnacionālajiem uzņēmumiem, tā izmaksas un politisko sensitivitāti, pārkāpumu upuriem nereti trūkst resursu un juridiskā atbalsta šādu lietu uzsākšanai. Šie šķēršļi kļūst nepārvarami, kad valstis un amatpersonas pašas ir ieinteresētas transnacionālo uzņēmumu nesodāmībā vai ir bijušas šo uzņēmumu darbības līdzdalībnieces.
5. Transnacionālos uzņēmumus uzņemošās valstis bieži ir ierobežotas to rīcības brīvībā saskaņā ar noslēgtajiem ieguldījumu aizsardzības līgumiem, kas dažkārt kavē gan atbilstoša tiesiskā ietvara izveidi un nepieciešamo cilvēktiesību standartu noteikšanu, gan attur tās no jebkādu citu pasākumu veikšanas, kas varētu radīt papildu izmaksas transnacionālajiem uzņēmumiem un līdz ar to starptautiskas tiesvedības riskus pašam valstīm. Šādi noslēgtie līgumi būtu pārskatāmi un interpretējami, ievērojot arī valstu uzņemtās saistības cilvēktiesību jomā.
6. Tiem upuriem, kas, par spīti iepriekš minētajiem šķēršļiem, spēj gūt sev labvēlīgu tiesas nolēmumu, ir jārēķinās ar praktisko realitāti, jo transnacionālā uzņēmuma meitasuzņēmumam, kurš ir juridiski atbildīgs par veiktajiem cilvēktiesību pārkāpumiem, var nebūt pietiekamu finanšu līdzekļu, lai atlīdzinātu korporatīvo pārkāpumu upuriem nodarīto. Finanšu trūkums citstarp ir sekas tam, ka korporatīvo tiesību regulējums un bezkaislīga investoru racionalitāte mudina investēt meitasuzņēmumos tikai pašu nepieciešamāko, lai nodrošinātu to darbību, bet ne tik daudz, lai segtu visus potenciālos zaudējumus, kas var rasties riskantu darbību rezultātā. Šādu tiesisko paradoksu veicina uzņēmumu nošķirtā juridiskā personība un iespēja uzņēmumiem ierobežot savu atbildību veikto ieguldījumu apmērā. Līdz ar to tā vai cita iemesla dēļ korporatīvo pārkāpumu upuriem rodas nepārvarami šķēršļi savu tiesību aizsardzībai un uzņemošās valstis pašas ne vienmēr var līdzēt.
7. Grūtības sasniegt taisnīgu noregulējumu transnacionālos uzņēmumus uzņemošajā valstī jeb valstī, kur, visticamāk, pārkāpums noticis, mudina korporatīvo pārkāpumu upurus vērsties pēc taisnīguma transnacionālo uzņēmumu mītnes valstī, visbiežāk ASV vai ES dalībvalstīs. Tomēr arī šādos

- gadījumos pastāv daudz šķēršļu, no kuriem daži pat samilst, ņemot vērā šādu lietu pārrobežu raksturu.
8. Visupirms korporatīvo pārkāpumu upuriem jāspēj orientēties konkrētās tiesību sistēmas niansēs un prasību veidos, kādi tajās pieļaujami. Pēc tam, apzinoties šo lietu sarežģīto raksturu, jāspēj nodrošināt pietiekamus finanšu resursus un adekvātu juridisko palīdzību, lai nepieciešamības gadījumā varētu iesaistīties tiesvedībā, kas var ilgt vairāk nekā 10 gadus. Šo uzdevumu apgrūtinā arī bezmaksas juridiskās palīdzības trūkums un ierobežotās iespējas celt kolektīvas prasības.
 9. Tālāk ir būtiski pamatot savu prasību, izmantojot ekspertu atzinumus un detalizētu informāciju par transnacionālo uzņēmumu korporatīvo struktūru un lēmumu pieņemšanas procesu, kas ir svarīgi lietās, kur vienīgā reālā iespēja, kā saukt mātesuzņēmumu pie atbildības, ir “pacelt korporatīvo plīvuru”. Tomēr iespējas iegūt šādu informāciju ir ierobežotas, ņemot vērā, ka liela daļa valstu neparedz sevišķus noteikumus par puses rīcībā esošās informācijas sniegšanu. Jebkurā gadījumā valstis nelabprāt atklāj korporatīvo informāciju šādu veidu lietās, tādējādi būtiski ierobežojot korporatīvo pārkāpumu upuru iespējas gūt sev labvēlīgu nolēmumu.
 10. Lai gan līdz šim ASV ir iesniegts visvairāk prasību saistībā ar transnacionālo uzņēmumu veiktajiem pārkāpumiem, salīdzinoši nesenos ASV Augstākās tiesas spriedumos paustās atziņas ir ierobežojušas populāro tiesību aktu *ATS* un *TVPA* attiecināšanu uz korporatīvajiem atbildētājiem un deliktu tiesību piemērošanu ārvalstu uzņēmumiem. Tādējādi ASV tiesas ir kļuvušas krietni nepieejamākas korporatīvo pārkāpumu upuriem un tie arvien biežāk dod priekšroku ES dalībvalstu tiesībām. Attiecīgi ASV likumdevējam būtu jāpārskata *ATS* un *TVPA* tvērums, paplašinot to arī uz ārvalstīs veiktām uzņēmumu darbībām, vai jāpieņem jauni tiesību akti, kas atbilstoši starptautiskajiem standartiem nodrošina iespēju vērsties pret transnacionālajiem uzņēmumiem ASV tiesās par to iesaisti cilvēktiesību pārkāpumos.
 11. Arī ES dalībvalstu lokā korporatīvo pārkāpumu upuriem ir jāpārvar tiesiskie šķēršļi, kas saistīti ar šo tiesu jurisdikciju un tajās piemērojamām tiesībām. Korporatīvo pārkāpumu upuri visbiežāk nespēs celt prasības pret transnacionālā uzņēmuma meitasuzņēmuma darbībām ārvalstīs, jo ES tiesām būs jurisdikcija pār mātesuzņēmumu, kura domicils ir konkrētajā dalībvalstī, nevis pār ārvalstīs esošo meitasuzņēmumu. Turklāt gadījumos, kad pārkāpums iestājies ārvalstīs, visbiežāk tiesas piemēros tos tiesību aktus, kas ir spēkā attiecīgajā valstī, kurā pārkāpums iestājies. Tomēr, tā kā vairākumā transnacionālos uzņēmumus uzņemošo valstu trūkst adekvāta tiesiskā ietvara, pastāv risks, ka piemērojamās ārvalsts tiesības nespēs pietiekami aizsargāt korporatīvo pārkāpumu upuru tiesības.
 12. Lai mazinātu šķēršļus piekļuvei ES tiesām attiecībā uz jurisdikciju, ES dalībvalstīm būtu, pirmkārt, jāpiešķir tiesām iespēja paredzēt jurisdikciju civillietās, kas saistītas ar transnacionālo uzņēmumu veiktajiem cilvēktiesību

pārkāpumiem, kad prasībai pret ES bāzētu mātesuzņēmumu ir pietiekami cieša saistība ar meitasuzņēmumu neatkarīgi no meitasuzņēmuma domicila. Otrkārt, ES dalībvalstīm būtu jāparedz atspēkojama prezumpcija, kad to meitasuzņēmumu domicils, kuri pilnībā vai lielākoties pieder mātesuzņēmumam, ir tur, kur ir mātesuzņēmuma domicils, izņemot gadījumus, kad mātesuzņēmums var pierādīt, ka šie meitasuzņēmumi pieņem attiecīgos lēmumus patstāvīgi un tiem nav ciešas saites ar mātesuzņēmuma statūtos noteikto atrašanās vietu. Treškārt, situācijās, kad meitasuzņēmumu domicils nav ES dalībvalstī, tomēr lietai ir pietiekami tuva saikne ar attiecīgo valsti, kā arī cietušajiem nav cita foruma, kurā vērsties taisnīga noregulējuma saņemšanai, dalībvalstīm būtu jāpiešķir jurisdikcija atbilstoši *forum necessitatis* doktrīnai.

13. Lai potenciāli mazinātu šķēršļus piekļuvei ES tiesām attiecībā uz strīdam piemērojamām tiesībām, būtu jāuzrauga turpmākā ES dalībvalstu prakse, piemērojot Roma II regulas 7. pantu (izņēmumi vides kaitējumu gadījumos), un jāizvērtē iespēja šādus izņēmuma gadījumus attiecināt arī uz situācijām, kad transnacionālo uzņēmumu meitasuzņēmumi ir veikuši cilvēktiesību pārkāpumus valstīs ar zemāku cilvēktiesību aizsardzības līmeni. Vienlaikus līdz šo rekomendāciju vai citu risinājumu īstenošanai ir pamats uzskatīt, ka transnacionālo uzņēmumu veikto cilvēktiesību pārkāpumu upuru iespējas vērsties ES tiesās un saņemt taisnīgu lietas noregulējumu ir ievērojami ierobežotas.
14. Ņemot vērā korporatīvo pārkāpumu izplatību un šķēršļus, kas korporatīvo pārkāpumu upuriem jāpārvar, lai spētu aizstāvēt savas tiesības, kopš pagājušā gadsimta 70. gadiem ir bijuši mērķtiecīgi centieni regulēt uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomu. Sākotnēji bija mēģinājumi to regulēt ar tādiem juridiski saistošiem instrumentiem kā ANO Rīcības kodekss un ANO Normas, taču tie neguva pietiekami plašu valstu atbalstu un tā arī netika pieņemti. Tam sekoja vairāki juridiski nesaistoši instrumenti, piemēram, ANO Globālais līgums, *OECD* vadlīnijas un Dž. Ragija izstrādātie *UNGP*, kuri veido starptautisko ietvaru atbildīgas uzņēmējdarbības veikšanai. Šobrīd starptautiski atzītākais instruments – *UNGP* – uzņēmumu pienākumu ievērot jeb respektēt cilvēktiesības atzīst par sociālu, nevis juridisku pienākumu. Šo instrumentu pragmatisms, juridiski nesaistošais raksturs, kā arī vājie uzraudzības un ieviešanas mehānismi nesniedz pietiekamu aizsardzību pret transnacionālo uzņēmumu veiktajiem pārkāpumiem. Šādu aizsardzību nespēj sniegt arī brīvprātīgās iniciatīvas un rīcības kodeksi, kuriem pēc pašu vēlēšanās uzņēmumi var pievienoties.
15. Nebūtu pamatoti attaisnot uzņēmuma pienākumu ievērot cilvēktiesības primāri ar paša uzņēmuma ekonomisko interesi. Nav pieļaujams, ka uzņēmuma lēmums par cilvēktiesību ievērošanu ir atkarīgs no tā, vai tas konkrētajā brīdī ir finansiāli izdevīgākais risinājums. Uzņēmuma respekts

pret cilvēktiesībām būtu jāveicina, pamatojoties nevis uz stratēģiskiem lietderības apsvērumiem, bet gan uz morāliem apsvērumiem un cilvēktiesību pamatā esošo cilvēka cieņu.

16. Transnacionālo uzņēmumu atbildības veicināšana starptautiskajās tiesībās ir bijusi problemātiska to neskaidrā statusa dēļ. Proti, pastāv uzskats, ka atbilstoši starptautiskajām tiesībām vienības ir atbildīgas starptautiskās kopienas priekšā tikai gadījumā, kad tās tiek uzskatītas par tiesību subjektiem, citiem vārdiem sakot, tās ir atbildīgas tikai tad, ja tām piemīt starptautiska juridiskā personība. Savukārt atbilde uz to, vai starptautiska juridiskā personība piemīt arī transnacionālajiem uzņēmumiem, ir atkarīga no tā, kāda starptautiskas juridiskās personības izpratnes koncepcija tiek izmantota.
17. Vairākumā gadījumu nav teorētisku šķēršļu atzīt, ka transnacionālie uzņēmumi ir starptautisko tiesību subjekti ierobežotā apjomā vai vismaz starptautisko tiesību dalībnieki atbilstoši teorijai, kas neuzskata par lietderīgu iestrēgt subjekta-objekta dihotomiju slazdā. Attiecīgi šobrīd nepastāv konceptuāli šķēršļi, lai transnacionālajiem uzņēmumiem noteiktu zināmas tiesības un pienākumu starptautisko tiesību sistēmā, ko aplicina arī praktiski piemēri, kad šādas tiesības un pienākumi jau atzīti.
18. Lai gan transnacionālajiem uzņēmumiem var būt noteikti pienākumi starptautiskajās tiesībās, šādi pienākumi vēl nav novēroti starptautisko cilvēktiesību ietvarā. Turklāt ir vairāki apsvērumi, kas apgrūtina to, lai pienākumi cilvēktiesību jomā tiktu tiešā veidā attiecināti uz uzņēmumiem. Taču šie apsvērumi paši par sevi nenozīmē, ka uzņēmumu rīcība nebūtu jāregulē vai ka to nevarētu regulēt ar starptautisko cilvēktiesību normām. Lai gan tiešu pienākumu noteikšana cilvēktiesību jomā ir veicinājusi pietiekamu tiesibzinātnieku interesi un vērā ņemamus apsvērumus par to, kādēļ šādiem pienākumiem vajadzētu būt, nav iespējams ignorēt izaicinājumus, kas izriet no šo pienākumu noteikšanas. Jebkuri pienākumi, kas tiktu attiecināti uz uzņēmumiem, būtu precīzi jādefinē, noregulējot gan šo pienākumu tvērumu, gan atbildības mijiedarbību starp valsti un uzņēmumiem. Valstīm būtu jāspēj vienoties par to, uz kuriem uzņēmumiem pienākumi attiecināmi, kāds būtu šo pienākumu saturs un kā nodrošināma šāda līguma izpilde. Starptautiska instrumenta panākumi cilvēktiesību jomā lielā mērā būtu atkarīgi no efektīviem šā līguma izpildes mehānismiem.
19. Aktīvi iesaistoties iepriekš minēto izaicinājumu risināšanā, valstīm, reģionālajām un starptautiskajām organizācijām un citām iesaistītajām personām būtu jāatbalsta starptautiska juridiski saistoša līguma izstrāde uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā (aptverot arī valsts kontrolē esošus uzņēmumus), lai starptautiskā līmenī vienādotu nosacījumus valstīm un uzņēmumiem uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, tādējādi sekmējot universālu cilvēktiesību nodrošināšanu un tiesisko noteiktību un stiprinātu

valstu un uzņēmumu konkurētspēju globālajā tirgū. Šāda līguma izstrāde un pieņemšana ietver potenciālu arī ievērojami mazināt iepriekš konstatētos šķēršļus piekļuvei tiesību aizsardzības līdzekļiem.

20. Tā kā pienākumus, kuri šobrīd atbilstoši starptautisko cilvēktiesību regulējumam tiek attiecināti uz valstīm, nevar identiski attiecināt uz uzņēmumiem un tā kā esošajiem transnacionālo uzņēmumu pienākumiem ir juridiski nesaistošs raksturs, kā arī nav citu pietiekamu pamudinājumu, lai uzņēmumi ievērotu cilvēktiesības, tieši valsts loma un tās pienākumi šobrīd ir izšķiroši uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatproblēmas risināšanā. Vienlaikus tieši šo pienākumu īstenošanas potenciāls šobrīd ir vismazāk izmantots. Pastāv atsevišķas skaidri novēršamas netaisnības, kuras neprasa jaunu valsts pienākumu noteikšanu, bet tikai jau esošo no starptautiskajām cilvēktiesībām izrietošo pienākumu ievērošanu.
21. Pastāv dažādas tipoloģijas, kā iedalīt valstu pienākumus cilvēktiesību jomā. No tām šobrīd atzītākā ir tipoloģija, kas paredz valstīm *ievērot*, *aizsargāt*, *īstenot* cilvēktiesības. Šo tipoloģiju iespējams un pat vēlams attiecināt arī uz valstu pienākumiem uzņēmējdarbības kontekstā. Valstis, neveicot adekvātas darbības uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, var pārkāpt gan savu pienākumu *ievērot*, gan pienākumu *aizsargāt*, gan pienākumu *īstenot* cilvēktiesības. Kamēr pienākuma *ievērot* kontekstā būtiska loma ir tieši valsts uzņēmumiem, pārējo pienākumu kontekstā visu uzņēmumu loma ir vienlīdz svarīga. Progress viena pienākuma izpildē veicina progresu pārējo pienākumu īstenošanā.
22. Vispārīgi pienākums *ievērot* cilvēktiesības pieprasa valstij pašai neiejaukties cilvēktiesību baudīšanā. Pienākums *aizsargāt* cilvēktiesības pieprasa valstij aizsargāt personu cilvēktiesības pret citu trešo personu iejaukšanos. Savukārt pienākums *īstenot* cilvēktiesības pieprasa valstij veikt atbilstošus likumdošanas, administratīvos un citus pasākumus, kas vērsti uz cilvēktiesību pilnu realizāciju. Par šo pienākumu neizpildi valsts var tikt saukta pie starptautiskas atbildības. Dažādus pasākumus var skatīt dažādu pienākumu ietvaros, un minētie valsts pienākumi ir savstarpēji saistīti un savstarpēji papildinoši. To robežas gan nav stingri novelkamas, tomēr tie satur pietiekami precīzas norādes, lai valsts varētu īstenot tās pienākumus atbilstoši cilvēktiesību līgumos noteiktajam.
23. Pienākums *ievērot* īpašu uzmanību pievērš valsts uzņēmumu darbībām, jo tie tiek uzskatīti par daļu no valsts “mašīnērijas” vai vismaz ir cieši saistīti ar valsti. Ja šāda uzņēmuma darbību var attiecināt uz valsti, valstij iestājas starptautiska juridiskā atbildība par starptautisko tiesību normas pārkāpumu, ja šīs darbības rezultātā pārkāptas personu tiesības. Pastāv dažādi kritēriji, pēc kuriem noteikt, vai uzņēmuma pārkāpums ir tieši attiecināms uz valsti, tostarp ir salīdzinoši atšķirīga prakse cilvēktiesību institūcijās un pārējās starptautiskajās institūcijās, kas vērtē šādu uzņēmumu darbību attiecināšanu. Neraugoties uz to, pastāv pamatjautājums, vai uzņēmums

bauda pietiekamu institucionālo un operacionālo neatkarību no valsts vai tomēr ir tikai instruments valsts darbību veikšanai.

24. Valstīm būtu jāveic papildu pasākumi, lai nodrošinātu, ka tie uzņēmumi, kas ir tās kontrolē, ievēro cilvēktiesības un kalpo par piemēru citiem uzņēmumiem. Šo uzņēmumu ciešā saikne ar valsti un nodokļu maksātāju līdzekļiem rada gan papildu iespējas, gan nepieciešamību nodrošināt šo uzņēmumu darbības atbilstību cilvēktiesību standartiem. Tas gan nenozīmē, ka citu privātu uzņēmumu darbības ieteikmei uz cilvēktiesībām būtu jāpievērš mazāka uzmanība. Galvenais mērķis jebkurā gadījumā ir cilvēktiesību ievērošana visu uzņēmumu darbībā neatkarīgi no to lieluma, nozares, darbības konteksta, struktūras vai īpašumtiesībām. Taču, lai valsts sasniegtu šo mērķi, tai ir būtiski rādīt priekšzīmi un tādējādi stiprināt darbību leģitimitāti un saskaņotību, nosakot tiesisko regulējumu un prasības privātiem uzņēmumiem.
25. Lai valsts radītu nepieciešamo priekšstatu par pienācīgu uzņēmumu cieņu pret cilvēktiesībām, valsts kontrolē esošiem uzņēmumiem būtu jāizstrādā un jāievieš uzņēmuma cilvēktiesību ievērošanas politika atbilstoši starptautiskajiem standartiem; jāveic no cilvēktiesību rūpības pienākuma izrietošās darbības (neatkarīgi no tā, vai valsts tiesību akti šādu pienākumu vispārīgi nosaka attiecībā uz uzņēmumiem); jāsniedz sabiedrībai regulāri pārskati par cilvēktiesību ievērošanu un uzņēmuma veiktajiem pasākumiem ar cilvēktiesībām saistīto risku mazināšanā.
26. Lielākā vērība uzņēmējdarbības un cilvēktiesību kontekstā pamatoti ir vēršama tieši uz valsts pienākumu *aizsargāt* cilvēktiesības. Atbilstoši šim pienākumam valstij jā dara viss iespējama, lai novērstu uzņēmumu veiktos cilvēktiesību pārkāpumus, tos izmeklētu, par tiem sodītu un labotu šo pārkāpumu sekas. Šis pienākums neparedz, ka visos gadījumos, kad personas cilvēktiesības būs pārkāptas, par šo pārkāpumu būs atbildīga valsts. Pamatjautājums šāda pienākuma ievērošanai ir tas, vai valsts ir rīkojusies ar pienācīgu rūpību jeb veikusi visus saprātīgi sagaidāmos pasākumus, lai novērstu cilvēktiesību pārkāpumus. Kopumā atbilstoši šim valsts pienākumam veicamos pasākumus var iedalīt trijās kategorijās: pirmā paredz veikt uzņēmumu darbību uzraudzību, otrā – izstrādāt un ieviest tiesisko regulējumu, savukārt trešā pieprasa nodrošināt efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus. No šīm kategorijām īpaši jāizceļ tiesiskā regulējuma nepieciešamība, kas pieprasa uzņēmumiem īstenot cilvēktiesību rūpības pienākumu, tādējādi ļaujot gan novērst un mazināt uzņēmējdarbības radīto negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām, gan veicināt cilvēktiesību pārkāpumu upuru tiesību aizsardzību.
27. Valstīm normatīvo aktu līmenī būtu jānostiprina starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem un labās prakses piemēriem atbilstošs juridiski saistošs pienākums uzņēmumiem veikt regulāru savu darbību ietekmes uz cilvēktiesībām novērtējumu, īpašu uzmanību pievēršot mazāk aizsargātajām personu

grupām, piemēram, bērniem, darbiniekiem un pamatiedzīvotājiem. Tikai šādā veidā valstis var pilnvērtīgi īstenot pienākumu *aizsargāt* cilvēktiesības, savukārt uzņēmumi – pienākumu *ievērot* jeb respektēt cilvēktiesības. Par šāda pienākuma neizpildi būtu nosakāmas efektīvas, samērīgas un atturošas sankcijas, kā arī paredzama iespēja cilvēktiesību pārkāpumu upuriem saņemt atbilstošu atlīdzinājumu.

28. Lai izpildītu pienākumu *īstenot* cilvēktiesības, valstīm jāveic visi nepieciešamie pasākumi, maksimāli izmantojot tām pieejamos resursus, kas ļautu atvieglot un veicināt cilvēktiesību izmantošanu un atsevišķos gadījumos tieši nodrošinātu preces, pakalpojumus un informāciju, kas ir būtiska cilvēktiesību realizācijai. Tas attiecas arī uz dažādiem izglītojošiem pasākumiem un pamudinājumiem (piemēram, jebkāda veida atbalsts uzņēmumiem un to piekļuve publiskiem iepirkumiem ir pakļauta nosacījumam par *UNGP* ievērošanu) ievērot cilvēktiesības un veicināt sadarbību ar uzņēmumiem. Valstīm ne tikai jāuzrauga uzņēmumu darbība, bet arī jāsniedz tiem nepieciešamais atbalsts (konsultācijas, apmācības, resursi) to pienākumu īstenošanai, it sevišķi tiem uzņēmumiem, kas darbojas konfliktu skartajās zonās.
29. Valsts pienākumam *ievērot, aizsargāt, īstenot* ir arī eksteritoriālā dimensija, kas kopumā paredz nepārkāpt cilvēktiesības ārvalstīs, neapgrūtināt ārvalstu iespējas nodrošināt cilvēktiesības teritorijā, kā arī veikt pasākumus, lai veidotu starptautisku vidi, kas vērsta uz cilvēktiesību īstenošanu vispilnīgākajā formā. Valsts pienākuma *aizsargāt* eksteritoriālā dimensija pieļauj un pieprasa valstij noteikt regulējumu, kas paredz uzņēmumiem pienākumu veikt pienācīgas rūpības pārbaudi visās to darbības neatkarīgi no veikšanas vietas.
30. Efektīvi pārņemot *ievērot, aizsargāt, īstenot* ietvaru arī attiecībā uz uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomu, iespējams sašaurināt pārvaldības nepilnības, kas ļauj transnacionālajiem uzņēmumiem izvairīties no atbildības par to veiktajiem pārkāpumiem, un novērst šķēršļus korporatīvo pārkāpumu upuru piekļuvei efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem. Attiecīgi valstīm būtu jāapzina un jānovērš visas iespējamās pretrunas starp to rīcību un pienākumiem atbilstoši iepriekš minētajai tipoloģijai. Tas ietver gan jau esošā tiesiskā regulējuma un tiesību aizsardzības mehānismu izvērtēšanu, gan noslēgto ieguldījumu un tirdzniecības līgumu pārskatīšanu, šādu līgumu slēgšanas procesā iekļaujot noteikumus, kas skaidri atsaucas uz valsts saistībām cilvēktiesību jomā un nodrošina, ka ieguldītāju un valstu strīdu izšķiršanas mehānismos cilvēktiesības tiek ņemtas vērā, interpretējot noslēgtos līgumus.
31. Uzņēmējdarbībā veikto cilvēktiesību pārkāpumu upuriem būtu mērķtiecīgi jāvērsās arī starptautiskajās un reģionālajās cilvēktiesību aizsardzības institūcijās (ANO cilvēktiesību aizsardzības mehānismi, reģionālās cilvēktiesību tiesas) saistībā ar iepriekš aprakstīto valsts pienākumu neizpildi

- uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, lai veicinātu savu tiesību aizstāvību, nostiprinātu jau esošo valsts pienākumu izpratni un tos turpmāk konkretizētu. Šobrīd valsts pienākumi uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā vistiešāk atklāti ANO institūciju sniegtajos starptautisko cilvēktiesību līgumu komentāros, kam pašiem par sevi nepiemīt juridiski saistošs spēks. To savukārt var izmantot kā apsvērumu, lai nepamatoti sašaurinātu vai kopumā noliegtu konkrētu juridiski saistošu valsts pienākumu pastāvēšanu uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā. Tādējādi juridiski saistošu nolēmumu pieņemšana būtu visnotaļ vēlama, lai nostiprinātu un konkretizētu valsts pienākumus, kā arī kļiedētu jebkādas šaubas par valsts būtisko lomu personu tiesību aizsardzībai pret uzņēmējdarbības radīto negatīvo ietekmi.
32. Pirmais jebkurai valstij veicamais uzdevums ir uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālā rīcības plāna izstrādāšana un pieņemšana, ievērojot ANO, citu starptautisko organizāciju un cilvēktiesību aizsardzības organizāciju ieteikumus, kā arī iesaistot šajā procesā plašāku sabiedrību un ieinteresētās personas. Šāds process var arī stimulēt nacionāla līmeņa dialogu par uzņēmumu ietekmi uz cilvēktiesībām, identificēt normatīvā regulējuma (īpaši attiecībā uz piekļuvi tiesību aizsardzības mehānismiem) un politikas iniciatīvu nepilnības un pilnveides iespējas, veicināt koordinētu valsts institūciju darbību un *UNGP* ieviešanu, kā arī noteikt tiesiskā regulējuma bāzes līniju, lai novērtētu turpmāko progresu uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā un sekmētu cilvēktiesībās balstītu ilgtermiņa attīstību.
 33. Lai turpmāk uzraudzītu un veicinātu valsts un uzņēmumu rīcības atbilstību *UNGP*, kā arī citiem jau pastāvošajiem standartiem uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā, valstīm būtu jāpiešķir nacionālajām cilvēktiesību institūcijām atbilstošs mandāts, finanšu resursi un kapacitāte. To īpašā statusa un kompetences dēļ nacionālās cilvēktiesību institūcijas spēj veikt būtiskus uzdevumus cilvēktiesību aizsardzībai pret uzņēmējdarbības radīto negatīvo ietekmi, citstarp veicot uzraudzības, padomdevējas, pētniecības un izglītošanas funkcijas.
 34. Valstīm un starptautiskajām cilvēktiesību organizācijām būtu lielāka vērība jāpiešķir tieši valstu sniegumam uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā (piemēram, ANO Universālā Periodiskā pārskata un citu forumu ietvaros), lai radītu skaidras ekspektācijas par cilvēktiesību aizsardzību pret uzņēmējdarbības radīto negatīvo ietekmi un mudinātu valstis veikt aktīvas darbības *UNGP* īstenošanai un ziņošanai par panākto progresu un pastāvošajiem izaicinājumiem. Jāveicina arī valstu ziņošana par darbībām konkrētās jomas stiprināšanā un labās prakses piemēru apmaiņu starptautiskā līmenī.
 35. Pārfrāzējot un pievienojoties promocijas darba ievadā citētajam profesora Dž. Ragija vērtējumam par *UNGP* sagaidāmo ietekmi, jāuzsver, ka valsts pienākumu uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomā atklāšana un analizēšana neiezīmē visu uzņēmējdarbības un cilvēktiesību jomas izaicinājumu beigu sākumu. To drīzāk varētu uzskatīt par šo problēmu risinājumu "sākuma

beigām”, kas iezīmē nākamās darbības mērķtiecīgai rīcībai cilvēktiesību aizsardzībai un ilgspējīgas uzņēmējdarbības veicināšanai, kā arī neizslēdz citus daudzsoļus nākotnes risinājumus.

KOPSAVILKUMĀ IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

Literatūras avoti

- [1] Ago R. Positive Law and International Law. *American Journal of International Law*, Vol. 51, No. 4, 1957.
- [2] Amnesty International. *Clouds of Injustice: Bhopal Disaster 20 Years On*. London: Amnesty International Publications, 2004.
- [3] Anderson S., Cavanagh J. Top 200: The Rise of Global Corporate Power. Institute for Policy Studies, 4 December 2000. Pieejams: www.ips-dc.org/reports/top200.htm [aplūkots 2025. gada 17. februārī].
- [4] Bantekas I., Oette L. Regional Human Rights Treaty Systems. In: *International Human Rights Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013,.
- [5] Başak Ç. Regional Protection. In: *International Human Rights Law*. 3rd ed. Ed. by D. Moeckli et al. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- [6] Baumann-Pauly D., Nolan J. (eds.). *Business and Human Rights: From Principles to Practice*. London, New York: Routledge, 2016.
- [7] Baxi U. Geographies of Injustice: Human Rights at the Altar of Convenience. In: Scott C. (ed.). *Torture as Tort*. Oxford: Hart, 2001.
- [8] Bilchitz D. The Necessity for a Business and Human Rights Treaty. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 1, Issue 2, 2016.
- [9] Birģelis M. Konvencijas par uzņēmdarbību un cilvēktiesībām nepieciešamība. Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
- [10] Birģelis M. Šķēršļi piekļuvei tiesai Eiropas Savienībā lietās par transnacionālo uzņēmumu pieļautajiem cilvēktiesību pārkāpumiem. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019.
- [11] Birģelis M. Towards Treaty on Business and Human Rights: Key Areas of Agreement. *Electronic Scientific Journal of Law Socrates*, Vol. 23, No. 2, 2022.
- [12] Birģelis M. Transnacionālo uzņēmumu ietekme uz cilvēktiesībām un centieni to regulēt. *Jurista Vārds*, 31.03.2020., Nr. 13 (1123).
- [13] Boyle A. E. State Responsibility and International Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law: A Necessary Distinction? *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 39, No. 1, 1990.
- [14] Bravo K. E., Martin J., Ho T. V. (eds.). *When Business Harms Human Rights: Affected Communities that Are Dying to Be Heard*. [S. l.]: Anthem Press, 2020.
- [15] Butler J. The Corporate Keepers of International Law. *American Journal of International Law*, Vol. 114, No. 2, 2020.
- [16] Carrillo-Santarelli N. A Defence of Direct International Human Rights Obligations of (All) Corporations. In: *The Future of Business and Human Rights: Theoretical and Practical Considerations for a UN Treaty*. Ed by J. L. Cernic and N. Carrillo-Santarelli. [S. l.]: Intersentia, 2018.

- [17] Channels N. L. *Social Science Methods in the Legal Process*. New Jersey: Rowman & Allanheld, 1985.
- [18] Chiussi Curzi L. *General Principles for Business and Human Rights in International Law*. Leiden: Brill | Nijhoff, 2020.
- [19] Coomans A. P. M., Kamminga M. T., Grünfeld F. *Methods of Human Rights Research: A Primer*. *Human Rights Quarterly*, Vol. 32, No. 1, 2010.
- [20] De Jonge A. *Transnational Corporations and International Law: Bringing TNCs out of the Accountability Vacuum*. *Critical Perspectives on International Business*, Vol. 7, No. 1, 2011.
- [21] Deva S. *Business and Human Rights: Time to Move Beyond the “Present”?* In: Rodriguez-Garavito C. (ed.). *Business and Human Rights: Beyond the End of the Beginning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- [22] Deva S. *Regulating Corporate Human Rights Violations: Humanizing Business*. London, New York: Routledge, 2012; Sepinwall A. J. *Guilty by Proxy: Expanding the Boundaries of Responsibility in the Face of Corporate Crime*. *Hastings Law Journal*, Vol. 63, No. 2, 2012.
- [23] Deva S., Bilchitz D. (eds.). *Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?* Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- [24] Dupuy P. M. *The International Law of State Responsibility: Revolution or Evolution?* *Michigan Journal of International Law*, Vol. 11, Issue 1, 1989.
- [25] Enneking L. *Foreign Direct Liability and Beyond: Exploring the Role of Tort Law in Promoting International Corporate Social Responsibility and Accountability*. The Hague: Eleven Arnold D. G. *Corporations and Human Rights Obligations*. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 1, No. 2, 2016.
- [26] Freimane N., Inkuša K. *Komerccdarbība un cilvēktiesību ievērošana: savstarpējo attiecību jautājumi*. *Jurista Vārds*, 25.08.2009., Nr. 34 (577).
- [27] Gill S., Cutler A. C. (eds.). *New Constitutionalism and World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014; Muchlinski P. *Multinational Enterprises and the Law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2007
- [28] Green D. *Transnational Corporations as Drivers and Targets of Change: How Change Happens*. Oxford: [s. n.], 2016.
- [29] *Human Rights and Statistics: Getting the Record Straight*. Ed. by Th. B. Jabine and R. P. Claude. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.
- [30] Ietto-Gillies G. *The Role of Transnational Corporations in the Globalisation Process*. In: *The Handbook of Globalisation*. 3rd ed. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2019.
- [31] ILO. *The Rana Plaza Accident and its aftermath*. International Labour Organization. Pieejams: https://www.ilo.org/global/topics/geip/WCMS_614394/lang-en/index.htm#:~:text=Since%20the%20Rana%20Plaza%20disaster,and%2027%20lost%20their%20lives [aplūkots 2025. gada 17. februārī].
- [32] International Organisation of Employers. *Business at OECD, Business Europe. Input for the Roadmap for the next decade – Building blocks for realizing UNGPs implementation toward 2030*. International Organisation of Employers. Pieejams: <https://www.ioe-emp.org/index.php?eID=dumpFile&t=f&f=156069&token=169f89f152f75158958a2ad367006e9bbf796aa8> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

- [33] Jägers N. The Legal Status of the Multinational Corporation under International Law. In: Addo M. (ed.). Human Rights Standards and the Responsibility of Transnational Corporations. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
- [34] Joseph S. An Overview of the Human Rights Accountability of Multinational Enterprises. In: Amnesty International. The State of the World's Human Rights. Amnesty International, 2014/2015. Pieejams: <https://www.amnesty.org/en/pol10-0001-2015-en-2/> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].
- [35] Kamminga M. T., Zia-Zarifi S. (eds.). Liability of Multinational Corporations under International Law. The Hague: Kluwer Law, 2000.
- [36] Karavias M. Corporate Obligations under International Law. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- [37] Latorre L., Felipe A. In Defence of Direct Obligations for Businesses Under International Human Rights Law. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 5, No. 1, 2020.
- [38] McCorquodale R., Fairbrother R. Globalisation and Human Rights. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 3, 1999, pp. 735-766; Sjolander C. T. The Rhetoric of Globalization: What's in a Wor(l)d? *International Journal*, Vol. 51, No. 4, 1996.
- [39] Meyer W. H. Human Rights and MNCs: Theory versus Quantitative Analysis. *Human Rights Quarterly*, Vol. 18, No. 2, 1996.
- [40] Meyer, W. H. Confirming, Infirmiting and "Falsifying" Theories of Human Rights: Reflections on Smith, Bolyard and Ippolito Through the Lens of Lakatos. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 1, 1999.
- [41] Melķis E. 8. solis – Iztulkošanas metodes. Grām.: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rakstu krājums Edgara Melķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
- [42] *Methods of Human Rights Research*. Ed. by F. Coomans, F. Grünfeld and M. T. Kamminga. UK: Intersentia, 2009.
- [43] Muchlinski P. T. *Multinational Enterprises & the Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- [44] Muchlinski P. T. The Bhopal Case: Controlling Ultrahazardous Industrial Activities Undertaken by Foreign Investors. *The Modern Law Review*, Vol. 50, No. 5, 1987.
- [45] Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 128. lpp.
- [46] Palombo D. *Business and Human Rights: The Obligations of the European Homes States*. Oxford, UK: Hart Publishing, 2019; Kyriakakis J. *Corporations, Accountability and International Criminal Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2021.
- [47] Pellet A. The Definition of Responsibility in International Law. In: Crawford J. et al. (eds.). *The Law of International Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- [48] Portmann R. *Legal Personality in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- [49] Ratner S. Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility. *Yale Law Journal*, Vol. 111, No. 3, 2001.
- [50] *Research Methods in Human Rights*. Ed. by L. McConnell and Rh. Smith. London: Routledge, 2018.

- [51] *Research Methods in Human Rights: A Handbook*. Ed. by B. A. Andreassen, H.-O. Sano and S. McInerney-Lankford. UK: Edward Elgar Publishing, 2017; *Statistical Methods for Human Rights*. Ed. by J. Asher, D. Banks, F. J. Scheuren. New York: Springer, 2008.
- [52] Ruggie J. The Theory and Practice of Learning Networks: CSR and the Global Compact. *Journal of Corporate Citizenship*, No. 5, 2002.
- [53] Samuel G. *An Introduction to Comparative Law Theory and Method*. Oxford: Hart Publishing, 2014.
- [54] Shue H. *Basic Rights: Subsistence, Affluence and U.S. Foreign Policy*. 2nd ed. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996.
- [55] Simons P., Maclin A. *The Governance Gap: Extractive Industries, Human Rights, and the Home State Advantage*. London, New York: Routledge, 2014.
- [56] Smith J., Bolyard M., Ippolito A. Human Rights and the Global Economy: A Response to Meyer. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 1, 1999.
- [57] Stephens B. The Amorality of Profit: Transnational Corporations and Human Rights. *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 20:45, No. 1, 2002.
- [58] Stephens B. The Amorality of Profit: Transnational Corporations and Human Rights. *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 20:45, No. 1, 2002.
- [59] Weissbrodt D., Kruger M. Human Rights Responsibilities of Businesses as Non-State Actors. In: Alston Ph. (ed.). *Non-State Actors and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- [60] Wong L. Revisiting Rights and Responsibility: The Case of Bhopal. *Social Responsibility Journal*, Vol. 4, Issue 1/2, 2008.
- [61] Zadek S. The Meaning of Accountability. In: Baumann-Pauly D., Nolan J. (eds.). *Business and Human Rights: From Principles to Practice*. London, New York: Routledge, 2016.
- [62] Zerk J. Corporate Liability for Gross Human Rights Abuses: Towards a Fairer and More Effective System of Domestic Law Remedies. Report prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, p. 100. Pieejams: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/DomesticLawRemedies/StudyDomesticLawRemedies.pdf> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].
- [63] Ziemele I. Privātpersonu un juridisko personu veiktie cilvēktiesību pārkāpumi. *Jurista Vārds*, 03.02.2015., Nr. 05 (857).

ANO ziņojumi

- [64] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie – Business and Human Rights: Mapping International Standards of Responsibility and Accountability for Corporate Acts. UNHRC, A/HRC/4/035, 9 February 2007.
- [65] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. Corporations and Human Rights: a Survey of the Scope and Patterns of Alleged Corporate-Related Human Rights Abuse. UN Special Representative of the Secretary-General, A/HRC/8/5/Add.2, 23 May 2008.

- [66] Report on the First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights, with the Mandate of Elaborating an International Legally Binding Instrument. UNHRC, A/HRC/31/50, 5 February 2016.
- [67] Climate Change and Poverty Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights. UNHRC, A/HRC/41/39, 17 July 2019.
- [68] Interim Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UN Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UN Doc. E/CN.4/2006/97, 22 February 2006.
- [69] Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UNGA, A/73/163, 16 July 2018.
- [70] Elaboration of an International Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and other Business Enterprises with respect to Human Rights. UN Human Rights Council, UN Doc. A/HRC/26/9, 14 July 2014.
- [71] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008.
- [72] Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. International Law Commission, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), chp. IV.E.1.
- [73] The Relationship between the Enjoyment of Human Rights, in Particular, International Labour and Trade Union Rights, and the Working Methods and Activities of Transnational Corporations. UN Secretary-General. ECOSOC, E/CN.4/Sub.2/1995/11, 1995.
- [74] Globalization and its Impact on the Full Enjoyment of All Human Rights. UN General Assembly, UN Doc. A/RES/60/152, 16 December 2005.
- [75] Tenth Anniversary of the Guiding Principles on Business and Human Rights: a Roadmap for the Next Decade of Business and Human Rights – Raising the Ambition, Increasing the Pace. Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, A/HRC/50/40/Add.3, 8 June 2022.
- [76] Report of the Secretary-General to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict. UN Security Council, S/2002/1300, 26 November 2002.
- [77] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework. UNHRC, A/HRC/17/31, 21 March 2011.
- [78] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008.

- [79] Environmental Assessment of Ogoniland: Site Factsheets, Executive Summary and Full Report. United Nations Environment Programme, 1 August 2011. Pieejams: <https://www.unep.org/resources/assessment/environmental-assessment-ogoniland-site-factsheets-executive-summary-and-full> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

Juridiskās prakses materiāli

- [80] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2023. gada 14. februāra spriedums lietā 21884/18, Halet v. Luxembourg.

Starptautiskie ieteikuma tiesību akti

- [81] Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipi. Valsts valodas centrs. Pieejams: <https://www.vvc.gov.lv/lv/starptautiskie-tiesibu-akti/uznemejdarbibas-un-cilvektiesibu-pamatprincipi> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

Interneta materiāli

- [82] 69 of the Richest 100 Entities on the Planet Are Corporations, not Governments, Figures Show. Global Justice Now, 17 October 2018. Pieejams: <https://www.globaljustice.org.uk/news/69-richest-100-entities-planet-are-corporations-not-governments-figures-show/> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].
- [83] How many people work at Walmart? Walmart. Pieejams: <https://corporate.walmart.com/askwalmart/how-many-people-work-at-walmart> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].
- [84] Oficiālās statistikas portāls. Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/247-iedzivotaju-skaits-un-ta-izmainas> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].
- [85] Business and Human Rights Resource Center tīmekļa vietne. Pieejama: <https://www.business-humanrights.org/en/>

Citi prakses materiāli

- [86] General Comment No. 24 (2017) on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the Context of Business Activities. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/GC/24, 10 August 2017.
- [87] Resolution 17/4: Human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, UN Doc. A/HRC/17/4, 6 July 2011.

Citi materiāli

- [88] LR tiesībsarga 2023. gada 5. aprīļa vēstule (Nr. 1-5/98) Ministru prezidentam (nosūtīts zināšanai arī Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai un Ārlietu ministrijai) "Par uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālo rīcības plānu". Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2023/04/par-uznemejdarbibas-un-cilvektiesibu-nacionalo-planu.pdf> [aplūkots 2025. gada 17. februārī].

PATEICĪBA

Autors izsaka visdziļāko pateicību darba vadītājam asociētajam profesoram *Dr. iur.* Artūram Kučam, kura zināšanām, padomam un ticībai šā pētnieciskā darba lietderībai bija izšķiroša nozīme ne vien tā sākotnējās ieceres izlološanā, bet arī tālākajā izstrādē. Profesora izcilais akadēmiskais sniegums un nenovērtējamais profesionālais ieguldījums cilvēktiesību stiprināšanā ir kalpojis ne tikai par uzticamu ceļvedi, bet arī par personīgu iedvesmas avotu šā pētījuma izstrādes gaitā.

Sirsnīga pateicība ģimenei un draugiem par sapratni, pacietību, nemainīgu atbalstu un ticību šā darba nozīmei. Visu šo cilvēku klātbūtne, iecietība un emocionālais atbalsts palīdzēja atgūt līdzsvaru un spēku brīžos, kad disertācijas izstrāde prasīja sevišķu piepūli, disciplīnu un iekšēju noturību.

Īpaša pateicība veltīta sievai Sarai, kura ar savu neizmērojamo pacietību, pašaiizliedzību un gatavību pielāgoties mainīgajiem apstākļiem ļāva autoram pilnvērtīgi īstenot savas akadēmiskās ieceres. Viņas mīlestība, sapratne un viedums bija nozīmīgākais balsts šajā ceļā.

Un, visbeidzot, pateicība meitai Marijai, kura pasaulē ieradās tieši tajā brīdī, kad promocijas darbs bija gatavs, un tādējādi piešķīra visam jau paveiktajam un turpmāk veicamajam jaunu gaismu, dziļumu un jēgu. Šis darbs, tāpat kā visi turpmākie, ir veltīts viņai – ar cerību, ka tas kaut mazliet palīdzēs veidot tādu pasauli, kurā viņa varēs dzīvot droši, brīvi un laimīgi.

UNIVERSITY OF
LATVIA

**FACULTY OF LAW
DEPARTMENT OF INTERNATIONAL
AND EUROPEAN LAW**

Mārtiņš Birģelis

**TRANSNATIONAL CORPORATIONS AND
HUMAN RIGHTS:
STATE OBLIGATIONS AND THE
NEED FOR REGULATION**

SUMMARY OF DOCTORAL THESIS

Submitted for the Doctoral degree (Ph. D.)

in Field of Law

Subfield of International Law

Riga 2025

The present doctoral thesis was developed at the Department of International and European Law, Faculty of Law, University of Latvia, in the time-frame between 2018 and 2025.

The doctoral thesis has been prepared with the support of the European Union. The research is financed by project No. 5.2.1.1.i.0/2/24/I/CFLA/007 “Internal and External Consolidation of the University of Latvia” of the second round of the Consolidation and Governance Change Implementation Grants within Investment 5.2.1.1.i “Research, Development and Consolidation Grants” under Reform 5.2.1.r “Higher Education and Science Excellence and Governance Reform” of Reform and Investment Strand 5.2 “Ensuring Change in the Governance Model of Higher Education Institutions” of Latvia’s National Recovery and Resilience Plan.

Funded by
the European Union
NextGenerationEU

The thesis consists of an introduction, five chapters, conclusions and bibliography.

Form of the thesis: doctoral dissertation in the field of law, sub-field of International Law.

Scientific supervisor of the thesis: assoc. prof. Dr. iur. **Artūrs Kučs**.

Reviewers:

- 1) prof., Dr. iur. **Anita Rodiņa**, University of Latvia, Latvia;
- 2) prof., Dr. iur. **Jānis Grasis**, Riga Stradiņš University, Latvia;
- 3) prof., Dr. iur. **Lyra Jakulevičienė**, Mykolas Romeris University, Lithuania.

The doctoral thesis defence will take place on 19 September 2025 at the public session of the Promotion Council in Science of Law, University of Latvia, Faculty of Law, Raina Boulevard 19, Riga.

It is possible to get acquainted with the doctoral thesis and its summary at the library of the University of Latvia at the address Kalpaka Boulevard 4, Riga, Latvia.

Chairman of the Promotion

Council in Science of Law

of the University of Latvia _____ / prof. Dr. iur. **Jānis Kārklīņš** /
(signature)

Secretary of

the Promotion Committee _____ / **Agnese Šteinberga** /
(signature)

© Mārtiņš Birģelis, 2025

© University of Latvia, 2025

ISBN 978-9934-36-412-9

ISBN 978-9934-36-413-6 (PDF)

ANNOTATION

Globalization has created a rift between the operation of powerful transnational corporations and the ability of society to manage the negative impacts of these activities on the implementation of human rights. These governance gaps provide an enabling environment for human rights violations without providing adequate penalties to perpetrators or redress for victims.

The aim of the doctoral thesis is to reveal and explore the obligations of the state in the field of business and human rights, taking into account both current and potential challenges to the protection of human rights against violations committed by transnational corporations and determining the most effective way to overcome these challenges. To achieve the aim of the doctoral thesis, the author has analysed the effects of transnational corporations on human rights, identified the most characteristic obstacles to protection of the rights of individuals who have fallen victim to corporate human rights violations, studied the regulation of transnational corporations in international law and its shortcomings, including analysis of the direct obligations of corporations in the human rights system, as well as revealed the obligations of the state in the context of business and human rights.

The author concludes, *inter alia*, that by fully fulfilling its obligations to *respect, protect, and fulfill* human rights in the context of business, it is possible to narrow the governance gaps that permit transnational corporations to avoid liability for their violations and to remove obstacles, which prevent the victims of corporate violations to access effective legal remedies. The extraterritorial dimension of the state's obligation to *protect* human rights allows and requires the state to establish a framework that requires transnational corporations to conduct due diligence in all their activities, regardless of the place of their performance.

The topic of the doctoral thesis contributes to theory and practice by illuminating the very complex dynamics between transnational corporations, human rights and regulatory framework. The conclusions of the doctoral thesis can yield a deeper understanding of the systemic problems that hinder the protection of human rights against violations committed by business, and the ways how to overcome these obstacles. They also allow for a critical evaluation of already proposed solutions to reduce governance shortcomings, to improve these solutions and to formulate new ones.

TABLE OF CONTENTS

ANNOTATION.....	53
INTRODUCTION	55
Description of the problem under study, its relevance, significance of the topic in theory and practice	55
Aim and tasks of the doctoral thesis	62
Structure of doctoral thesis	65
Research methods used in development of doctoral thesis and their application, characterisation of bibliography	66
I. IMPACT OF BUSINESSES ON HUMAN RIGHTS	72
II. OBSTACLES TO ACCESS TO JUSTICE FOR VICTIMS OF CORPORATE VIOLATIONS OF HUMAN RIGHTS	74
III. EFFORTS TO REGULATE THE ACTIVITIES OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS	78
IV. OBLIGATIONS OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS WITHIN THE INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS SYSTEM	80
V. STATE OBLIGATIONS IN THE CONTEXT OF BUSINESS AND HUMAN RIGHTS	82
CONCLUSIONS	85
BIBLIOGRAPHY	95
ACKNOWLEDGEMENTS.....	101

INTRODUCTION

“[H]istory teaches us that markets pose the greatest risks - to society and business itself - when their scope and power far exceed the reach of the institutional underpinnings that allow them to function smoothly and ensure their political sustainability. This is such a time and escalating charges of corporate-related human rights abuses are the canary in the coal mine, signalling that all is not well.”¹

John Ruggie, Special Representative of the UN Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises

Description of the problem under study, its relevance, significance of the topic in theory and practice

Transnational corporations², whose impact on human rights has become the focus of current international law debates³, play a central role in the complex process of structural transformation and increasing interdependence known as globalization⁴. The privileges granted to transnational corporations have allowed them to acquire unfathomable economic and political influence.⁵ Certain transnational corporations possess greater economic power than most countries⁶, in

¹ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008, para. 2.

² Ietto-Gillies G. The Role of Transnational Corporations in the Globalisation Process. In: The Handbook of Globalisation. 3rd ed. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2019, pp. 155-164.

³ Elaboration of an International Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and other Business Enterprises with respect to Human Rights. UN Human Rights Council (hereinafter – UNHRC), UN Doc. A/HRC/26/9, 14 July 2014.; Judgment by the European Court of Human Rights of 14 February 2023 in the case 21884/18, *Halet v. Luxembourg*, 192. S.

⁴ Globalization and its Impact on the Full Enjoyment of All Human Rights. UN General Assembly (hereinafter – UNGA), UN Doc. A/RES/60/152, 16 December 2005, para. 10; McCorquodale R., Fairbrother R. Globalisation and Human Rights. Human Rights Quarterly, Vol. 21, No. 3, 1999, pp. 735-766; Sjolander C. T. The Rhetoric of Globalization: What's in a Wor(l)d? International Journal, Vol. 51, No. 4, 1996, pp. 603-616.

⁵ Gill S., Cutler A. C. (eds.). New Constitutionalism and World Order. Cambridge: Cambridge University Press, 2014; Muchlinski P. Multinational Enterprises and the Law. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2007; Green D. Transnational Corporations as Drivers and Targets of Change: How Change Happens. Oxford: [s. n.], 2016.

⁶ Anderson S., Cavanagh J. Top 200: The Rise of Global Corporate Power. Institute for Policy Studies, 4 December 2000. Available: www.ips-dc.org/reports/top200.htm [last viewed 17 February 2025].

other words, more than half of the world's largest economic entities are these giant companies, not sovereign states⁷, and these companies directly subordinate a vast number of individuals. For example, the US transnational retail company Walmart employs more than 2.1 million people, or more people than the population of Latvia⁸. Therefore, along with the influence of transnational corporations, their role in the realization of human rights has also risen⁹.

Debate continues as to whether, overall, transnational corporations do more good or harm in the area of human rights¹⁰, but it is clear that the enormous influence of these companies increases their potential to influence the implementation of human rights, both positively and negatively.¹¹ Namely, in many cases, the trade and investment activities of companies can promote the efficient use of capital, technology, human resources and natural resources, thereby positively affecting the well-being of society and the implementation of human rights, especially social and economic rights.¹² For example, these companies create jobs, thereby promoting the right to work, and may also voluntarily grant

⁷ 69 of the Richest 100 Entities on the Planet Are Corporations, not Governments, Figures Show. *Global Justice Now*, 17 October 2018. Available: <https://www.globaljustice.org.uk/news/69-richest-100-entities-planet-are-corporations-not-governments-figures-show/> [last viewed 17 February 2025].

⁸ How many people work at Walmart? Walmart. Available: <https://corporate.walmart.com/askwalmart/how-many-people-work-at-walmart> [last viewed 17 February 2025]; for comparison with the population of Latvia, see Oficiālās statistikas portāls. Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas. Available: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/247-iedzivotaju-skaits-un-ta-izmainas> [last viewed 17 February 2025].

⁹ Baumann-Pauly D., Nolan J. (eds.). *Business and Human Rights: From Principles to Practice*. London, New York: Routledge, 2016, p. 1.

¹⁰ See an informed and data-based discussion among several authors on the positive and negative impacts of transnational corporations on the implementation of human rights: Meyer W. H. Human Rights and MNCs: Theory versus Quantitative Analysis. *Human Rights Quarterly*, Vol. 18, No. 2, 1996, pp. 368–397 (assertion that the overall impact of transnational corporations is positive); Smith J., Bolyard M., Ippolito A. Human Rights and the Global Economy: A Response to Meyer. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 1, 1999, pp. 207–219; Meyer, W. H. Confirming, Infirming and “Falsifying” Theories of Human Rights: Reflections on Smith, Bolyard and Ippolito Through the Lens of Lakatos. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 1, 1999, pp. 220–228.

¹¹ Weissbrodt D., Kruger M. Human Rights Responsibilities of Businesses as Non-State Actors. In: Alston Ph. (ed.). *Non-State Actors and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2005, pp. 315–350, here p. 317; Jägers N. The Legal Status of the Multinational Corporation under International Law. In: Addo M. (ed.). *Human Rights Standards and the Responsibility of Transnational Corporations*. The Hague: Kluwer Law International, 1999, pp. 259–270, here p. 260 f.

¹² Globalisation and its Impact on the Full Enjoyment of All Human Rights. UNGA, UN Doc. A/RES/65/216, 6 April 2011, para. 10; see also the examples where companies actively defend international rights, including human rights, and through their actions achieve the effective implementation thereof: Butler J. The Corporate Keepers of International Law. *American Journal of International Law*, Vol. 114, No. 2, 2020, pp. 189–220.

certain economic and social benefits to their employees, such as essential medicines for HIV-positive workers in developing countries or education for younger employees. Their innovations may create new products, such as medicines and technologies, that facilitate the realization of the right to health and the right to education. However, they can also cause significant harm to the environment¹³ and compliance with human rights.¹⁴

One of the most prominent examples of the devastation caused by transnational corporations and attempts to avoid any responsibility for human rights violations is the Bhopal tragedy in India, where 35 tons of toxic gases leaked from a pesticide factory due to the negligence of the chemical company Union Carbide, killing more than 7000 people and injuring many more.¹⁵ Another example of large-scale environmental and social damage is the Niger Delta in Nigeria, where a report by the United Nations Environment Programme has confirmed that the delta is polluted to such an extent that, after more than fifty years of oil operations by Shell, it no longer meets any environmental standards.¹⁶ The report confirms local people's claims that their rights to water, food, health, a healthy environment and the right to maintain their traditional way of life are being violated. Another prominent issue is working conditions in the supply chains of transnational companies, as illustrated by the infamous Rana Plaza disaster in Bangladesh, where more than 1100 workers, mostly women, who were making popular brand-name clothing for Western consumers perished in the collapse of a factory.¹⁷

¹³ Climate Change and Poverty Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights. UNHRC, A/HRC/41/39, 17 July 2019, paras. 33–36.

¹⁴ The Relationship between the Enjoyment of Human Rights, in Particular, International Labour and Trade Union Rights, and the Working Methods and Activities of Transnational Corporations. UN Secretary-General. ECOSOC, E/CN.4/Sub.2/1995/11, 1995; Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. Corporations and Human Rights: a Survey of the Scope and Patterns of Alleged Corporate-Related Human Rights Abuse. UN Special Representative of the Secretary-General, A/HRC/8/5/Add.2, 23 May 2008; Stephens B. The Amorality of Profit: Transnational Corporations and Human Rights. *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 20:45, No. 1, 2002, pp. 45–90; Bravo K. E., Martin J., Ho T. V. (eds.). *When Business Harms Human Rights: Affected Communities that Are Dying to Be Heard*. [S. l.]: Anthem Press, 2020.

¹⁵ Amnesty International. *Clouds of Injustice: Bhopal Disaster 20 Years On*. London: Amnesty International Publications, 2004.

¹⁶ Environmental Assessment of Ogoniland: Site Factsheets, Executive Summary and Full Report. United Nations Environment Programme, 1 August 2011. Available: <https://www.unep.org/resources/assessment/environmental-assessment-ogoniland-site-factsheets-executive-summary-and-full> [last viewed 17 February 2025].

¹⁷ Amnesty International. *The State of the World's Human Rights*. Amnesty International, 2014/2015, p. 73. Available: <https://www.amnesty.org/en/pol10-0001-2015-en-2/> [last viewed 17 February 2025]; ILO. *The Rana Plaza Accident and its aftermath*. International Labour Organization (hereinafter – ILO). Available: <https://www.ilo.org/global/topics/>

Finally, in some cases, as indicated by the UN Secretary-General, “...companies take advantage of, maintain and have even initiated armed conflicts in order to plunder destabilized countries to enrich themselves, with devastating consequences for civilian populations”¹⁸.

The aforementioned examples are only a small fraction of the corporate human rights abuses regularly documented on the website of Business and Human Rights Resource Center¹⁹. However, these examples have captured the attention of the international community not only because of the unspeakable suffering they have caused to the victims, but also because of the blatant lack of accountability on the part of transnational corporations, who largely remain unpunished.²⁰

One of the reasons for this lack of corporate responsibility is the complex corporate structure of transnational corporations, which allows them to easily disassociate themselves from liability. In particular, the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, when speaking about human rights violations committed by business, has recognized: “Because of how corporate groups are organized, business entities routinely escape liability by hiding behind the so-called corporate veil, as the parent company seeks to avoid liability for the acts of the subsidiary even when it would have been in a position to influence its conduct.”²¹ Such companies can also relatively easily “jump from one jurisdiction to another”²², thus avoiding operational restrictions. Professor and expert of the field Beth Stephens points out that transnational companies

geip/WCMS_614394/lang--en/index.htm#:~:text=Since%20the%20Rana%20Plaza%20disaster,and%2027%20lost%20their%20lives [last viewed 17 February 2025].

¹⁸ Report of the Secretary-General to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict. UN Security Council, S/2002/1300, 26 November 2002, para. 58.

¹⁹ Business and Human Rights Resource Center is an independent, international, non-profit organization that collaborates with Amnesty International and leading academic institutions. Its online library documents the activities of more than 4500 companies worldwide, largely through the organization’s regional network of researchers. The organization’s goal is to promote greater understanding and meaningful discussion on important issues related to business and human rights. The information on its website is frequently used in UN documents as well as in prestigious academic journals. See the website of *Business and Human Rights Resource Center* <https://www.business-humanrights.org/en/>

²⁰ Deva S. *Regulating Corporate Human Rights Violations: Humanizing Business*. London, New York: Routledge, 2012; Sepinwall A. J. *Guilty by Proxy: Expanding the Boundaries of Responsibility in the Face of Corporate Crime*. *Hastings Law Journal*, Vol. 63, No. 2, 2012, pp. 411–454; De Jonge A. *Transnational Corporations and International Law: Bringing TNCs out of the Accountability Vacuum*. *Critical Perspectives on International Business*, Vol. 7, No. 1, 2011, pp. 66–89.

²¹ General Comment No. 24 (2017) on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the Context of Business Activities. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/GC/24, 10 August 2017, para. 42.

²² Report on the First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights,

“have long outgrown the legal structures that govern them, reaching a level of transnationality and economic power that exceeds domestic law's ability to impose basic human rights norms.”²³

Former UN Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Transnational and Other Business Enterprises, John Ruggie, has accurately identified governance gaps as a fundamental problem in the area of business and human rights.²⁴ Namely, globalisation has created a gap between the activities and influence of transnational corporations and the capacity of society to manage the negative consequences associated with these activities. Regulation that promotes the expansion of the global market has become more stringent and enforceable in recent years, while regulation aimed at promoting equally legitimate social objectives, such as poverty reduction, labour standards, human rights or environmental quality, has lagged behind and in some cases has actually become weaker.²⁵ In a sense, business has been globalized, while the rule of law yet has not. These governance gaps provide an enabling environment for corporate wrongdoing without adequate sanctions or redress for victims. Narrowing and eventually closing these gaps is a fundamental challenge for business and human rights.

J. Ruggie also concluded that the most serious human rights violations are observed in “weak governance zones” or countries with a low level of rule of law and in conflict zones.²⁶ Although J. Ruggie has successfully identified the main issue and the territories where this problem is particularly acute, the same cannot currently be said for his proposed solution to the problem in the form of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights (hereinafter also the UNGP). Among other things, the paper offers examination of the history and content of the development of the UNGP, however, it should be noted that it is a non-legally binding instrument that potentially facilitates further discussion, but does not in itself solve the challenges related to the activities of transnational corporations in the field of human rights. This was later acknowledged by J. Ruggie himself

with the Mandate of Elaborating an International Legally Binding Instrument. UNHRC, A/HRC/31/50, 5 February 2016, para. 50.

²³ Stephens B. *The Amoralty of Profit: Transnational Corporations and Human Rights*. Berkeley Journal of International Law, Vol. 20:45, No. 1, 2002, pp. 45-90, here p. 54.

²⁴ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008, para. 3; sk. arī: Simons P., Maclin A. *The Governance Gap: Extractive Industries, Human Rights, and the Home State Advantage*. London, New York: Routledge, 2014.

²⁵ Ruggie J. *The Theory and Practice of Learning Networks: CSR and the Global Compact*. Journal of Corporate Citizenship, No. 5, 2002, pp. 27-35, here p. 30.

²⁶ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008, paras. 47-49.

in his last report to the UN Human Rights Council, indicating that the legal framework created by the UNGP is only the “end of the beginning”,²⁷

More than 10 years have passed since the UN Human Rights Council unanimously supported the adoption of the UNGP,²⁸ but during this time the aforementioned governance shortcomings have not diminished at all. On the contrary, the UN Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprise²⁹ concluded in its 2022 report that “the governance gaps that allow business-related human rights abuse to occur across sectors and regions – and which created the need to develop the UNGPs – not only persist, but have become more urgent over the past decade”³⁰, thus “[i]ncreasing the pace in realizing better prevention and remediation of adverse impacts is an urgent priority”³¹. These conclusions once again confirm the relevance of this problem. It is believed that any meaningful progress in the areas of business and human rights depends on how the problems of lack of regulation are addressed.³² Therefore, their possible solutions are of fundamental importance not only in legal doctrine, but also in practice, where they are awaited, *inter alia*, by an indeterminable number of corporate misconduct victims.

The topic of the doctoral thesis contributes to theory by elucidating the highly complex dynamics between transnational corporations, human rights, and regulatory frameworks, as well as by offering analysis of the hitherto insufficiently researched state obligations in the field of business and human rights, the challenges of their implementation, and the possibilities for overcoming these challenges. Although the author analyses and widely refers to the current research on the topic of the doctoral thesis, the existing sources mostly consider a particular aspect of the topic of the doctoral thesis and are not aimed at a systemic and comprehensive analysis dedicated to the obligations of the state in the field of business and human rights.

²⁷ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework. UNHRC, A/HRC/17/31, 21 March 2011, para. 13.

²⁸ 17/4 Human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, A/HRC/RES/17/4, 6 July 2011, para. 1.

²⁹ Established by a resolution of the UN Human Rights Council. See: Resolution 17/4: Human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, UN Doc. A/HRC/17/4, 6 July 2011, para. 6.

³⁰ Tenth Anniversary of the Guiding Principles on Business and Human Rights: a Roadmap for the Next Decade of Business and Human Rights – Raising the Ambition, Increasing the Pace. Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, A/HRC/50/40/Add.3, 8 June 2022, para. 7.

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*, para. 8.

To the best of the author's knowledge, the current doctoral thesis is the first scientific study of its kind to analyse obligations of state in the area of business and human rights, comprehensively using the full framework of state obligations to "respect, protect, fulfill", including examining the role of state-owned enterprises, as well as an in-depth assessment of the barriers to victims of corporate wrongdoing, which preclude accessing effective remedies in both host and home countries of transnational corporations.

Furthermore, analysing the ways in which transnational corporations impact human rights, how they are regulated, and how they are able to avoid accountability for violations contributes to a deeper understanding of the systemic problems that hinder the protection of human rights from business-related human rights abuses, and the means for addressing these obstacles. The topic of the doctoral thesis also allows for a critical evaluation of already proposed solutions for reducing governance shortcomings, to improve these solutions and to find new ones. Finally, the thesis can be used for academic purposes, educating not only future and current law students, but also business management students who will guide the development of the field of entrepreneurship and human rights in the foreseeable future.

The theoretical insights gained in the thesis have the potential to create tangible positive results in practice. Formulation of strategies aimed at protecting human rights and strengthening the responsibility of companies in the field of human rights is promoted by identifying and proposing solutions that help address the shortcomings of the legal framework that permit transnational corporations to evade liability. The findings of the doctoral thesis will be useful for policymakers, advocacy groups, and even the business sector, helping to create more effective mechanisms for preventing and redressing human rights violations. The author hopes that the doctoral thesis will promote changes in the legal framework, human rights-compliant business practices, and public awareness campaigns aimed at strengthening socially responsible business practices and respect for victims of corporate human rights violations. This doctoral thesis is the first study of this level in the field of business and human rights in Latvia,³³ accordingly, it can be used as a point of departure for broader debates and research in Latvian society, considering the role of business in the implementation of human rights. Although the author has taken targeted action to popularize this area of law during the development of his doctoral

³³ With an exception of some articles: Ziemele I. Privātpersonu un juridisko personu veiktie cilvēktiesību pārkāpumi. *Jurista Vārds*, 03.02.2015., Nr. 05 (857), 12.-21. lpp.; Freimane N., Inkuša K. Komercedarbība un cilvēktiesību ievērošana: savstarpējo attiecību jautājumi. *Jurista Vārds*, 25.08.2009., Nr. 34 (577), 11.-19. lpp.

thesis,³⁴ no significant public discussions regarding this topic have taken place in Latvia to date, and until mid-2023, the UNGP, which is the basic document in this area, was not even available in Latvian language³⁵. However, there is reason to believe that the topic of this doctoral thesis will gradually gain due attention in the context of Latvia, even more so because the Ombudsman of the Republic of Latvia in April 2023 appealed to the Prime Minister to immediately develop and approve a national action plan on business and human rights, involving the wider public in the preparation of this plan, to promote understanding of the values and principles contained in the UNGP, as well as research in the field of business and human rights at the academic level.³⁶

Aim and tasks of the doctoral thesis

To address the fundamental problem of business and human rights described above, namely, to tackle the existing governance shortcomings and promote corporate accountability for human rights abuses, legal scholars have proposed various possible solutions. For example, Denis Arnold,³⁷ Steven Ratner,³⁸ Nicolás

³⁴ In addition to giving lectures and presenting reports at conferences on the respective topic, organizing a network of researchers, and establishing a dialogue with responsible state institutions in the specific field, the author has published scientific articles – see: Birģelis M. Šķēršļi piekļuvei tiesai Eiropas Savienībā lietās par transnacionālo uzņēmumu pieļautajiem cilvēktiesību pārkāpumiem. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 343.–349. lpp.; Birģelis M. Transnacionālo uzņēmumu ietekme uz cilvēktiesībām un centieni to regulēt. Jurista Vārds, 31.03.2020., Nr. 13 (1123), 28.–31. lpp.; Birģelis M. Konvencijas par uzņēmējdarbību un cilvēktiesībām nepieciešamība. Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 97.–103. lpp.; Birģelis M. Towards Treaty on Business and Human Rights: Key Areas of Agreement. Electronic Scientific Journal of Law Socrates, Vol. 23, No. 2, 2022, pp. 156–164. Available: <https://doi.org/10.25143/socr.23.2022.2.156-164> [last viewed 17 February 2025].

³⁵ Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipi. Valsts valodas centrs. Available: <https://www.vvc.gov.lv/lv/starptautiskie-tiesibu-akti/uznemejdarbibas-un-cilvektiesibu-pamatprincipi> [last viewed 17 February 2025].

³⁶ Letter of the Ombudsman of the Republic of Latvia dated 5 April 2023 (No. 1-5/98) to the Prime Minister (also sent for information to the Saeima Human Rights and Public Affairs Committee and the Ministry of Foreign Affairs) “Par uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālo rīcības plānu”. Available: <https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2023/04/par-uznemejdarbibas-un-cilvektiesibu-nacionalo-planu.pdf> [last viewed 17 February 2025].

³⁷ Arnold D. G. Corporations and Human Rights Obligations. Business and Human Rights Journal, Vol. 1, No. 2, 2016, pp. 255–275.

³⁸ Ratner S. Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility. Yale Law Journal, Vol. 111, No. 3, 2001, pp. 443–545.

Carrillo-Santarelli,³⁹ Lopez Latorre⁴⁰ and Andrés Felipe⁴¹ propose to establish direct human rights obligations for companies, and also provide considerations indicating why it would be appropriate to recognize such obligations within the current legal framework. Meanwhile, Surya Deva⁴² and David Bilchitz⁴³ call for a legally binding international human rights treaty to regulate business and human rights. Ludovica Chiussi Curzi⁴⁴ suggests a broader interpretation of the general principles recognized in international law to hold companies accountable. Each of these recommendations has its strengths and weaknesses, some of which are discussed in greater detail in the doctoral thesis. Ultimately, it must be agreed that there is no single simple solution to the challenges posed by business with regard to human rights, or, in the words of J. Ruggie, “no single silver bullet can resolve the business and human rights challenge”⁴⁵. However, it should be noted that one potential solution – adequate implementation of existing obligations of state in the field of human rights – is a mechanism for improving business and human rights that has so far been insufficiently understood and used in theory and practice.⁴⁶

³⁹ Carrillo-Santarelli N. A Defence of Direct International Human Rights Obligations of (All) Corporations. In: *The Future of Business and Human Rights: Theoretical and Practical Considerations for a UN Treaty*. Ed by J. L. Cernic and N. Carrillo-Santarelli. [S. l.]: Intersentia, 2018, pp. 33–62.

⁴⁰ Latorre L., Felipe A. In Defence of Direct Obligations for Businesses Under International Human Rights Law. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 5, No. 1, 2020, pp. 56–83.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Deva S. Business and Human Rights: Time to Move Beyond the “Present”? In: Rodriguez-Garavito C. (ed.). *Business and Human Rights: Beyond the End of the Beginning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, pp. 62–75.

⁴³ Bilchitz D. The Necessity for a Business and Human Rights Treaty. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 1, Issue 2, 2016, pp. 203–227.

⁴⁴ Chiussi Curzi L. *General Principles for Business and Human Rights in International Law*. Leiden: Brill | Nijhoff, 2020.

⁴⁵ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie – Business and Human Rights: Mapping International Standards of Responsibility and Accountability for Corporate Acts. UNHRC, A/HRC/4/035, 9 February 2007, para. 88.

⁴⁶ Palombo D. *Business and Human Rights: The Obligations of the European Homes States*. Oxford, UK: Hart Publishing, 2019; Kyriakakis J. *Corporations, Accountability and International Criminal Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2021, p. 15; Joseph S. An Overview of the Human Rights Accountability of Multinational Enterprises. In: Kamminga M. T., Zia-Zarifi S. (eds.). *Liability of Multinational Corporations under International Law*. The Hague: Kluwer Law, 2000, pp. 75–93, here p. 78; Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie – Business and Human Rights: Mapping International Standards of Responsibility and Accountability for Corporate Acts. UNHRC, A/HRC/4/035, 9 February 2007, paras. 17, 86.

The Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises has concluded that the most significant obstacle to reducing governance gaps is the lack of initiative on the part of states, as they do not adequately implement the obligations that already arise from international human rights obligations.⁴⁷ Likewise, civil society organizations have expressed the view that the fulfillment of state obligations in accordance with the UNGP “remains an untapped opportunity”⁴⁸. Therefore, the author has chosen to assign decisive importance to obligations of state in the field of business and human rights and to expand this line of scientific activity, since potentially within the framework of the existing legal framework, the state can most directly and effectively promote the elimination of governance deficiencies and the protection of victims of corporate violations.

Therefore, the aim of the doctoral thesis is to reveal and explore the responsibilities of the state in the field of business and human rights, taking into account current and potential challenges to the protection of human rights against violations committed by transnational corporations and determining the most effective way to overcome these challenges.

The following tasks have been set to achieve the goal of the doctoral thesis:

1. To study and analyse the ways how transnational corporations can impact human rights, particularly in a negative way, to determine the groups of people most affected by such impacts, and the ways how corporations are involved in human rights abuses.
2. To identify and analyse the most characteristic obstacles to the protection of the rights of victims of corporate human rights abuses, including identifying the most typical practical and legal challenges in regions where this type of protection of rights is most frequently implemented.
3. To ascertain the most important international legal instruments aimed at preventing the negative impact of transnational corporations on human rights, and analyse the ability of these instruments to effectively protect the rights of individuals against the negative impact of transnational corporations.
4. To examine the status of transnational corporations in international law and to analyse whether the international human rights framework currently already provides for direct legally binding obligations for transnational corporations, and if not, to determine whether the establishment of such obligations would be possible and desirable.

⁴⁷ Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UNGA, A/73/163, 16 July 2018, para. 31.

⁴⁸ International Organisation of Employers. Business at OECD, Business Europe. Input for the Roadmap for the next decade – Building blocks for realizing UNGPs implementation toward 2030. International Organisation of Employers. Available: <https://www.ioe-emp.org/index.php?eID=dumpFile&t=f&f=156069&token=169f89f152f75158958a2ad367006e9bbf796aa8> [last viewed 17 February 2025].

5. To appraise the state's obligations in the field of human rights and analyse the ways how these obligations manifest themselves in the context of business and human rights.

The tasks set to achieve the aim of the doctoral thesis sequentially complement each other until the final task is completed and the thesis's objective is reached, which is most comprehensively expressed in the fifth chapter of the doctoral thesis, which is based on the insights gained from completing the set tasks. Although the objectives of the doctoral thesis are most directly reflected in the fifth chapter of the doctoral thesis, which contains the analysis of the state's obligations in the field of business and human rights, the author believes that the conclusions expressed in this chapter cannot be perceived as separate from other chapters of the doctoral thesis. The quality of the analysis and conclusions contained in the fifth chapter of this thesis is ensured by the tasks set to achieve the objective of the doctoral thesis and the corresponding structure selected to align with these tasks.

Structure of doctoral thesis

The doctoral thesis consists of five chapters with subsections, an introduction, a summary, annotations, and a list of references. The introductory part of each chapter highlights the issues addressed therein, followed by a discussion, while the conclusions are provided at the end of the chapter, forming the basis for the conclusions and recommendations encompassed in the summary of the doctoral thesis.

The introduction to the doctoral thesis presents a description of the problem under study, its relevance both in Latvia and internationally, the significance of the topic in theory and practice, the aim, tasks and structure of the doctoral thesis, as well as the methods employed in the study, and a bibliographic description. The introduction includes an explanation of the terms "non-state actor" and "transnational corporation" that are substantial for the current doctoral thesis. It is succeeded by five chapters with subsections.

The first chapter is dedicated to the impact of businesses on human rights. It consists of two subsections: the first subsection reflects the influence of businesses on human rights, including the analysis of which groups of individuals are most affected by this impact, while the second subsection views the involvement of businesses in human rights abuses, both directly and indirectly. The indirect involvement of businesses in human rights abuses is examined, with a distinction being made between active and passive modes of participation.

In the second chapter, the author analyses the current obstacles that prevent victims of corporate misconduct from accessing effective remedies. The chapter is divided into two subsections: the first examines the obstacles that victims face in the host country of the transnational corporation, or the country where the misconduct occurred, while the second subsection describes the obstacles

encountered by victims in the home country of the transnational corporation. Furthermore, the first subsection offers an in-depth examination of the obstacles arising from investment protection treaty provisions and corporate law principles that limit the liability of transnational corporations at the expense of victims of corporate wrongdoing. The second subsection focuses on obstacles in two specific regions – the United States of America (the USA) and the European Union (the EU) Member States. In the USA, the primary obstacles are legal, particularly exacerbated by recent US Supreme Court rulings. At the same time, in EU Member States, in addition to practical and procedural obstacles, victims must reckon with the challenges posed by the jurisdiction of EU courts and the law applicable there.

In the third chapter, the author examines all the most important instruments aimed at regulating the activities of transnational corporations in the field of human rights, as well as analyses the ability of these instruments to protect individuals against human rights violations committed by corporations.

In the fourth chapter, the author considers the status of transnational corporations in international law and appraises whether they currently have direct legally binding obligations under the international human rights law. The issues surrounding the direct human rights obligations of transnational corporations are also analysed.

The final – fifth – chapter of the doctoral thesis provides an in-depth analysis of state obligations in the context of business and human rights, using the typology of state obligations: *respect, protect, fulfill*. The chapter is divided into four subsections, with a subsection for each type of state obligation, as well as one subsection devoted to examining the manifestations of these obligations beyond state borders. This chapter pays special attention to state obligations in relation to state-owned enterprises, as well as the need for regulation that would impose an obligation on companies to ensure that their operations comply with human rights standards.

The conclusions of the doctoral thesis are based on the findings formulated in the preceding chapters of this thesis.

Research methods used in development of doctoral thesis and their application, characterisation of bibliography

There are various methods for understanding and analysing the issues of human rights.⁴⁹ Meanwhile, there is no single “silver bullet” or single correct

⁴⁹ See, for example: Human Rights and Statistics: Getting the Record Straight. Ed. by Th. B. Jabine and R. P. Claude. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016; Methods of Human Rights Research. Ed. by F. Coomans, F. Grünfeld and M. T. Kamminga. UK: Intersentia, 2009; Research Methods in Human Rights. Ed. by L. McConnell and Rh. Smith. London: Routledge, 2018; Research Methods in Human Rights: A Handbook.

method that should be used in human rights research.⁵⁰ Consequently, the author employs several widely recognized scientific research methods in the development of the doctoral thesis, including those that are more widely explained in the works of Latvian authors.

In order to fulfill the tasks of the doctoral thesis and achieve the aim thereof, the author uses 1) the historical method,⁵¹ examining the repeated efforts of the international community to regulate the activities of transnational corporations in the field of human rights, as well as the origins of transnational corporations and their corporate structures; 2) interpretative methods,⁵² explaining legal norms contained in national, regional and international legislative frameworks; 3) analytical method,⁵³ analysing, inter alia, legal obstacles that prevent victims of corporate violations from accessing effective protection of their rights, as well as the obligations of the state and companies within the framework of human rights; 4) comparative method,⁵⁴ comparing the specificities of legal frameworks in different jurisdictions.

To characterize the historical situation and explicate the causal relationships of past events, the author has selected and analysed documents available in the databases of the UN and other institutions, which provide insight into the process of developing regulation of transnational corporations, including the main challenges and the variety of possible solutions. Additionally, the explanations provided later by the most prominent experts regarding the process of developing the legal framework, to which these experts themselves have made significant contributions (as heads of responsible working groups, special representatives/rapporteurs, etc.), have also been analysed, thus allowing for a broader insight into informal discussions and legal policy considerations that do not always appear in official documents.

The conclusions that have been formulated by applying the historical method were also used to clarify the content of the legal norms analysed in the doctoral thesis, by translating or interpreting legal norms. In order to analyse a legal norm and clarify its meaning, the true content of the legal norm must be

Ed. by B. A. Andreassen, H.-O. Sano and S. McInerney-Lankford. UK: Edward Elgar Publishing, 2017; *Statistical Methods for Human Rights*. Ed. by J. Asher, D. Banks, F. J. Scheuren. New York: Springer, 2008.

⁵⁰ Coomans A. P. M., Kamminga M. T., Grünfeld F. *Methods of Human Rights Research: A Primer*. *Human Rights Quarterly*, Vol. 32, No. 1, 2010, pp. 179-186, here p. 185.

⁵¹ Osipova S. *Ievads tiesību socioloģijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 128. lpp.

⁵² Meļķis E. 8. solis – Iztulkošanas metodes. In: *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums Edgara Meļķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 115.-125. lpp.

⁵³ Channels N. L. *Social Science Methods in the Legal Process*. New Jersey: Rowman & Allanheld, 1985, p. 16.

⁵⁴ Samuel G. *An Introduction to Comparative Law Theory and Method*. Oxford: Hart Publishing, 2014, pp. 13-14.

assessed in essence, including the studies of historical context of its creation and identifying the goal for which the specific legal norm has been intended. For this purpose, the author has used methods of interpretation of legal norms – not only grammatical (philological), but also historical, systemic and teleological – in order to fully reveal the content of legal norms and thus be able to analyse both the obstacles created by legal norms and their absence in the implementation of the rights of victims of corporate violations, as well as the scope and extent of the obligations of states and companies. Various sources of law have been drawn to effectively apply the methods of interpretation of legal norms – materials for the development of regulatory enactments, case law and legal doctrine.

Interacting with the aforementioned research methods, the author has also used the analytical method to identify current problems in practice, which are primarily significant for victims of corporate human rights violations, and to seek possible solutions, including clarifying the scope of existing obligations of states in the field of business and human rights. Research and reports by civil society organizations and international organizations, as well as court rulings on matters related to the negative impact of business activities on human rights and the protection of the rights of victims of corporate human rights violations, have been primarily used to identify the key issues in practice.

The comparative method has been applied to better understand the problematic of the issue under study and to provide more effective solutions to the problems, looking at the earlier solutions of such problems in individual jurisdictions and court decisions, as well as viewing the solutions found for similar challenges. By applying the conclusions obtained through the historical method, the comparative method enables formulating the assumptions about the prospective reactions at present, and any specific solutions, for example, concerning the efforts to establish direct obligations for companies in the field of human rights.

Overall, the doctoral thesis has an interdisciplinary orientation, as its goals are achieved on the basis of the insights yielded by various areas of law (international law, investment law, civil law, criminal law and commercial law), as well as business ethics, management, economics and other fields. The doctoral thesis contains accurate, but not exhaustive information. Simultaneously, in the author's opinion, it forms a sufficient basis for developing the conclusions of the doctoral thesis.

The sources have been selected in accordance with the aim and tasks of the doctoral thesis. Taking into account the topic of the doctoral thesis, the study is mainly based on sources in English, while some sources are in Spanish and Latvian. Foreign literature selection was conducted in the Bodleian Law Library of the University of Oxford, the Library of Legal Sciences (Zweighbibliothek Rechtswissenschaft) of the Humboldt University, and the University of Valencia Library, as well as by means of international interlibrary loan and online scientific databases.

The doctoral thesis has been developed by examining many articles and monographs by legal scholars, which are an irreplaceable resource for such work.

An essential source thereof is the scientific inheritance of Professor J. Ruggie, taking into account his invaluable role in the creation of the UNGP and his contribution to the field of business and human rights. Consequently, the works of other recognized legal scholars – Surya Deva and David Bilchitz, – who critically scrutinize J. Ruggie’s work and point out the potential directions for the development of legal thought and regulation have also been examined.⁵⁵

To investigate the nature, operations and regulation of transnational corporations, the author has extensively studied and taken into account the research by Professor Peter Muchlinski, especially the conclusions expressed in his authoritative monograph on the respective types of companies and the legal aspects thereof.⁵⁶ In identifying and analysing the challenges to protecting the rights of victims of corporate misconduct in litigation with transnational corporations, the author has used, among other sources, the previous research and observations by Professor Liesbeth Enneking⁵⁷, as well as human rights and business expert Jennifer Zerk⁵⁸. Further exploring the status of transnational corporations in international law, the author has applied the five different positions or conceptions identified by legal scholar Roland Portmann on how to view international legal personality.⁵⁹ On the other hand, in his analysis of the obligations of transnational corporations in the field of international human rights, the author draws on the conclusions contained in the monograph on corporate obligations in international law by legal scholar Markos Karavias.⁶⁰ Finally, in unfolding and analysing obligations of state in the field of business and human rights, the author builds upon the internationally widely recognized typology of state obligations “*respect, protect, fulfill*”, which is based on the legal insights by Professor Henry Shue.⁶¹ Overall, the most widely recognized and approved scientific works in the field under study have been analysed in the respective

⁵⁵ Deva S., Bilchitz D. (eds.). *Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?* Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

⁵⁶ Muchlinski P. T. *Multinational Enterprises & the Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2021.

⁵⁷ Enneking L. *Foreign Direct Liability and Beyond: Exploring the Role of Tort Law in Promoting International Corporate Social Responsibility and Accountability*. The Hague: Eleven International Publishing, 2012.

⁵⁸ Zerk J. *Corporate Liability for Gross Human Rights Abuses: Towards a Fairer and More Effective System of Domestic Law Remedies*. Report prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, p. 100. Available: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/DomesticLawRemedies/StudyDomesticLawRemedies.pdf> [last viewed 17 February 2025].

⁵⁹ Portmann R. *Legal Personality in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

⁶⁰ Karavias M. *Corporate Obligations under International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

⁶¹ Shue H. *Basic Rights: Subsistence, Affluence and U.S. Foreign Policy*. 2nd ed. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996, p. 167.

chapters of the doctoral thesis, creating a dialogue with various authors and developing their insights, as well as formulating new conclusions.

To achieve the aim of the doctoral thesis, the author has also drawn upon national, regional and international case law. Recognizing that regional human rights protection systems are increasingly important in the advancement and protection of human rights,⁶² a significant role in the doctoral thesis is given to the practice of human rights institutions not only at the UN level, but also at the level of regional institutions – the European Court of Human Rights, the Inter-American Court on Human Rights and the African Court on Human and Peoples’ Rights – as well as two regional commissions – the Inter-American Commission of Human Rights and the African Commission on Human and Peoples’ Rights. Regional human rights systems as a whole provide a prism through which to assess the scope, institutionalization, interpretation, and implementation of international human rights⁶³, thus, their practice is a widely used source for achieving the aim of the current doctoral thesis.

Considering the international nature of the topic of the doctoral thesis, special emphasis has been placed on the legal instruments of international organizations, including UN institutions, reports, studies, recommendations, rulings and particularly their general comments, taking into account that today general comments are no longer the opinion of a relatively narrow group of experts regarding the relevant norm or significant issues related to a convention or covenant, as they summarize extensive practice and opinions, thus rendering these comments more versatile, comprehensive and therefore – more authoritative. In order to gain the most comprehensive insight into the nature of corporate human rights abuses and the challenges of combating them, observations and recommendations from civil society organizations are also analysed. Initially, human rights organizations such as Amnesty International and Human Rights Watch focused their resources on monitoring state actions. However, recently, human rights groups have broadened their scope to include non-state actors, including transnational corporations. Accordingly, the author of the doctoral thesis makes extensive use of reports and studies provided by human rights organizations, which are particularly beneficial in analysing the ways in which transnational corporations are able to influence human rights and the obstacles that prevent victims of corporate abuse from accessing effective legal remedies.

Additionally, it should be noted that in the development of the doctoral thesis in Latvian language, particular consideration was given to the precise and consistent use of terms in the research field with a view to promote the further development of the field in Latvia. Although the official translation of the UNGP

⁶² Bantekas I., Oette L. Regional Human Rights Treaty Systems. In: International Human Rights Law and Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, pp. 219–272.

⁶³ Başak Ç. Regional Protection. In: International Human Rights Law. 3rd ed. Ed. by D. Moeckli et al. Oxford: Oxford University Press, 2017, pp. 411–424.

text into Latvian became publicly available only during the final preparation stage of the doctoral thesis, the Latvian terminology used in this thesis has subsequently been aligned with the main terms included in this translation. At the same time, it should be noted that at times the author has chosen to use a different form of expression from the aforementioned translation in order to emphasise certain legal nuances or to facilitate the understanding of complex processes.

Often, in different branches of law, the use of the same term with different meanings in different legal disciplines can change the nature of the discussion.⁶⁴ This is especially true in business and human rights, which touch on different aspects of international and domestic law. For example, the terms *responsibility*,⁶⁵ *liability*⁶⁶ and *accountability*⁶⁷ used in legal doctrine and documents in English often refer to different legal terms that relate to the qualification and consequences of a violation of rights, whereas most languages, including Latvian, do not provide for such linguistic nuances.⁶⁸ Therefore, in Latvian language, all three of the aforementioned terms are traditionally translated as “atbildība”, thereby forfeiting the opportunity to convey some nuances of the situation. In order to preclude this as much as possible, the author of the doctoral thesis in its Latvian version indicated the corresponding English term in brackets and/or explained the term used in Latvian language in greater detail.

⁶⁴ Ago R. Positive Law and International Law. *American Journal of International Law*, Vol. 51, No. 4, 1957, pp. 691-733, here pp. 691-692.

⁶⁵ Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. International Law Commission, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), chp. IV.E.1; Pellet A. The Definition of Responsibility in International Law. In: Crawford J. et al. (eds.). *The Law of International Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2010, pp. 3-16. For the currently prevailing UNGP rendering, see: Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008, paras. 54, 55.

⁶⁶ Boyle A. E. State Responsibility and International Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law: A Necessary Distinction? *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 39, No. 1, 1990, pp. 1-26.

⁶⁷ Zadek S. The Meaning of Accountability. In: Baumann-Pauly D., Nolan J. (eds.). *Business and Human Rights: From Principles to Practice*. London, New York: Routledge, 2016, pp. 240-242.

⁶⁸ Dupuy P. M. The International Law of State Responsibility: Revolution or Evolution? *Michigan Journal of International Law*, Vol. 11, Issue 1, 1989, pp. 105-128, here p. 109.

I. IMPACT OF BUSINESSES ON HUMAN RIGHTS

In order to promote understanding of the role of companies in the implementation of human rights and to sequentially fulfill the tasks of the doctoral thesis, the first chapter of the doctoral thesis follows the ways how the actions or inaction of companies influence the implementation of individual rights, which groups of individuals are affected by this impact, which human rights are impacted by companies, and in what aspects are companies involved in human rights violations.

Transnational corporations affect the realization of human rights on several levels. First, corporations have direct power over individuals, especially employees, and how they can exercise their rights. Second, these corporations can control access to certain resources that are essential for the realization of human rights, such as access to housing, finance, land, and the environment in general. Third, given the political influence of transnational corporations, they can influence the decisions of various institutions regarding the fulfillment of human rights or the prevention of corporate abuses through lobbying, their ability to freely cross borders and threats of investment termination if local institutions act contrary to their interests. Finally, such companies can also significantly influence public opinion and steer it towards business-friendly outcomes that are not always consistent with the implementation of human rights.

The doctoral thesis offers a conclusion that businesses in all sectors, through their actions or inaction, can directly or indirectly affect all internationally recognized human rights. Although there are certain human rights that are most directly related to the exercise of state power, no right is completely immune from the impact of business. Given the interconnectedness of human rights, frequently particular actions of a company simultaneously affect the implementation of several human rights. Likewise, this impact is manifested in the company's actions as an employer towards its employees; in the company's failure to ensure adequate standards for the goods and services it provides; in the company's actions in expanding its technical infrastructure and thereby degrading the environment; in the company's actions in cooperating with other individuals or countries that commit human rights violations; as well as in lobbying decision-makers or otherwise creating conditions that hinder the fulfillment of human rights.

While businesses must pay particular attention to the rights of groups of people who are least protected in the context of business and human rights (such as children, women, human rights defenders and indigenous communities), in a broader context, corporate activities affect the rights and interests of all individuals, with no group remaining outside this sphere of influence.

The author of the thesis acknowledges that companies can cause human rights violations both directly and indirectly. Directly, the companies themselves

cause human rights violations as a result of their activities, whereas indirectly the corporations breach human rights in cases when such transgressions are committed by a third party, whilst the corporations indirectly contribute to the commission of such violations. Such indirect violations are characterized as active or passive participation, which are often classified by means of both legal criteria, as well as moral considerations.

In the case of transnational corporations, particular attention should be paid to potential abuses in their supply chains and to ensuring equally high standards throughout the structure of the company. Given their economic and political influence, transnational corporations are able to create a regulatory environment that promotes their commercial interests at the expense of human rights. Negative impacts on the implementation of human rights are also observed in certain situations where the actions of companies formally comply with the requirements of regulatory enactments, for example, in cases where companies use the rights granted to them to disproportionately restrict the rights and interests of vulnerable groups.

Considering the influence of transnational corporations, including their potential to affect all internationally recognized human rights and entire groups of individuals, the doctoral thesis further examines the obstacles that victims of corporate wrongdoing must overcome in order to protect their rights in cases where they have been negatively affected by a transnational corporation.

II. OBSTACLES TO ACCESS TO JUSTICE FOR VICTIMS OF CORPORATE VIOLATIONS OF HUMAN RIGHTS

For rights to have a true, practical significance, effective legal remedies must be available to redress violations. The availability of such remedies is an integral part of the protection of human rights. However, the doctoral thesis yields a conclusion that in the context of business and human rights, access to effective legal remedies is severely hindered, as there are numerous practical and legal obstacles that victims of corporate violations must overcome in order to be able to defend their rights.

The doctoral thesis contains a detailed study of the obstacles to effective protection of rights that exist both in places where most corporate human rights violations occur (host countries of transnational corporations) and in the home countries of transnational corporations, where individuals often file claims after failing to achieve a fair resolution of the situation in the place where the violation occurred.

Host countries of transnational corporations often face systemic economic, social and rule of law problems. The interaction of these problems is often manifested, *inter alia*, in an incomplete legal framework and poorly functioning state institutions that are unable to adequately protect victims of corporate misconduct. Furthermore, given the complexity, cost and political sensitivity of litigation against transnational corporations, victims of violations often lack the resources and legal support necessary for launching such cases. These obstacles become insurmountable when the state and its officials themselves have a vested interest in the impunity of transnational corporations or have been involved with these corporations.

Additionally, host countries of transnational corporations are limited in their freedom of action by investment protection agreements, which sometimes hinder both the creation of an appropriate legal framework and the establishment of necessary human rights standards, further deterring them from taking any other measures that may create additional costs for transnational corporations and, consequently, present the risks of international litigation for the countries themselves. Victims who, despite the aforementioned obstacles, are able to obtain a favourable court ruling must reckon with the practical reality that a subsidiary of a transnational corporation that is legally liable for human rights violations does not have sufficient financial resources to compensate victims of corporate violations. Such a lack of finance is, among other things, a consequence of the fact that corporate law regulations and dispassionate investor rationality encourage investing in subsidiaries only as much as is necessary to ensure their operation, but not enough to cover all potential losses that may arise

as a result of risky activities. Such a legal paradox is facilitated by the separate legal personality of companies and the possibility for companies to limit their liability to the amount of the investment made.

The author of the thesis therefore concludes that victims of corporate wrongdoing encounter nearly insurmountable obstacles to protecting their rights, where host countries themselves frequently cannot provide any assistance. For example, in the case of the corporate gas leak tragedy in Bhopal, India,⁶⁹ Indian courts clearly had jurisdiction over the Union Carbide subsidiary in Bhopal. However, this subsidiary in India did not have sufficient assets to provide adequate compensation for the disaster. Its parent company in New York, USA, potentially had sufficient assets to cover all or most of the losses, but any judgment of India against the US-based parent company would have required an Indian court to lift the corporate veil between the Indian and US companies. Furthermore, if the US company were to fail to comply with the judgment, the Indian court would have to rely on the US court to enforce the judgment, and the compliance of the US court with the Indian authorities in such a situation cannot be taken for granted at all.⁷⁰

The difficulties in achieving a fair redress in the host country of transnational corporations, or the country where the wrongdoing is likely to have occurred, encourage victims of corporate wrongdoing to seek justice in the home country of transnational corporations, most often the USA or the EU Member States. However, the doctoral thesis yields a conclusion that this path is just as burdened by obstacles, some of which are compounded by the cross-border nature of such cases.

First of all, victims of corporate misconduct must be able to navigate the nuances of the specific legal system and the types of claims that are allowed under it. Then, recognizing the complex nature of these cases, they must be able to secure sufficient financial resources and adequate legal assistance which may be required to engage in legal proceedings, which can last more than 10 years. This task is also made more difficult by the lack of free legal aid and limited opportunities to bring collective actions.

Subsequently, it is essential to substantiate one's claim using expert opinions and detailed information about the corporate structure and decision-making process of transnational corporations, which is important in cases where the only real opportunity to hold the parent company accountable arises by lifting the corporate veil. However, the possibilities for obtaining such information are

⁶⁹ Muchlinski P. T. *The Bhopal Case: Controlling Ultrahazardous Industrial Activities Undertaken by Foreign Investors*. *The Modern Law Review*, Vol. 50, No. 5, 1987, pp. 545–587; Wong L. *Revisiting Rights and Responsibility: The Case of Bhopal*. *Social Responsibility Journal*, Vol. 4, Issue 1/2, 2008, pp. 143–157, here pp. 143–144.

⁷⁰ Baxi U. *Geographies of Injustice: Human Rights at the Altar of Convenience*. In: Scott C. (ed.). *Torture as Tort*. Oxford: Hart, 2001, pp. 197–212, here p. 209.

limited, given that most countries do not provide specific rules for the provision of information in the possession of a party. In any case, countries are reluctant to lift the corporate veil in such cases, thereby significantly limiting the opportunities for victims of corporate misconduct to obtain a favourable ruling.

Looking more specifically at the challenges or obstacles to the effective protection of the rights of victims of corporate misconduct in the two most popular forums in the USA and EU Member States, in addition to the practical and procedural obstacles described above, there are also legal obstacles to bringing claims against transnational corporations in their home country.

The author of the doctoral thesis concludes that in the USA, where the most claims have been filed against transnational corporations for their violations, the findings expressed in relatively recent US Supreme Court rulings have limited the application of the popular Alien Tort Statute (hereinafter – ATS) and Torture Victim Protection Act (hereinafter – TVPA) to corporate defendants and the application of tort law to foreign companies. To reduce obstacles to the protection of the rights of victims of corporate misconduct and facilitate their access to US courts, the legislator could review the scope of the ATS and TVPA, extending it to corporate activities abroad, or create new legislation that would provide for broader possibilities to take action against transnational corporations in the US. However, until then, there is reason to believe that US courts have become significantly less accessible to victims of corporate misconduct, which is why they increasingly prefer the courts of EU Member States.

However, the author of the current doctoral thesis acknowledges that even within the EU Member States, victims of corporate misconduct must overcome legal obstacles related to the jurisdiction of these courts and the laws applicable therein. Victims of corporate misconduct will most often not be able to bring claims against subsidiaries of transnational companies for their activities abroad, as EU courts will have jurisdiction over the parent company domiciled in the relevant Member State, not over the subsidiary located abroad. Moreover, in cases where the infringement has occurred abroad, courts predominantly will apply the laws of the country where the infringement has occurred. However, given that most host countries of transnational corporations lack an adequate legal framework, there is a risk that the applicable foreign law will not be able to sufficiently protect the rights of victims of corporate infringements.

In order to reduce obstacles to access to EU courts regarding jurisdiction, the author of the doctoral thesis concludes that EU Member States should, first of all, grant courts the possibility to provide for jurisdiction in civil cases related to human rights violations committed by transnational corporations, when the claim against an EU-based parent company has a sufficiently close connection with a subsidiary, regardless of the subsidiary's domicile. Secondly, EU Member States should provide for a rebuttable presumption that the domicile of subsidiaries that are wholly or mainly owned by a parent company is where the parent company is domiciled, unless the parent company can demonstrate

that these subsidiaries take the relevant decisions independently and do not have close links with the place of residence specified in the parent company's statutes. Thirdly, in situations where subsidiaries are not domiciled in an EU Member State, but the case has a sufficiently close connection with the relevant country, and victims have no other forum to seek a fair resolution, Member States should grant jurisdiction in accordance with the *forum necessitatis* doctrine.

Meanwhile, with a view potentially reduce obstacles to access to EU courts regarding the law applicable to the dispute, it would be necessary to monitor the future practice of EU Member States in applying Article 7 of Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (hereinafter – Rome II Regulation), noting exceptions in cases of environmental damage, and to assess the possibility of extending such exceptions to situations where subsidiaries of transnational corporations have committed human rights violations in countries with a lower level of human rights protection. Until these recommendations or other solutions are implemented, there is reason to believe that the opportunities for victims of human rights violations committed by transnational corporations to address EU courts and receive a fair resolution of their cases are significantly limited.

Consequently, the author of the doctoral thesis acknowledges that victims of corporate wrongdoing encounter significant obstacles to effective protection of their rights both in the host countries as well as the home countries of transnational corporations. These obstacles render the rights of victims of corporate wrongdoing illusory and undermine the universal nature of human rights guarantees. This context enhances the sense of impunity for transnational corporations and promotes an environment in which they only enjoy rights without assuming corresponding responsibilities, including those in the field of human rights. It is therefore essential to clarify what (if any) international regulations currently apply to transnational corporations and whether they can be considered effective enough to ensure the rights of individuals. Accordingly, the efforts aimed at regulating transnational corporations in the field of human rights, and the current legal framework, are examined in greater detail in the third chapter of the doctoral thesis.

III. EFFORTS TO REGULATE THE ACTIVITIES OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS

Although international law has historically, at least indirectly, shaped the operating environment of transnational corporations, the impact of these corporations on human rights has not been specifically singled out. Namely, the regulation that formed the general framework of human rights did not overlap with the regulation that formed the operating standards of transnational corporations. This is to some extent due to the fact that the activities of these corporations were perceived as a human rights problem only in the second half of the 20th century. The third chapter of the doctoral thesis contains a detailed analysis of the existing international legal documents that regulate the activities of transnational corporations in the field of human rights.

The doctoral thesis yields a conclusion that since the 1970s, there have been targeted efforts to regulate the role of business and human rights. The Draft UN Code of Conduct on Transnational Corporations (hereinafter – UN Code of Conduct) and the UN Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights (hereinafter – UN Norms) did not receive sufficiently broad support from states and were not adopted. However, the non-legally binding instruments that followed – the UN Global Compact, the OECD Guidelines for Multinational Enterprises (hereinafter – OECD Guidelines), the International Labour Organization’s Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy (hereinafter – ILO Declaration) and the UNGP developed by J. Ruggie – have gained widespread support and now constitute the international framework for responsible business. Although these instruments do not impose legally binding obligations on companies, they at least encourage the enterprises to respect human rights.

These instruments are accompanied by sufficiently detailed explanations, manuals and guidelines with precise indications as to how companies should organize their activities to meet the human rights standards set for them. Currently, the most internationally recognized instrument, the UNGP, recognizes the obligation of companies to respect human rights as a social, not a legal, obligation. According to national law, an action is either lawful or unlawful, and it is difficult to imagine a situation where only partially binding legal provisions could be applied in practice. Thus, the existing instruments currently do not provide sufficient protection against violations by transnational corporations. The author of the doctoral thesis concludes that voluntary initiatives and codes of conduct, which can be voluntarily joined by companies, likewise are unable to provide such protection.

Given the obvious shortcomings of the current regulation and various voluntary initiatives, the author of the doctoral thesis further examines whether the currently existing, legally binding norms can be directly applied to companies. The current study contains an analysis whether international human rights norms at present can be directly applied to companies.

IV. OBLIGATIONS OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS WITHIN THE INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS SYSTEM

International law has traditionally been understood only as governing relations between states. It is literally the “law of nations”, created by and on behalf of states to regulate relations between independent, sovereign nation-states. However, this classical understanding poses conceptual challenges regarding the liability of transnational corporations, as it does not clearly define the obligations of entities other than states. Accordingly, the fourth chapter of the doctoral thesis contains an in-depth review of the place taken by transnational corporations within the framework of international law.

The author of the doctoral thesis concludes that the answer to the question of whether transnational corporations also have international legal personality depends on the applied concept of understanding international legal personality. In the doctoral thesis, these concepts are analysed in detail. Most frequently, there are no theoretical obstacles to recognizing that transnational corporations are subjects of international law to a limited extent or at least participants in international law according to a theory that does not consider it useful to become entrapped by the subject-object dichotomy. Hence, there are currently no conceptual obstacles to establishing certain rights and obligations for transnational corporations in the international legal system, which is also confirmed by practical examples where such rights and obligations have already been recognized.

At the same time, the author of the doctoral thesis acknowledges that the international human rights system as it currently stands does not contain legally binding direct obligations for companies. An interpretation of international human rights treaties that would fundamentally differ from their relatively clear literal meaning would potentially create a conflict with legal certainty, as neither the scope of the obligations nor the mechanism for implementing these obligations is currently identifiable.

Moreover, there are now sufficient considerations that make the imposition of direct human rights obligations on businesses problematic. While the establishment of such direct human rights obligations has generated considerable interest from legal scholars and substantial consideration of why such obligations should exist, it is impossible to ignore the challenges arising from the establishment of such obligations. The author of the thesis also analyses the challenges related to the division of responsibilities between the state and companies, the ability of companies to achieve an adequate balance between competing interests and the risks of abuse of direct obligations. Any obligations that would be attributed to companies should be precisely defined, regulating both the scope of

these obligations and the interaction of responsibilities between the state and companies. States would need to agree on which companies would be subject to these obligations, what the content of these obligations would be, and how to ensure the implementation of such an agreement. What states have currently agreed on in the process of drafting an international agreement demonstrates a desire to clarify the obligations of states, rather than to address the challenges associated with directly imposing obligations on companies.⁷¹

At the instant when it becomes obvious that the obligations currently attributed to states under international human rights law cannot be applied identically to businesses, and states have not committed to finding solutions to ensure that the imposition of such obligations is practically feasible, it becomes clear that the role of the state and its obligations are crucial in addressing the fundamental problem of business and human rights. Even if an international instrument were agreed between countries that would establish direct obligations for companies, the scope and implementation of this instrument would still depend on the countries.

Thus, taking into account all of the above, the current study confirms the need to primarily consider how existing rules on state responsibility and obligations can be effectively applied to ensure the human rights of corporate victims. This does not mean that work on a binding international instrument regulating the activities of transnational corporations should cease. On the contrary, such work is necessary, as it can help find solutions to the problems pertaining to corporate responsibilities, as well as clarify and strengthen obligations of state in the context of business. Meanwhile, the fifth chapter of the doctoral thesis is dedicated to the analysis of possibilities for promoting the compliance of transnational corporations with human rights standards within the existing human rights system. The analysis reveals the corresponding state obligations in the field of business and human rights, as it is the states that currently bear the primary responsibility for the implementation of human rights.

⁷¹ Birgelis M. Towards Treaty on Business and Human Rights: Key Areas of Agreement. *Electronic Scientific Journal of Law Socrates*, No. 2 (23), 2022, pp. 156–164.

V. STATE OBLIGATIONS IN THE CONTEXT OF BUSINESS AND HUMAN RIGHTS

Taking rights seriously also means taking obligations seriously. The human rights obligations of the state in the business context can be divided into three broad categories – the obligation to *respect* human rights, the obligation to *protect* human rights and the obligation to *fulfill* human rights. In general, the obligation to *respect* human rights requires the state not to interfere with the enjoyment of human rights. The obligation to *protect* human rights requires the state to safeguard the human rights of individuals from interference by third parties. The obligation to *fulfill* human rights compels the state to take appropriate legislative, administrative and other measures aimed at the full realization of human rights. Failure to fulfill this obligation may result in the state being held internationally accountable.

The author of the doctoral thesis acknowledges that various measures can be viewed within the framework of different obligations. Accordingly, the aforementioned obligations of the state are interrelated and complementary. Although the boundaries of these obligations cannot be strictly delineated, they contain sufficiently precise indications to enable the state to implement its obligations in accordance with the provisions of human rights treaties.

The thesis yields a conclusion that the obligation to *respect* calls special attention to the activities of state-owned enterprises, as they are considered part of the state's "machinery" or at least closely linked to the state. If the activities of such enterprises can be attributed to the state, then the state comes under the international legal responsibility for the violation of a norm of international law when the rights of individuals are breached as a result of these activities. There are various criteria for determining whether a violation committed by a company is directly attributable to a state, including relatively different practices of human rights institutions and other international institutions in assessing the attribution of such company actions. Nevertheless, there is a single fundamental question – whether the company enjoys sufficient institutional and operational independence from the state or is merely an instrument for the performance of state actions.

The most widespread consideration in the context of business and human rights has been given to the state's obligation to *protect* human rights. In accordance with this duty, the state must do everything possible to prevent, investigate, punish and remedy human rights violations committed by businesses. This duty does not imply that the state is responsible for the violation in all cases where an individual's human rights are violated. The fundamental question

of compliance with such an obligation is whether the state has acted with due diligence, or has taken all reasonable steps to prevent human rights violations. Overall, the measures to be taken within the framework of this state obligation can be divided into three categories, the first of which involves monitoring the activities of companies, the second – developing and implementing a legal framework, while the third requires ensuring effective legal remedies. Of these categories, the need for a legal framework that requires companies to implement a human rights due diligence duty should be highlighted, which allows for the fulfillment of both the state's obligation to *protect* and the companies' own obligation to *respect* human rights.

In order to comply with their obligation to *fulfil* human rights, states must take all necessary measures, making maximum use of the resources available to them, to facilitate and promote the enjoyment of human rights and, in certain cases, directly provide goods, services and information relevant to the realization of human rights. This also applies to various educational measures and the promotion of cooperation with business.

It should be noted that the state duty within the framework to *respect*, *protect*, *fulfill* human rights and fundamental freedoms also has an extraterritorial dimension, which generally requires not to violate human rights in foreign countries, not to hinder the ability of foreign countries to ensure human rights on their territory, as well as to take measures to create an international environment aimed at the implementation of human rights in the fullest possible form. The extraterritorial dimension of the state's obligation to *protect* allows and requires the state to establish a framework that requires companies to implement measures arising from the duty of care for human rights in all their activities, regardless of location.

Overall, looking at the various measures related to the aforementioned obligations, it can be concluded that almost all of the obstacles identified in the doctoral thesis to victims of corporate misconduct having access to effective legal remedies could be eliminated if the state fully implemented its obligations arising from international human rights norms. For example, challenges related to investment treaty provisions should be addressed in line with the obligations of states to *respect* and *fulfill* human rights, while within the framework of the obligation to *protect*, substantive, procedural and practical obstacles to accessing the remedies should be eliminated. This includes establishing liability regimes for parent company or group of companies, providing legal assistance to claimants, facilitating access to necessary information, including witness statements, and reviewing rules on the submission of evidence. Finally, a legal framework that obliges companies to exercise due diligence in the area of human rights could narrow the governance gaps that underlie the field of business and human rights.

In this regard, one can agree with J. Ruggie's opinion that the discussion in the international context about business and human rights would not actually

be relevant if states were to faithfully fulfill all international obligations.⁷² Accordingly, victims of corporate violations in addition to using national-level legal remedies, should also apply to the relevant international human rights institution in order to receive a favourable ruling, which may eventually encourage the states to take seriously not only rights, but also obligations.

⁷² Interim Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UN Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UN Doc. E/CN.4/2006/97, 22 February 2006, para. 79.

CONCLUSIONS

In the study, the author formulates the following theses for defense, expressed both in the form of conclusions and recommendations.

1. Currently, the most authoritative source of law that reflects the challenges of business and human rights, as well as the rights and responsibilities of those involved, is the UNGP. It was developed to reduce the negative impact of business on human rights. The terminology used in the UNGP indicates the primary role of states in ensuring human rights and does not imply the ability of businesses themselves to directly violate human rights. However, businesses can cause human rights violations both directly and indirectly. Directly – through their own actions, and indirectly – when a human rights violation is committed by a third party but the business has indirectly contributed to it. Indirect human rights violations are characterised as active or passive participation, and their classification is often based not only on legal criteria but also on moral considerations.
2. While businesses should particularly take into account the rights of groups of people who are least protected in the context of business and human rights (e.g. workers, children, human rights defenders), in a broader context, it is undeniable that businesses affect the rights and interests of everyone and no group of people is beyond their influence. All internationally recognized human rights can be directly or indirectly affected by the activities of businesses. While some human rights are more directly linked to the exercise of state power, no right is completely immune to the impact of business. It is manifested in the actions of companies both as employers towards employees, by failing to ensure adequate standards for the goods and services they provide, by expanding technical infrastructure and degrading the environment, by cooperating with other individuals or countries that commit human rights violations, by lobbying decision-makers or otherwise creating conditions that hinder the implementation of human rights.
3. In cases where companies are involved in human rights abuses of individuals, effective remedies should exist. For rights to have real practical meaning, effective remedies must be available to redress violations. However, in the context of human rights and business, access to effective remedies is severely hampered by the many practical and legal obstacles that victims of corporate abuse must overcome in order to be able to defend their rights. These are related to the difficulties for claimants to secure legal representation and the necessary funding, the complexity of corporate structures, problems with court jurisdiction, procedural restrictions and the law applicable to the dispute, the availability of information and the widespread influence of transnational corporations. Many of these barriers are created or exacerbated by the marked inequalities between companies and their

victims, characterised, *inter alia*, by differences in financial resources, access to information and expertise. Such obstacles exist both in the places where most corporate human rights abuses occur (host countries for transnational corporations) and in the countries where transnational corporations are based, where individuals often resort to the courts after failing to obtain a just redress in the place where the abuse occurred.

4. Host countries of transnational corporations frequently are prone to systemic economic, social and rule of law problems. The interaction of these problems is often manifested in an incomplete legal framework and poorly functioning state institutions that are unable to adequately protect victims of corporate wrongdoing. Furthermore, given the complex legal process against transnational corporations, its costs and political sensitivity, victims of wrongdoing often lack the resources and legal support to initiate such cases. These obstacles become insurmountable when states and officials themselves have a vested interest in the impunity of transnational corporations or have been complicit in the activities of these companies.
5. Host countries of transnational corporations are often limited in their freedom of action under the investment protection agreements they have concluded, which at times hinder both the establishment of an appropriate legal framework and the institution of the necessary human rights standards, discouraging the host countries from taking any other measures that could create additional costs for transnational corporations and, consequently, exacerbate the risks of international litigation for the countries themselves. Such agreements should be transparent and interpretable, taking into account the human rights commitments undertaken by the countries.
6. Those victims who, despite the aforementioned obstacles, are able to obtain a favourable court ruling must reckon with the practical reality that a subsidiary of a transnational corporation which is legally responsible for human rights violations may not have sufficient financial resources to compensate victims of corporate violations. The lack of funds is, among other things, a consequence of the fact that corporate law regulations and dispassionate investor rationality encourage investing in subsidiaries only the minimum immediately necessary to ensure their operations, but not enough to cover all potential losses that may arise as a result of risky activities. This legal paradox is facilitated by the separate legal personality of companies and the ability of companies to limit their liability to the amount of their investment. Consequently, for one reason or another, victims of corporate misconduct face insurmountable obstacles to protecting their rights, and host countries themselves cannot always provide assistance.
7. The difficulty of achieving a fair resolution in the host country of transnational corporations, or the country where the wrongdoing is likely to have occurred, encourages victims of corporate wrongdoing to seek justice in the home country of the transnational corporations, most often the USA or

- EU Member States. However, even in such cases, there are many obstacles, some of which are compounded by the cross-border nature of such cases.
8. First of all, victims of corporate misconduct must be able to navigate the nuances of the specific legal system and the types of claims that are allowed under it. Then, recognizing the complex nature of these cases, they must be able to secure sufficient financial resources and adequate legal assistance to engage in legal proceedings, which can last more than 10 years. This task is also made more difficult by the lack of free legal aid and the limited possibilities for bringing collective actions.
 9. It is then essential for the victim to substantiate the claim, using expert opinions and detailed information on the corporate structure and decision-making processes of transnational companies, which is important in cases where the only realistic option to hold the parent company liable is to “lift the corporate veil”. However, the possibilities to obtain such information are limited, given that most countries do not provide for specific rules on the provision of information in the possession of a party. In any case, the states are reluctant to disclose corporate information in these types of cases, thus significantly limiting the chances of victims of corporate misconduct to obtain a favourable ruling.
 10. Although the USA has by far the largest number of claims related to violations committed by transnational corporations, relatively recent rulings by the US Supreme Court have limited the application of popular legislative acts such as the ATS and TVPA to corporate defendants and the application of tort law to foreign companies. As a result, the US courts have become much less accessible to victims of corporate abuses, and the laws of EU Member States are increasingly favoured. Accordingly, the US legislature should review the scope of the ATS and TVPA, expanding it to include corporate activities abroad, or enact new legislation that, in line with international standards, provides for the possibility of bringing transnational corporations to justice in US courts, making them accountable for their involvement in human rights abuses.
 11. Even in case of the EU Member States, victims of corporate misconduct have to overcome legal obstacles related to the jurisdiction and applicable law of these courts. Victims of corporate misconduct will most often not be able to bring claims against the activities of a subsidiary of a transnational company abroad, as EU courts will have jurisdiction over the parent company domiciled in the Member State concerned, not over the subsidiary located abroad. Furthermore, in cases where the infringement has occurred abroad, courts will most frequently apply the laws of the country in which the infringement has taken place. However, as most countries hosting transnational companies lack an adequate legal framework, there is a risk that the applicable foreign law will not be able to sufficiently protect the rights of victims of corporate infringements.

12. To reduce obstacles precluding access to justice in EU courts with regard to jurisdiction, EU Member States should, first of all, grant courts the possibility to provide for jurisdiction in civil cases relating to human rights violations committed by transnational corporations, where the claim against an EU-based parent company has a sufficiently close connection with a subsidiary, regardless of the subsidiary's domicile. Secondly, EU Member States should provide for a rebuttable presumption that the subsidiaries which are wholly or mainly owned by a parent company are domiciled where the parent company is domiciled, unless the parent company can demonstrate that these subsidiaries take the relevant decisions independently and do not have close links with the location of the parent company registered in its statutes. Thirdly, in situations where subsidiaries are not domiciled in an EU Member State, but the case has a sufficiently close connection with the respective country, and victims have no other forum to turn to for a fair resolution, Member States should grant jurisdiction in accordance with the *forum necessitatis* doctrine.
13. In order to potentially reduce obstacles to access to EU courts regarding the law applicable to the dispute, the future practice of EU Member States in applying Article 7 of the Rome II Regulation (exceptions in cases of environmental damage) should be monitored, and the possibility of extending such exceptions to situations where subsidiaries of transnational corporations have committed human rights violations in countries with lower levels of human rights protection should be considered. At the same time, pending the implementation of these recommendations or other solutions, there is reason to believe that the opportunities for victims of human rights violations by transnational corporations to turn to EU courts and obtain a fair resolution of their cases are significantly limited.
14. Given the prevalence of corporate wrongdoing and the obstacles that victims of corporate wrongdoing have to overcome to be able to defend their rights, there have been focused efforts to regulate the area of business and human rights since the 1970s. Initially, there were attempts to control it through legally binding instruments such as the UN Code of Conduct and UN Norms, but these did not receive a sufficiently wide support from states and were never adopted. These efforts were followed by a number of non-legally binding instruments, such as the UN Global Compact, the OECD Guidelines and the UNGP developed by J. Ruggie, which form an international framework for responsible business conduct. The most internationally recognized instrument today, the UNGP, acknowledges the obligation of companies to respect human rights as a social, not a legal, obligation. The pragmatism, non-legally binding nature of these instruments, as well as the weak monitoring and enforcement mechanisms, fail to provide sufficient protection against violations committed by transnational corporations. Likewise, the voluntary initiatives and codes of conduct, to

which companies can join at their own discretion, are unable to provide such protection.

15. It would not be reasonable to justify a company's obligation to respect human rights primarily on the basis of the company's own economic interests. It is unacceptable for a company's decision to respect human rights to depend on whether it is the most financially advantageous solution at a given moment. A company's respect for human rights should be promoted not on the basis of strategic considerations of expediency, but on moral considerations and the human dignity underlying human rights.
16. The promotion of the responsibility of transnational corporations in international law has been problematic due to their ambiguous status. Namely, there is a view that, under international law, entities are responsible before the international community only if they are considered legal subjects, in other words, they are responsible only if they have international legal personality. In turn, the answer to the question of whether transnational corporations also have international legal personality depends on which concept of international legal personality is used.
17. In most cases, there are no theoretical obstacles to recognizing that transnational corporations are subjects of international law to a limited extent, or at least that they are participants in international law, according to a theory that does not consider it useful to be trapped in the subject-object dichotomy. Accordingly, there are currently no conceptual obstacles to assigning certain rights and obligations to transnational corporations in the international legal system, as is also demonstrated by practical examples where such rights and obligations have already been recognized.
18. While transnational corporations may have certain obligations under international law, such obligations have not yet been observed in the framework of international human rights. In addition, there are several considerations that make it difficult to directly attribute human rights obligations to corporations. However, these considerations do not in themselves mean that the conduct of corporations should not or cannot be regulated by international human rights norms. While the establishment of direct human rights obligations has generated considerable interest among legal scholars and substantial consideration of why such obligations should exist, it is impossible to ignore the challenges that arise from the establishment of such obligations. Any obligations that would be imposed on businesses would need to be precisely defined, regulating both the scope of these obligations and the interaction of responsibilities between the state and businesses. States should be able to agree on which companies should be subject to obligations, what the content of these obligations would be and how the implementation of such an agreement would be ensured. The success of an international instrument in the field of human rights would depend to a large extent on effective mechanisms for the implementation of this agreement.

19. Actively engaging in addressing the above challenges, states, regional and international organizations and other stakeholders should support the development of an international legally binding treaty on business and human rights (including state-controlled enterprises) to equalize the conditions for states and businesses in the area of business and human rights at the international level, thereby contributing to the universal realization of human rights and legal certainty, as well as strengthening the competitiveness of states and businesses in the global marketplace. The development and adoption of such a treaty also has the potential to significantly reduce previously identified barriers hindering access to legal remedies.
20. Since the obligations currently attributed to states under international human rights law cannot be applied identically to companies, and since the existing obligations of transnational corporations are of a non-legally binding nature, and there are no other sufficient incentives for companies to respect human rights, it is the role and obligations of the state that are currently decisive in solving the fundamental problem of business and human rights. Meanwhile, it is precisely the potential of this obligation that is currently least used. There are certain clearly preventable injustices that do not require the establishment of new state obligations, but only the observance of existing obligations arising from international human rights.
21. There are various typologies for categorizing state obligations in the field of human rights. The most recognized of these is the typology that requires states to *respect*, *protect*, *fulfill* human rights. This typology can and even should be applied to state obligations in the context of business. States, by not taking adequate actions in the field of business and human rights, may violate their obligation to *respect*, their obligation to *protect*, and their obligation to *fulfill* human rights. While in the context of the obligation to *respect*, a significant role is played in particular by state enterprises, whilst in the context of the other obligations, the role of all enterprises is equally important. Progress in fulfilling one obligation promotes progress in implementing other obligations.
22. In general, the obligation to *respect* human rights requires the state not to interfere with the enjoyment of human rights. The obligation to *protect* human rights requires the state to protect the human rights of individuals against interference by third parties. In turn, the obligation to *fulfill* human rights requires the state to take appropriate legislative, administrative and other measures aimed at the full realization of human rights. A state may be held internationally responsible for failing to effectuate these obligations. Different measures can be viewed within the framework of different obligations, and the aforementioned obligations of state are interrelated and complementary. Although their boundaries cannot be strictly delineated, they contain sufficiently precise indications to enable the state to implement its obligations in accordance with the provisions of human rights treaties.

23. The obligation to *respect* has a particular focus upon the operation of state-owned enterprises, as they are considered part of the state's "machinery" or at least closely linked to the state. If the operation of such an enterprise can be attributed to the state, the state incurs international legal responsibility for a violation of a rule of international law if the rights of individuals are breached as a result of that operation. There are various criteria for determining whether a corporate wrongdoing is directly attributable to a state, including relatively different practices among human rights institutions and other international bodies in assessing the attribution of such corporate actions. Nevertheless, the fundamental question remains whether the company enjoys sufficient institutional and operational independence from the state, or is merely an instrument for the state's actions.
24. States should take additional measures to ensure that the companies they control respect human rights and serve as an example to other companies. The close links of these companies to the state and taxpayers' funds create both additional opportunities and a need to ensure that their operations comply with human rights standards, although this does not mean that the impact of other private companies on human rights should be given less attention. The ultimate goal in any case is to ensure that all companies, regardless of their size, sector, operating context, structure or ownership, respect human rights. However, in order to achieve this goal, it is essential for the state to lead by example and thereby strengthen the legitimacy and coherence of its actions by setting the legal framework and requirements for private companies.
25. To establish the necessary perception of proper corporate respect for human rights, state-controlled companies should develop and implement a corporate human rights policy in accordance with international standards; conduct human rights due diligence (regardless of whether national legislation generally imposes such a duty on businesses); and regularly provide the public with reports on human rights compliance and the measures taken by the company to mitigate human rights-related risks.
26. The greatest attention in the context of business and human rights is rightly focused on the state's obligation to *protect* human rights. In accordance with this obligation, the state must do everything possible to prevent, investigate, punish and remedy human rights violations committed by businesses. Meanwhile, this obligation does not imply that the state is to bear responsibility for all cases where an individual's human rights are violated. The fundamental question for compliance with such an obligation is whether the state has acted with due diligence, or has taken all reasonable steps to prevent human rights violations. In general, the measures to be taken under this state obligation can be divided into three categories: the first involves monitoring the activities of companies, the second concerns developing and implementing a legal framework, and the third requires the provision

of effective remedies. Of these categories, the need for a legal framework that requires companies to conduct human rights due diligence should be particularly highlighted, thus allowing both to prevent and mitigate the negative impact of business on human rights and to promote the protection of the rights of victims of human rights violations.

27. Countries should corroborate, at the legislative level, a legally binding obligation for companies to conduct human rights due diligence, in line with international human rights standards and good practices, with particular attention to vulnerable groups, such as children, workers and indigenous peoples. Only in this way can states fully implement their obligation to *protect* human rights, and companies – their obligation to *respect* human rights. Failure to comply with such an obligation should be subject to effective, proportionate and dissuasive sanctions, as well as the possibility for victims of human rights violations to receive appropriate compensation.
28. In order to realize the obligation to *fulfill* human rights, states must take all necessary measures, making maximum use of the resources available to them, to facilitate and promote the enjoyment of human rights and, in certain cases, directly provide goods, services and information essential for the realization of human rights. This also applies to various educational measures and incentives (for example, any form of support to companies and their access to public procurement is subject to compliance with the UNGP) to respect human rights and to promote cooperation with companies. States should not only monitor the activities of companies, but also provide them with the necessary support (advice, training, resources) to implement their obligations, especially if it concerns those companies operating in conflict-affected areas.
29. The obligation of the state to *respect, protect, fulfill* human rights also has an extraterritorial dimension, which generally requires not to violate human rights abroad, not to hinder the ability of foreign countries to ensure human rights on their territory, and to take measures to create an international environment aimed at the fullest possible implementation of human rights. The extraterritorial dimension of the obligation of the state to *protect* allows and requires the state to establish a framework that requires companies to conduct due diligence in all their activities, regardless of the place where these activities are performed.
30. By effectively applying the *respect, protect, fulfill* framework to the field of business and human rights, it is possible to narrow the governance gaps and decrease shortcomings that allow transnational corporations to evade accountability for their abuses of human rights and to remove obstacles to effective remedies for victims of corporate abuse. Accordingly, states should identify and address any potential inconsistencies between their actions and obligations under the above typology. This includes evaluating existing legal frameworks and protection mechanisms, as well as reviewing concluded

investment and trade agreements - incorporating provisions during treaty negotiations that explicitly reference state human rights obligations and ensure human rights considerations are factored into investor-state dispute settlement mechanisms when interpreting such agreements.

31. To advance their rights protection, victims of corporate human rights abuses should purposefully address international and regional human rights protection institutions (UN human rights protection mechanisms, regional human rights courts) in relation to the aforementioned failure of the state to fulfill its obligations in the field of business and human rights, thereby promoting the protection of their rights, strengthening the understanding of existing state obligations and further specifying them. Currently, the state's obligations in the areas of business and human rights are most directly expounded in the commentaries on international human rights treaties provided by UN institutions, which do not have legally binding force in themselves. This, in turn, can be used as a consideration for an unreasonable narrowing or absolute denial of the existence of specific legally binding state obligations in the area of business and human rights. Thus, the adoption of legally binding decisions would be highly desirable in order to strengthen and specify state obligations, as well as to dispel any doubts about the essential role of the state in protecting the rights of individuals against the negative impact of business.
32. The first task for any country is to develop and adopt a national action plan concerning business and human rights, taking into account the recommendations of the UN, other international organizations and human rights organizations, as well as involving the wider public and stakeholders in this process. Such a process can also stimulate national-level dialogue on the impact of businesses on human rights, identify gaps and opportunities for improvement in regulatory frameworks (especially regarding access to rights protection mechanisms) and policy initiatives, promote coordinated action by state institutions and the implementation of the UNGP, as well as establish a legal framework baseline to assess future progress in the field of business and human rights, as well as promote long-term human rights-based development.
33. To further monitor and promote compliance of conduct practiced by state and business with the UNGP, as well as other existing standards on business and human rights, states should provide national human rights institutions with an appropriate mandate, financial resources and capacity. Due to their special status and competence, national human rights institutions are able to perform essential tasks in protecting human rights from the negative impacts of business, including through monitoring, advisory, research and education functions.
34. States and international human rights organizations should more diligently focus on countries' performance in the field of business and human rights

(e.g., through the UN Universal Periodic Review and other forums) to create clear expectations for the protection of human rights from the negative impacts of business and to encourage countries to take active steps to implement the UNGP, reporting on progress and challenges. Country reporting on actions to strengthen this area and the exchange of good practices at the international level should also be encouraged.

35. Echoing Professor J. Ruggie's assessment of the expected impact of the UNGP (as cited in the introduction to the current doctoral thesis), it should be emphasized that also the revelation and analysis of state obligations in the field of business and human rights does not mark the beginning of the end of all challenges in the field of business and human rights. It could rather be seen as the "end of the beginning", marking subsequent targeted measures for human rights protection and sustainable business development, while remaining open to other viable future approaches.

BIBLIOGRAPHY

Literature

- [1] Ago R. Positive Law and International Law. *American Journal of International Law*, Vol. 51, No. 4, 1957.
- [2] Amnesty International. *Clouds of Injustice: Bhopal Disaster 20 Years On*. London: Amnesty International Publications, 2004.
- [3] Anderson S., Cavanagh J. Top 200: The Rise of Global Corporate Power. Institute for Policy Studies, 4 December 2000. Available: www.ips-dc.org/reports/top200.htm [last viewed 17 February 2025].
- [4] Bantekas I., Oette L. Regional Human Rights Treaty Systems. In: *International Human Rights Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- [5] Bařak . Regional Protection. In: *International Human Rights Law*. 3rd ed. Ed. by D. Moeckli et al. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- [6] Baumann-Pauly D., Nolan J. (eds.). *Business and Human Rights: From Principles to Practice*. London, New York: Routledge, 2016.
- [7] Baxi U. Geographies of Injustice: Human Rights at the Altar of Convenience. In: Scott C. (ed.). *Torture as Tort*. Oxford: Hart, 2001.
- [8] Bilchitz D. The Necessity for a Business and Human Rights Treaty. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 1, Issue 2, 2016.
- [9] Birģelis M. Konvencijas par uzņēmējdarbību un cilvēktiesībām nepieciešamība. Tiesības un tiesiskā vide mainģgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krāģjums. Rģga: LU Akadēmiskais apģads, 2021.
- [10] Birģelis M. Šķērģļi piekļuvei tiesai Eiropas Savienģbā lietās par transnacionālo uzņēmumu pieļautajiem cilvēktiesģbu pārkāpumiem. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krāģjums. Rģga: LU Akadēmiskais apģads, 2019.
- [11] Birģelis M. Towards Treaty on Business and Human Rights: Key Areas of Agreement. *Electronic Scientific Journal of Law Socrates*, Vol. 23, No. 2, 2022.
- [12] Birģelis M. Transnacionālo uzņēmumu ietekme uz cilvēktiesģbām un centieni to regulēt. *Jurista Vārds*, 31.03.2020., Nr. 13 (1123).
- [13] Boyle A. E. State Responsibility and International Liability for Injurious Consequences of Acts Not Prohibited by International Law: A Necessary Distinction? *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 39, No. 1, 1990.
- [14] Bravo K. E., Martin J., Ho T. V. (eds.). *When Business Harms Human Rights: Affected Communities that Are Dying to Be Heard*. [S. l.]: Anthem Press, 2020.
- [15] Butler J. The Corporate Keepers of International Law. *American Journal of International Law*, Vol. 114, No. 2, 2020.
- [16] Carrillo-Santarelli N. A Defence of Direct International Human Rights Obligations of (All) Corporations. In: *The Future of Business and Human Rights: Theoretical and Practical Considerations for a UN Treaty*. Ed by J. L. Cernic and N. Carrillo-Santarelli. [S. l.]: Intersentia, 2018.

- [17] Channels N. L. *Social Science Methods in the Legal Process*. New Jersey: Rowman & Allanheld, 1985.
- [18] Chiussi Curzi L. *General Principles for Business and Human Rights in International Law*. Leiden: Brill | Nijhoff, 2020.
- [19] Coomans A. P. M., Kamminga M. T., Grünfeld F. *Methods of Human Rights Research: A Primer*. *Human Rights Quarterly*, Vol. 32, No. 1, 2010.
- [20] De Jonge A. *Transnational Corporations and International Law: Bringing TNCs out of the Accountability Vacuum*. *Critical Perspectives on International Business*, Vol. 7, No. 1, 2011.
- [21] Deva S. *Business and Human Rights: Time to Move Beyond the “Present”?* In: Rodriguez-Garavito C. (ed.). *Business and Human Rights: Beyond the End of the Beginning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- [22] Deva S. *Regulating Corporate Human Rights Violations: Humanizing Business*. London, New York: Routledge, 2012; Sepinwall A. J. *Guilty by Proxy: Expanding the Boundaries of Responsibility in the Face of Corporate Crime*. *Hastings Law Journal*, Vol. 63, No. 2, 2012.
- [23] Deva S., Bilchitz D. (eds.). *Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?* Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- [24] Dupuy P. M. *The International Law of State Responsibility: Revolution or Evolution?* *Michigan Journal of International Law*, Vol. 11, Issue 1, 1989.
- [25] Enneking L. *Foreign Direct Liability and Beyond: Exploring the Role of Tort Law in Promoting International Corporate Social Responsibility and Accountability*. The Hague: Eleven Arnold D. G. *Corporations and Human Rights Obligations*. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 1, No. 2, 2016.
- [26] Freimane N., Inkuša K. *Komerccdarbība un cilvēktiesību ievērošana: savstarpējo attiecību jautājumi*. *Jurista Vārds*, 25.08.2009., Nr. 34 (577).
- [27] Gill S., Cutler A. C. (eds.). *New Constitutionalism and World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014; Muchlinski P. *Multinational Enterprises and the Law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2007
- [28] Green D. *Transnational Corporations as Drivers and Targets of Change: How Change Happens*. Oxford: [s. n.], 2016.
- [29] *Human Rights and Statistics: Getting the Record Straight*. Ed. by Th. B. Jabine and R. P. Claude. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.
- [30] Ietto-Gillies G. *The Role of Transnational Corporations in the Globalisation Process*. In: *The Handbook of Globalisation*. 3rd ed. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2019.
- [31] ILO. *The Rana Plaza Accident and its aftermath*. International Labour Organization. Available: https://www.ilo.org/global/topics/geip/WCMS_614394/lang-en/index.htm#:~:text=Since%20the%20Rana%20Plaza%20disaster,and%2027%20lost%20their%20lives [last viewed 17 February 2025].
- [32] International Organisation of Employers. *Business at OECD, Business Europe. Input for the Roadmap for the next decade – Building blocks for realizing UNGPs implementation toward 2030*. International Organisation of Employers. Available: <https://www.ioe-emp.org/index.php?eID=dumpFile&t=f&f=156069&token=169f89f152f75158958a2ad367006e9bbf796aa8> [last viewed 17 February 2025].

- [33] Jägers N. The Legal Status of the Multinational Corporation under International Law. In: Addo M. (ed.). *Human Rights Standards and the Responsibility of Transnational Corporations*. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
- [34] Joseph S. An Overview of the Human Rights Accountability of Multinational Enterprises. In: Amnesty International. *The State of the World's Human Rights*. Amnesty International, 2014/2015. Available: <https://www.amnesty.org/en/pol10-0001-2015-en-2/> [last viewed 17 February 2025].
- [35] Kamminga M. T., Zia-Zarifi S. (eds.). *Liability of Multinational Corporations under International Law*. The Hague: Kluwer Law, 2000.
- [36] Karavias M. *Corporate Obligations under International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- [37] Latorre L., Felipe A. In Defence of Direct Obligations for Businesses Under International Human Rights Law. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 5, No. 1, 2020.
- [38] McCorquodale R., Fairbrother R. Globalisation and Human Rights. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 3, 1999, pp. 735-766; Sjolander C. T. The Rhetoric of Globalization: What's in a Wor(l)d? *International Journal*, Vol. 51, No. 4, 1996.
- [39] Meyer W. H. Human Rights and MNCs: Theory versus Quantitative Analysis. *Human Rights Quarterly*, Vol. 18, No. 2, 1996.
- [40] Meyer, W. H. Confirming, Infirmiting and "Falsifying" Theories of Human Rights: Reflections on Smith, Bolyard and Ippolito Through the Lens of Lakatos. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 1, 1999.
- [41] Meļķis E. 8. solis – Iztulkošanas metodes. In: *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums Edgara Meļķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
- [42] *Methods of Human Rights Research*. Ed. by F. Coomans, F. Grünfeld and M. T. Kamminga. UK: Intersentia, 2009.
- [43] Muchlinski P. T. *Multinational Enterprises & the Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- [44] Muchlinski P. T. The Bhopal Case: Controlling Ultrahazardous Industrial Activities Undertaken by Foreign Investors. *The Modern Law Review*, Vol. 50, No. 5, 1987.
- [45] Osipova S. *Ievads tiesību socioloģijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 128. lpp.
- [46] Palombo D. *Business and Human Rights: The Obligations of the European Homes States*. Oxford, UK: Hart Publishing, 2019; Kyriakakis J. *Corporations, Accountability and International Criminal Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2021.
- [47] Pellet A. The Definition of Responsibility in International Law. In: Crawford J. et al. (eds.). *The Law of International Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- [48] Portmann R. *Legal Personality in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- [49] Ratner S. Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility. *Yale Law Journal*, Vol. 111, No. 3, 2001.
- [50] *Research Methods in Human Rights*. Ed. by L. McConnell and Rh. Smith. London: Routledge, 2018.

- [51] *Research Methods in Human Rights: A Handbook*. Ed. by B. A. Andreassen, H.-O. Sano and S. McInerney-Lankford. UK: Edward Elgar Publishing, 2017; *Statistical Methods for Human Rights*. Ed. by J. Asher, D. Banks, F. J. Scheuren. New York: Springer, 2008.
- [52] Ruggie J. *The Theory and Practice of Learning Networks: CSR and the Global Compact*. *Journal of Corporate Citizenship*, No. 5, 2002.
- [53] Samuel G. *An Introduction to Comparative Law Theory and Method*. Oxford: Hart Publishing, 2014.
- [54] Shue H. *Basic Rights: Subsistence, Affluence and U.S. Foreign Policy*. 2nd ed. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996.
- [55] Simons P., Maclin A. *The Governance Gap: Extractive Industries, Human Rights, and the Home State Advantage*. London, New York: Routledge, 2014.
- [56] Smith J., Bolyard M., Ippolito A. *Human Rights and the Global Economy: A Response to Meyer*. *Human Rights Quarterly*, Vol. 21, No. 1, 1999.
- [57] Stephens B. *The Amoralty of Profit: Transnational Corporations and Human Rights*. *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 20:45, No. 1, 2002.
- [58] Stephens B. *The Amoralty of Profit: Transnational Corporations and Human Rights*. *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 20:45, No. 1, 2002.
- [59] Weissbrodt D., Kruger M. *Human Rights Responsibilities of Businesses as Non-State Actors*. In: Alston Ph. (ed.). *Non-State Actors and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- [60] Wong L. *Revisiting Rights and Responsibility: The Case of Bhopal*. *Social Responsibility Journal*, Vol. 4, Issue 1/2, 2008.
- [61] Zadek S. *The Meaning of Accountability*. In: Baumann-Pauly D., Nolan J. (eds.). *Business and Human Rights: From Principles to Practice*. London, New York: Routledge, 2016.
- [62] Zerk J. *Corporate Liability for Gross Human Rights Abuses: Towards a Fairer and More Effective System of Domestic Law Remedies*. Report prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights, p. 100. Available: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/DomesticLawRemedies/StudyDomesticLawRemedies.pdf> [last viewed 17 February 2025].
- [63] Ziemele I. *Privātpersonu un juridisko personu veiktie cilvēktiesību pārkāpumi*. *Jurista Vārds*, 03.02.2015., Nr. 05 (857).

UN reports

- [64] *Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises*. John Ruggie – *Business and Human Rights: Mapping International Standards of Responsibility and Accountability for Corporate Acts*. UNHRC, A/HRC/4/035, 9 February 2007.
- [65] *Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises*. *Corporations and Human Rights: a Survey of the Scope and Patterns of Alleged Corporate-Related Human Rights Abuse*. UN Special Representative of the Secretary-General, A/HRC/8/5/Add.2, 23 May 2008.

- [66] Report on the First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights, with the Mandate of Elaborating an International Legally Binding Instrument. UNHRC, A/HRC/31/50, 5 February 2016.
- [67] Climate Change and Poverty Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights. UNHRC, A/HRC/41/39, 17 July 2019.
- [68] Interim Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UN Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UN Doc. E/CN.4/2006/97, 22 February 2006.
- [69] Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. UNGA, A/73/163, 16 July 2018.
- [70] Elaboration of an International Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and other Business Enterprises with respect to Human Rights. UN Human Rights Council, UN Doc. A/HRC/26/9, 14 July 2014.
- [71] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008.
- [72] Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. International Law Commission, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), chp. IV.E.1.
- [73] The Relationship between the Enjoyment of Human Rights, in Particular, International Labour and Trade Union Rights, and the Working Methods and Activities of Transnational Corporations. UN Secretary-General. ECOSOC, E/CN.4/Sub.2/1995/11, 1995.
- [74] Globalization and its Impact on the Full Enjoyment of All Human Rights. UN General Assembly, UN Doc. A/RES/60/152, 16 December 2005.
- [75] Tenth Anniversary of the Guiding Principles on Business and Human Rights: a Roadmap for the Next Decade of Business and Human Rights – Raising the Ambition, Increasing the Pace. Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, A/HRC/50/40/Add.3, 8 June 2022.
- [76] Report of the Secretary-General to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict. UN Security Council, S/2002/1300, 26 November 2002.
- [77] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework. UNHRC, A/HRC/17/31, 21 March 2011.
- [78] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. John Ruggie. UNHRC, A/HRC/8/5, 7 April 2008.

- [79] Environmental Assessment of Ogoniland: Site Factsheets, Executive Summary and Full Report. United Nations Environment Programme, 1 August 2011. Available: <https://www.unep.org/resources/assessment/environmental-assessment-ogoniland-site-factsheets-executive-summary-and-full> [last viewed 17 February 2025].

Case law

- [80] Judgment by the European Court of Human Rights of 14 February 2023 in the case 21884/18, Halet v. Luxembourg.

International soft law instruments

- [81] Uzņēmējdarbības un cilvēktiesību pamatprincipi. Valsts valodas centrs. Available: <https://www.vvc.gov.lv/lv/starptautiskie-tiesibu-akti/uznemejdarbibas-un-cilvektiesibu-pamatprincipi> [last viewed 17 February 2025].

Internet materials

- [82] 69 of the Richest 100 Entities on the Planet Are Corporations, not Governments, Figures Show. Global Justice Now, 17 October 2018. Available: <https://www.globaljustice.org.uk/news/69-richest-100-entities-planet-are-corporations-not-governments-figures-show/> [last viewed 17 February 2025].
- [83] How many people work at Walmart? Walmart. Available: <https://corporate.walmart.com/askwalmart/how-many-people-work-at-walmart> [last viewed 17 February 2025].
- [84] Oficiālās statistikas portāls. Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas. Available: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/247-iedzivotaju-skaits-un-ta-izmainas> [last viewed 17 February 2025].
- [85] Business and Human Rights Resource Center tīmekļa vietne. Available: <https://www.business-humanrights.org/en/> [last viewed 17 February 2025].

Other practice materials

- [86] General Comment No. 24 (2017) on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the Context of Business Activities. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/GC/24, 10 August 2017.
- [87] Resolution 17/4: Human rights and transnational corporations and other business enterprises. UNHRC, UN Doc. A/HRC/17/4, 6 July 2011.

Other materials

- [88] Letter of the Ombudsman of the Republic of Latvia dated 5 April 2023 (No. 1-5/98) to the Prime Minister (also sent for information to the Saeima Human Rights and Public Affairs Committee and the Ministry of Foreign Affairs) "Par uzņēmējdarbības un cilvēktiesību nacionālo rīcības plānu". Available: <https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2023/04/par-uznemejdarbibas-un-cilvektiesibu-nacionalo-planu.pdf> [last viewed 17 February 2025].

ACKNOWLEDGEMENTS

The author expresses deepest gratitude to the supervisor, Associate Professor *Dr. iur.* Artūrs Kučs, whose knowledge, guidance, and belief in the value of this research were pivotal not only in shaping its initial conception but also throughout its development. Professor Kučs' outstanding academic achievements and invaluable professional contributions to strengthening human rights served not only as a reliable compass but also as a profound personal inspiration throughout this research journey.

The author extends sincere appreciation to his family and friends for their enduring understanding, patience, and unwavering support of this scholarly endeavor. The presence, kindness, and emotional support of these individuals helped restore balance and strength during moments when the dissertation demanded exceptional effort, discipline, and inner resilience.

Particular recognition is accorded to the author's wife, Sara, whose extraordinary patience, selfless devotion, and remarkable adaptability to evolving circumstances enabled the author to fully realize academic aspirations. Her love, understanding, and wisdom were the most significant pillars of support throughout this path.

Ultimately, the author reserves his most profound appreciation for his daughter Marija, who arrived in this world precisely as this doctoral work was completed, thereby casting new light, depth, and meaning upon all that has been accomplished and all that lies ahead. This work, like all future endeavors, is dedicated to her – with the hope that it may contribute, however modestly, to creating a world where she may live safely, freely, and happily.